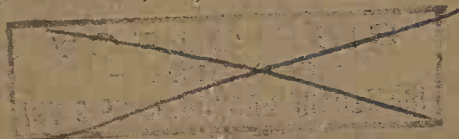

~~SR.09~~
~~A 85 L~~

E. LOVINESCU

GHEORGHE ASACHI

— VIAȚA ȘI OPERA LUI —

dy

J. Gurgu

BUCUREȘTI
„CARTEA ROMÂNEASCĂ” — Institut
de Arte Grafice, Editură și librărie
Soc. Anonimă — B-dul Academiei, 3
1921

~~99884~~

BIBLIOTECA CENTRALA
UNIVERSITARA
BUCURESTI

Cota

39822

Inventar

565999

Biblioteca Centrală Universitară

Cota ^{II} 39822 Suleet

Inventar 565.999

B.C.U. Bucuresti

C565999

PREFATĂ

Acest studiu a servit drept curs la Universitatea din Iași și a fost apoi publicat — în parte — în **Convorbiri Literare**, acum nouă ani. În-târzierea apariției lui în volum caracterizează deci împrejurările în care se desvoltă astfel de studii.

E. L.

Ianuarie, 1921.

I.

Viața lui Gheorghe Asachi

I. VIAȚA LUI GH. ASACHI

Asupra originii familiei Asachi avem oare cari îndoeli. Dacă am da crezare Paharnicului C. Sion, *Lazăr Assakiewicz* era Armean de origină din Podolia (1), și preoțit în Rusia. Mitropolitul Gavril Rusu, exarh al Moldovei între 1806—1812, îl aduse la Iași spre a-l face protopop. Mitropolitul Veniamin îl lasă tot ca protopop, iar după moartea soției lui îl călugări, ridicându-l, sub numele de Leon, la rangul de arhimandrit.

Un document de familie, găsit într'un caețel al lui Asachi, aflător la Academia Română, ne dă o altă versiune asupra originei Asăcheștilor (2). Iată cuprिसul lui :

Document de familie Asaky

Iscălitul iconomul Alexandru de la Ter-nauca, ținutul Dorohoy, adeverscu următoarele despre a mea familie care să fie de știință acelor de care s'ar atinge.

Niculai, părintele meu născut la anul 1698, a fost din Ardeal, satul Teaca Oltului, ficior

(1) La această opinie pare a se alipi și d. N. Iorga. O avu-sese dealminteri și Seulescu și alți contemporani ai lui Asachi.

(2) Ms. 3075 cf. P. V. Haneș, *Inedite de ale lui Gh. Asachi* în *Revista idealistă* din Iulie 1906, e copiat înăă cu mai multe greșeli.

a lui Grigore Olteanu, nemeş au evgehnis a ferii acia, unde aveà şi parte împreună cu fratele seu lancu, copil de 15 ani; s'au despărţit din casa părintească şi s'a înstrăinat până la Brăila. Apoi, fiindcă pe atunce urmau turburări în țeară, pe la 1713 au pribegit cu mulţi locuitori în țeara leşească, şi pe la 1728, restatornicindu-se pacea în țeară, s'a întors şi părintele a meu în Moldova şi anume în Ternauca a lui Dumitru Potlog Stolnic. Aice s'a căsătorit cu D-şoara Gafizza şi peste puţin îmbrăţoşind tagma bisericască, s'a chirotonosit de Prea-sfinţitul Episcop Dosoftei a Rădăuţilor. Pe când petrecea ca Ereu în acel sat Ternauca având familie, fratele seu Grigoraş, aflând de a sa petrecere, eau fost scris prin un neguţitor de cărţi ce venise în Moldova, îndemnându-l ca să se întoarcă la locul său spre a-l împărtăşi de moşia Teaca, însă părintele meu deprins în astă țeară unde căpătase rudeni şi petrecea norocit n'au voit să schimbe lucrul ştiut pentru neştiute, şi a ramas în Moldova, unde în linişte, cu evlavie şi buna pilduire au petrecut, vieţuind până la 17 Mart 1812, fiind ziua sântului Alexi, când a reposat ca un om cuvios, tânguit fiind de toţi boerti şi creştinii. El a vieţuit 113 ani şi 9 luni, lăsând 7 ficioni şi 3 fete, din care 3 au reposat, rămâind eu singur în viaţă care pot aveà ca 78 ani, fiindcă mă aflam în lasy în vârstă ca 16—17 ani, pe când au tăiat pe Grigore Ghyca W. la 1777. Aceste le-am rostit nepotului meu Aga Georgi Asaky spre ştiinţă şi rămâne în voinţa lui Dumnezeu de aşi puteà adăogi şi altele.

Iasy, 4 August 1839.

Alexandru Iconamu.

Într-o scrisoare a lui Erinov, fost primar al Herței, publicată de V. A. Urechia în studiul său asupra lui Asachi (1), găsim alte notițe despre originea familiei Asachi, prea puțin deosebite de cele ale Iconomului Alexandru.

Pe la începutul veacului al XVIII, în urma unei tulburări în Ardeal, Niculai, fiul unui preot din satul Teaca, dela Biserica Albă, văzându-și părintele, un frate și două surori măcelăriți de Turci, trecu în Moldova, oprindu-se la Târnauca, aproape de Herța. Aici se căsători cu fata popei, se preoți și el, întemeind chiar o bisericuță de lemn ce se vede și astăzi în cătunul Popeni, comuna Târnauca.

Părintele Neculai Ardeleanu avu numai doi copii (am văzut că Alexandru Iconomu ne vorbește de 7 băieți și 3 fete) : o fată și un băiat, Alexandru.

Fata, pe când spăla rufe la pârâu, întâmpină un tânăr pribeag, care nu era altul decât Lazăr Asachi, român din Ardeal, de unde se refugiase și el din pricina tulburărilor. Trei zile după aceea Lazăr se căsători cu fata părintelui Neculai : peste șase luni se preoți ; iar peste nouă avu pe Gheorghe Asachi.

Preotul Lazăr se strămută apoi cu familia în Rusia, se înrolă în armata rusească ca preot de polc, în luptele dintre Ruși și Turci, până ce i se creă postul de „Ober Protopop” și se călugări în urmă. „Cât privește despre Alexandru, fiul preotului Niculai Ardeleanu, cumnatul lui Lazăr Asachi, încheie Erinov, după moartea părintelui său, s'a făcut preot în locul lui. El a fost părintele maicei mele și el de multe ori îmi istorisise originea familiei Asachi.

Originea familiei Asachi am aflat-o atât dela bunic și dela maica mea, cât și chiar din gura nemuritorului Gheorghe Asachi, care câte odată venia în timpul vacanței la părinții mei.

(1) *George Asachi*, cuvânt rostit de V. A. Urechia la inaugurarea statuei lui în 14 Oct. 1890. (Buc. tip. Românul, 1890) p. 9.

Cu mici deosebiri de amănunt, aceste versiuni pun originea familiei Asachi — după mamă și după tată — în Ardeal. Nu trebuie însă să uităm că amândouă de fapt vin dela acelaș isvor, Iconomul Alexandru, așa că se cuvine să păstrăm față de dânsule o oarecare rezervă, oricât de posibile ar fi ele.

* * *

Putem culege acum, ici și colo, știri mai sigure despre protopopul Lazăr Asachieviți.

Astfel vedem că în 18 Octomvrie 1788, guvernul galițian ordonă unui episcop, probabil episcopului ortodox din Lemberg, să ia sub privegherea sa și pe ortodoxii din raiaoa Hotinului, aoexată pe lângă Bucovina; cu administrarea de fapt i se recomandă preotul Lazăr Assakievicz ce s'ar fi purtat bine pe timpul războiului, câștigându-și încrederea comandantului imperial, principele de Coburg (1).

Prin 26 Iulie 1795, protopopul Lazăr e numit capelan și preot la spitalul din Lemberg.

Pe timpul lui Veniamin, Lazăr veni în Moldova. Marele mitropolit îl numi la 6 Septemvrie 1803 protopresviter a toată Moldavia (2), adică mai mare peste toți protopopii, cinstindu-l și cu dreptul de a purta cruce pe piept și ipogation. I se dădea însărcinarea de a supraveghea clerul din Iași, și de a lucră ca membru într'o judecătorie duhovnicească, decurând orânduită. După cum reiese din acest act al lui Veniamin, Lazăr se află mai de mult protopop în Iași, adus tot de Veniamin de care eră foarte prețuit (3). Afirmațla

(1) N. Iorga, *Ist. lit. rom. în veac. XVIII*, vol. II, p. 512.

(2) N. Iorga, *op. cit.* p. 512. Privilegiul acordat de Mitropolit lui Lazăr s'a publicat tot de N. Iorga, *op. cit. Apendice*, p. 59.

(3) „După vrednicia cu care s'au arătat alesul dintre presviteri chir Lazăr încă din vremea tineretelor sale, atât aicea, cât și pe la alte locuri pe unde după întâmplare au umblat, iar mai ales la slujba protopopiei, din vremea ce s'au rânduit de

Paharnicului Sion că ar fi fost adus de Gavril Rusu (1806—1812), cade deci ca atâtea alte afirmări ale acestui pamfletar. Dimpotrivă, după o însemnare a lui Gheorghe Asachi pe un caeșel, (ms. 3075) pe care o vom reproduce mai jos, vedem că tatăl său ieșise, peste Dunăre, în întâmpinarea lui Moruzi, care venea pentru a doua oară în Moldova. Țările fiind ocupate însă imediat de Ruși, Lazăr se trase atunci în Grecia la mânăstirea din Seres. Câtă vreme va fi stat aici, nu știm. În tot răstimpul ocupației Rusești nu mai avem însă nici o urmă despre dânsul. Cea dintâi știre e abia din 1813, odată cu revenirea lui Veniamin.

Dintr'un act al lui Veniamin, vedem că marele mitropolit dăduse protoereului Lazăr încă din 1 Oct. 1803 niște căsuțe din ograda sfântului Nicolae Domnesc „cu bezmăn ca să le aibă din neam în neam.” Murindu-i însă soția și o fiică mai mare, Lazăr aduse de bună voie scrisoarea de stăpânire, cerând să i se dea casele pe 10 ani, pentru a le putea da cu chirie, ca să-și scoată cheltuelile ce făcuse cu reparația lor. Mitropolitul îi încuviință cererea la 14 August 1813, dar, înainte de a se împlini anul, Lazar întoarse casele Mitropoliei, pe suma de o mie de lei, după cum reiese din însemnarea :

„1814 Junie 28, de bună voie me-am dat la stăpânirea bisericei, de care sus se pomenește, luându-mi una mie lei; iar cinci sute am lăsat spre pomenire la aceiași biserică a sfântului Nicolae Gospod din Iași (1).

noi și până acum, urmând la toate după cuviințioasa rânduială și dreptate și cu toată sârguința silitoriu fiind spre mulțămire, cinstea și odihna noastră și a Bisericii lui Dumnezeu, spre cinstea și lauda tagmei bisericesti, cu cinstita și încuviințata petrecirea a vieții sale și cu învățăturile ceale sfătuitoare, precum de toți este văzut și știut, atât într' acest oraș Iași, cum și pe la alte locuri...”

(1) În C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei*, p. 352, se găsesc aceste două acte.

Protoereu Lazăr adeverez că de acum nici o pretenție nu am.

Prin 1815 găsim pe Lazăr Asachievici în Lemberg, după cum reiese dintr'o scrisoare a mitropolitului Veniamin din 21 August 1815, publicată în *Uricarul* (1). Lazăr Asachi cercetase archiva „unuia din Domnii de acolo, ce este mutat din viață” și trimisese mitropolitului un izvod de toate scrisorile aflătoare în ea. Veniamin îl însărcină „să intre în tocmeală” pentru cumpărarea acelor scrisori „și hotărându-ți cu câți bani poate să le dea, ne vei înștiința și vei avea răspuns, ori că dă mâna a da acea sumă, ori că nu.” Il mai însărcină să cerceteze matcele unde sunt scrisorile mănăstirilor Slatina, Probota, Barnovschi, Frumoasa și Burdujeni.

„Bucuria, scrie Veniamin cu însufletire, ce ar simți toți de obștie în isprava neprețuitului interes al patriei aceștia este nepovestită și dar cu toate chipurile de mijlociri, te silește a sluji patriei aceștia, spre a fi mulțumit în odihna rămășiței bătrânețelor.”

Il roagă apoi să „intre în voroavă” cu Budai, spre a vedea ce „materii poate să paradosească” la Socola, și cu cât s'ar mulțumi. După cum se vede, Lazăr Asachievici avea o adevărată misiune în bătrâna cetatea a Liovului, bucurându-se de toată încrederea și dragostea marelui Mitropolit (2).

Despre Lazăr Asachi mai găsim prețioase știri într'o scrisoare a lui Leon Lazul Bucovineanul către arhimandritul Sofronie dela Slatina, în care îi descrie răscoala

(1) Vol. VII, p. 68.

(2) Avem și scrisoarea lui Veniamin către Budai, din 30 Sept. 1815, *Uricarul*, v. VII, p. 70; între altele se zice: „noi toată isprăvirea știutei trebi, după Dumnezeu, încredințând protopresviterului nostru de sus pomenit, [Lazăr Asachievici] i-am dat putere ca să facă cu Domnia ta corespondența care se va socoti a fi, cași cu noi, știind a lui curățenie a cugetului în slujba cu care l'am însărcinat, și care domniei tale este deplin știută”.

norodului împotriva strâmbătăților Curtii, publicată în *Uricarul*. (1) Scrisoarea e datată din 23 Iunie 1819, și ne aduce cele mai măgulitoare știri despre Lazăr Asachi care vorbi norodului „ca un Demostenes”, înduplecându-l a merge după dânsul la Mitropolie. Tot el redactase jalba mulțimii.

„Ieram dorit, scrie mai departe Sofronie, să fac cunoștință cu acel minunat protopop Lazer, dar am înțeles că se află subț politicesc arest la Mitropolie...” — după ce intervenise pe lângă consulul rusesc, și se expusese și gloanțelor Arnăuților.

Pe timpul Eteriei din 1821, Arhimandritul Leon se trase în Bucovina, în vreme ce Veniamin eră la Colincăuți în Basarabia. Pe permisia dată de Episcopul Dimitrie a Chișinăului preoților români de a sluji în românește la Colincăuți și Chișinău, mai găsim și următoarele rânduri „... iară spre a fi slobod Arhimandritul Leon ca să vie din Bucovina întru această oblaștie, alăturez aicea porunca Înalt Excelenței sale Generalul Inzov către tamojna dela Novo-Seliți” (2) Permisia e din 8 August 1821.

Avem încă o scrisoare a Arhimandritului Leon din 13 Decembrie 1821 către Mitropolit în care îl sfătuiește să nu trimeată la Petersburg conceptul de scrisoare făcut de Ghenadie și Bucșenescu, ci să facă o scrisoare mai moderată (3). Arhimandritul se află la aceea dată la Groznița; tot acolo se află și în 12 Aprilie 1822, după cum reieșe dintr'o scrisoare a lui prin care se plânge Mitropolitului de lipsă de bani și-l roagă să-i dea o scrisoare către episcopul Dimitrie, pentru a-i eliberă un pașaport de 7 luni în Rusia, spre a vizită moaștele „cum și spre tâlnirea cunoscutelor persoane și rudite” (4).

(1) Vol. VII, p. 73.

(2) Erbiceanu, *Ist. Mitr. Mold.* p. 148.

(3) Erbiceanu, *Ist. Mitr. Mold.* p. 157. Bucșenescu era literatul emigraților din Basarabia.

(4) Erbiceanu, *Ist. Mitr. Mold.* p. 230.

Prin Iunie 1822, Veniamin însărcinează pe Arhimandritul Leon să salute în numele lui pe Generalul Lieutenant Ivan Vasilievici Sabaniu, comandantul armatei dela Hotin (1); prin Iulie găsim pe arhimandrit la Hotin cu o scrisoare a Mitropolitului către Cneazul Alexandru Golițin; prin August, arhimandritul eră tot la Hotin (2). Nu știm data intrării lui în Moldova, dar cum mitropolitul Veniamin a intrat în Martie 1823, e cu puțință ca și arhimandritul să-l fi însoțit. Din atestatul dat de Veniamin lui Gheorghe Asachi, că nu e însurat, vedem că Leon Asachi e trecut ca ieroarhimandrit la Mitropolia diu Iași. Atestatul e din 28 Maiu 1826 (3). S'ar crede poate că bătrânul Asachi mai trăia încă. De fapt el murise în 1825, după cum reiese din poezia fiului său „*La moartea părintelui meu 1825*” în care îi laudă însușirile înalte. Mai întâiu patriotismul :

Amar mie l soartă crudă, am pierdut pe al nostru părinte,
Sirimanii mângâerea, iar Moldova-un patriot.

Apoi talentul lui oratoric :

A Bisericei podoabă, el fu amvonei mândrie :
Câte ori prin blânde zise, prin cuvânt învingător
Storeea dela inimi crude lacrimi de induiosfe
Și'nfrână pornirea oarbă a'nvitatului popor ?

Iubirea și protejarea artelor :

Intru fapte laudate și virtușile mărite
Simțitorul nobil cuget de văpaie aprins i-a fost,
Pentru Muzele Române, a lui case umilite
Și străinului nemernic era purure adăpost.

Buna și patriotica îndrumare dată copiilor săi :

Ca pre fii săi să crească n'a cruțat nici pre sine,
Cum cu propriu sânge adapă pe ai săi fii un pelican.

(1) Erbiceanu, *Ist. Mitr. Mold.* p. 395. Scrisoarea e datată din 13 Iunie 1822, Colincăuți.

(2) Erbiceanu, *Ist. Mitr. Mold.* p. 395. p. 398.

(3) Hurmuzachi, X, p. 398.

De pe urma lui Lazăr Asachi, biografii admit că au rămas numai doi fii: Gheorghe și Petre... Putem face însă dovada că a mai avut un fiu, *Daniel*, despre care nu știm mai nimic. Probabil că va fi murit de tânăr. Iată mărturiile ce avem despre existența acestui fiu.

Pe foaia din urmă a unui caețel (ms. 3776) găsim aceasta însemnare, ce arată că Daniel a fost cu Gheorghe la Viena, la studii:

„Jeu Georgi szy fratele mteu Daniel Clemens am venit la czetate Wiena la anu 1805 luna luy luli, dzyoa 16 mare demenacy la 8 hori dela Casa nostry szy Parenți noastri dela laszi în Moldova, fiind pe drum 20 de zile.“

Mai avem și o altă însemnare făcută pe foaia 275 a unui alt caețel (ms. 3075). făcută de Asachi, dar mult mai târziu după cum se vede, după ortografie. Iată acea însemnare.

„Scrisoarea părintelui meu adresată în limba polonă dela Seres în Grecia.

Părintele meu luând pe fratele meu Petraki se dusesse peste Dunăre spre întâmpinarea lui Moruzi-Vodă (1) care îl protejă dar de data resboi cu Rusia, eră nevoit a se trage până la Seres pre lănsă un mare Arhiereu. De acolo a scris o epistolă polonă, a căreia traducere este următoare:

„Iubiții n.ei fii Georgi și Daniil! Bine a zis înțeleptul: Lume aspră și mincinoasă toate pe dos urmează, fiindcă scriindu-se dela București...“ (2)

Însemnarea, din nenorocire, se întrerupe aici. E de ajuns însă pentru ca să aflăm că Protopopul Lazăr a fost și prin Grecia, cu fiul său Petre, pe când Gheorghe și Daniel erau în străinătate, la studii. De aseme-

(1) Moruzzi plecase din Constantinopole la 4 Noemvrie 1806.

(2) A se vedea reproducerea chipului lui Damian (nu Daniel?) făcută de G. Asachi în 1813 în N. Iorga, *G. Asachi ca tipograf și editor. An. Acad. Rom. ședința de la 17 Fevruarie 1912*, p. 748.

nea dintr'un act al Mitropolitului Veniamin despre care am mai pomenit, vedem că Lazăr a mai avut o fiică ce a murit înainte de 1813, după cum murise și nevasta lui, înainte de această dată (1).

* * *

Pentru completarea acestei schițe a vieții lui Lazăr Asachi intrăm și în cercetarea activității lui literare, deși ar ieși oare cum din cadrul încercării noastre. Insemnăm operele învățatului protopop :

1. **Jucăria norocului sau istorisirea pentru Prințul Menșicof carele pe vremea lui Petru cel mare au fost slăvit în toată Europa :**

Acum s'au tălmăcit pe limba românească cu oare care adăogite cuvinte, spre podoaba limbii și a bunii înțelegeri.

Prin prea cucernicul Protoieru a toată Moldavia Lazăr Asachi. In orașul Iașului. La anul 1816. (2)

Cartea e închinată Mitropolitului Veniamin și are și un cuvânt către Mitropolit „...Mă rog să bine voiți, încheie el cuvântul, a-mi da cutezare către mai multe osteneți a tălmăcirii ithiceștilor cărți, cu care îndeletnicindu-se iubitorii de cetire patrioșii limbii românești să se îndemne a fi următori strămoșilor săi Români. A căroro măritele fapte până astăzi de toată lumea cu dreptate sunt laudate.

2. In ms. 1771 (p. 29) dela Ac. R. se află următoarea lucrare inedită a lui Asachi :

Plângeri sau gândurile cele de noapte a lui Iungu pentru vieață, moarte și pentru nemurire.

Acum în zilele oblăduirii înălțimei sale Domnului Scărlat Alexandru Kalimachi V. V. iară întru cele du-

(1) Actul de danie pe 10 ani a caselor din ograda bisericii Sf. Nicolae domnesc, publicat de C. Erbiceanu, *Ist. Mitrop. Moldovei*, p. 352.

(2) pp. 125.

hovnicești al țării ocărmuitorilor prea osfinție sa Kyrio Kyrio Veniamin Mitropolitul Moldovei.

S'au talmăcit de întâiul al Moldovei protoieru Lazăr Asaki, la anul dela mântuire lumii 1819 orașul Iași.

3. **Bordeiul indlienesc**, alcătuit în limba franceză prin I. V. H. de Sen-Pier, iar acuma pe rumănie tradus de prea cuviosul Leon Asachi, arhimandrit al Mitropoliei Iașului.

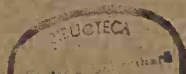
Cartea are un cuvânt de dedicație (Iași, 1 Ian. 1821) marelui vornic Mihai Sturza „curător al școalelor publice și a siminarului dela Socola. A bunelor învățături și a limbii Daco-Romane alesușii protector.” Ea e urmată apoi de un însemnat cuvânt către cititori plin de idei drepte și inimioase. „Știut iaste, zice el, că limba care o vorbim s'au urzit din acea latină, întru o epohă cu acea Italiană, franceză, spaniolă și portogheză, care sunt astăzi mai învățate și armonioase limbi a Europii, dar stările împrejur priind acestora, împiedicase pe a noastră limbă de a le urma întru înaintarea lor, așa dar depărtată fiind geograficește, între neamuri streine și a lui Mars neîncetate turburări, pierzând podoaba ei și mult timp în nemernicie petrecând, până atâta să desbinase dela cea latină, în cât deabia se zărea o umbră de a ei strălucită începere;

Însă a gintelor Romane
N'a peri faimosul nume
Și voroava de a lor viață
Înflori-va toată lume!

Și mai departe vorbind de datoriile ce avem față de limba națională zice: „Această îndatorire iaste din cele mai temeinice a unora Patrioți, ea sa împlinește cu cea mai învăpăiată râvnă de către toate neamurile ce doresc a se civiliza, precum și în istoria aceasta chiar să vădește...”

În această prefață Leon Asachi mai ridică pentru întâiaș

(1) Tipărit în Iași 1821, pp. 106.

dată în principate probleme de limbă. „După cursul celor mai mult de o mie de ani vedem astăzi treziți și pe Români cu multe opintele sârguindu-se în toate trei țeri ca să aducă limba lor la căzuta ei stare prin care să se lumineze compatrioții întru religioase și politicești învățături ce până acuma se află în mâinele streinilor, ca o moștenire privileghiuită; de care numai cu multă economie ei se împărtășă: de unde se trage vederata și tristă a neamului înapoiare întru cunoștința celor ce i se cuveneă a ști, precum și al limbii de multe veacuri pruncie”.

Se mai adaogă și un „Vocabulariu cuvintelor trase din alte limbi și întrebuințate spre mai lămurită înțelegere a ideilor în bordeiul Indiei dejghiocate, și din care unele sunt Române; iar altele de multe neamuri primite.”

La urmă se publică un *Sonet* al lui G. Asachi:

Cele neguri ce-s în râpa Fleghtonului născute,
A lor aripi întinse'ase peste a Daciei câmpie,
Iar fantome a' rătăcirii prin un somn de trândăvie
Ținea mult timp îngănată a Românilor virtute. (1)

4. *Biblioteca Istoriei Bisericești, spre folosul tinerilor ce se învață pe la școale duhovnicești, de prea cuviosul Arhimandrit Filaret, îndreptată și a doua oară tipărită la Sf. Petersburg 1819. Iară acum mutată pe limba românească spre acelaș folos tinerilor Români, ce se învață pe la seminariile clericesci, sfințindu-se a fi slujitori Bisericei. S'au ostenit la acest lucru prea cuvioșia Sa Leon Asachi, Arhimandritul Mitropoliei Moldaviei, pe nenorocita epohă a Daco-Vlahiei, în pribegirea cea de obște, și cu înalt prea sfințitul Veniamin Costachi, Mitropolitul Moldovei, în satul Colin-căuții, ținutul Hotinului la anul 1821.*

E numai o însemnare aflătoare pe un început de traducere ce se începe cu *Intrarea la bisericasca Istorie*,

(1) Publicat și de N. Iorga, *Ist. lit. rom. în veac. XVIII*, v. II, pag. 516.

al căreia manuscris se află în proprietatea lui Th. Co-drescu (1).

* * *

După acest ocol putem intra acum în cercetarea biografiei lui Gheorghe Asachi.

Gheorghe Asachi s'a născut, după propria lui mărturisire din *Notița biografică*, la Herța, la 1 Martie 1788, sau poate chiar, după cum reiese din alte însemnări, la 1 Martie 1787. (2)

Aceiaș *Notița* spune că tatăl său Lazăr, pierzându-și nevasta, se călugări sub numele de Leon și se mută pentru creșterea copiilor la Lembergul Galiției. Această știre, dată astfel, nu e exactă.

Lazăr Asachi nu era călugăr când s'a mutat la Lemberg. Nevasta lui Elena Nicolau, a murit după cum știm puțin înainte de 1818; de asemenea prin 1819 îl întâlnim ca protopop la Iași; abia prin 1821 îl găsim sub numele de arhimandritul Leon Asashi, după toate probabilitățile deci, el nu s'a putut călugări decât prin 1820.

Cea dintâi știre despre aflarea la Lemberg a lui Lazăr Assakiewicz e din 20 Iulie 1795, când a fost numit capelan al spitalului din Lemberg; și cea dintâi veste despre venirea lui la Iași o avem din 6 Sept. 1803, când a fost adus și făcut „protopresviter a toată Moldavia” de Mitropolitul Veniamin. Suntem deci în drept să presupunem că preotul Asachi a petrecut la Lemberg cel puțin vre-o opt ani.

Dela vârsta de 8—9 ani și-a putut deci începe Gheorghe Asachi studiile la Lemberg, în limba germană, polonă și latină; la 1804, terminându-le, a fost proclamat doctor în filosofie; în acelaș timp urmase și studiul

(1) *Uricariul*, VIII, p. 203.

(2) Atestatul dat de Mitropolitul Veniamin, în 28 Maiu 1826 (Hurmuzachi, X, p. 598) despre care vom mai vorbi, pune data nașterii la 1787.

ingineriei civile, căpătându-și diploma de inginer la vârsta de 17 ani, adevărat tot în 1804, admițând data nașterii la 1788. Într'un cuvânt, Gheorghe Asachi a învățat la Lemberg între anii 1796—1804 „studiat a Leopolda 1796—1804”, după cum zice o însemnare manuscrisă a lui despre care vom mai aminti (1). La Lemberg, după cum ne spune *Notița*, a construit chiar după planurile sale o casă în mahalaua Haliciului.

S'a întors apoi la Iași, unde, după cum știm, se află și tatăl său, protopopul Lazăr. În scurtul timp cât a stat aicea a ridicat, probabil, și casele Elenei Sturza-Păstrăvanu. Căzând greu bolnav de friguri, doctorul Welther îl îndeamnă să schimbe clima. Pleacă deci împreună cu fratele său Daniel, la 16 Iulie 1805, și după o călătorie de 20 de zile a ajuns la Viena. Aici a făcut studii de astronomie cu Burg, vestitul astronom.

Pe când se află la Viena, amiralul Ciceagoff, comandantul armatelor rusești din Moldova, în urma stăruințelor protopopului Lazăr, a oferit lui Asachi gradul de locotenent în corpul inginerilor. Dar acesta a preferat să-și continue studiile clasice la Roma.

Tot la Viena a avut prilejul de a vedea intrarea armatelor franceze și chiar pe împăratul Napoleon, după cum citim dintr'o notiță manuscrisă (2).

Cu privire la petrecerea lui Asachi la Roma vom stăruii mai mult. Asupra acestei epoci *Notița biografică* e totuși foarte laconică; abia de ne dă câteva rânduri, amintindu-ne că Asachi s'a ocupat aci cu limba italiană și cu arheologia, publicând versuri italienești, și că o

(1) Ms. 3075.

(2) Ms. 3775. „În anul 1805 luna november ziua miercuri deminazy au yntrat francuzaske armie supt Komendo a lui prins Murat may apoi au venit szy ymparatu Francuzesk, pe dynsu syngur am vezut ku fratele meu la Schönbrun la Rewue domenica yn 15 Dec; yn 27 s'au dus dela Viena, szy armia cu totu yn 11 Ian. 806...”

poezie reproducă în *Il Giornale di Campidoglio*, No. 154 i-a deschis uşele unei „societaţi literare” din Roma, ca membru extra-ordinar ceiace i-a înlesnit putinţa să iscălească toată viaţa „mădulariu al Academiei din Roma” (1). Din fericire însă asupra vremii petrecute la Roma, ne-a adus lumini preţioase d-rul C. I. Istrati, într'un articol intitulat „Din trecutul nostru” şi publicat în *Literatura şi arta română*, (2) de cari va trebui să ţinem seamă...

Chiar dela început, cu privire la data mergerii lui Asachi la Roma avem o oare care nedumerire... În *Notiţă* această dată e fixată la 1809, după terminarea studiilor la Viena, — dată care a fost primită până acum ca bună (3). Cu toate acestea, pe o carte din biblioteca lui Asachi, aflătoare la d-rul C. I. Istrati, găsim scris de mână poetului: „Comperato da me a Roma. Anno 1808, Giorgio Moldavo Asaky.” Pe de altă parte, în ediţia poeziilor sale din 1854, în prefaţa părţii II (*Raccolta di Poesie*) Asachi scrie:

„Dorinţa de a atinge fântâna cercărei filologice şi amorul pentru lucrurile antice m'au îndemnat încă din cele întâi a mele juneţe, a merge la Roma cea mărită, unde m'am ocupat în asemenea îndeletniciri dela anul 1807 până la acel 1812.”

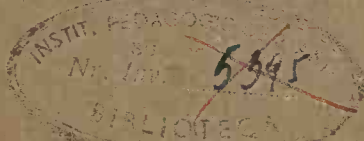
În privinţa datei 1808, ar mai fi o mărturie. În secţia de stampe a Academiei Române sunt cinci caete de studii de desen ale lui Asachi, pe care le-a cercetat d. O. Lugoşianu într'un articol (4). Unul din aceste caete

(1) E vorba de poezia „*In occasione del volo aerostatico della Fillusire Donna, la Signora Blanchard*, sonetto di Giorgio A. Moldavo, publicat în *Il Campidoglio*, 26 Dec. 1811, p. 630.

(2) XIII, 1909 (număr pe Iulie, August, Septembrie), p. 187.

(3) În textul francez al *Notiţei* nu poate fi decât o greşală de tipar când se spune: „Mais Georges, préférant les études classiques, au lieu de retourner dans son pays, se rendit en 1805 à Rome...” p. 7. În articolul *Musa unui Moldo-Român* (Calendar pe 1869, p. 14) data mergerii la Roma e 1809.

(4) *Primele studii de desen ale lui Gheorghe Asachi*, în *Căminul nostru*, I. No. 5 (din 10 Dec. 1910), p. 63.

9860

poartă titlul „*Studio di disegno nelle camere di Raffaele a Roma, 1808, di Giorgio Asaky,*” ceiace ne arată că în 1808 Asachi lucră la Roma. Pe un alt caet e chiar însemnat „*Libro di disegno di G. Asaky, cominciato a Roma 1807* e continuato a lassy 1814; iar pe caetul al cincilea, găsim titlul „*In Aedibus Vaticanis, 27 Iunius 1808, cominciati a disegnare Giorgio Asaky.*”

Tot astfel printre manuscrisele rămase dela Mitropolitul Iosif Naniescu Academiei Române se găsesc mai multe caețele ale lui Asachi fără însemnătate literară; pe unul din ele se află scris de mâna lui Asachi „Eu am venit la Roma în 2650, anii fundaziei sale = 1808” (1); pe un alt caețel (2) e o altă însemnare mai largă din care scoatem un rând: „Study et Memorie di Giorgio Asaky Moldavo, nato a Herza 1788, studiato a Leopole da 1796 fino 1804, studiato a Vienna fino 1807, studiato a Roma fino 1812, tornato a lassy 30 Agosto 1812...” (3).

Dar toate aceste știri contradictorii sunt acum înlăturate. Pe foaia din urmă a manuscrisului 3776 [un caețel cu însemnări în poloneză, germană și italiană de arhitectură] e o notă a lui Asachi, redactată în românește cu litere latine, în care e descris cu deamănuntul itinerarul lui Asachi. Știm astfel în mod sigur odată pentru totdeauna, că, plecând din Viena la 13 Aprilie 1808, Asachi a ajuns la Roma la 11 Iunie ora 10¹/₂ dimineața.

Iată acea însemnare, cu toate ciudățeniile ei ortografice și nesiguranțele de lectură (4):

(1) Ms. 3776. E drept că fusese scris la început 1809. Notița e adăogată de Asachi în 2613 an fond. — 1861 după Chistos,

(2) Ms. 3075 ce cuprinde extracte din autori în l. franceză, germană, italiană și mai ales engleză.

(3) Tot pentru 1807 conchide și însemnarea lui Asachi intitulată: „*Una sventura in campagna di Roma 1807* (ms. 3075) pe care o vom reproduce mai departe. Cum ea e scrisă mai târziu, nu poate avea multă greutate în această discuție.

(4) Ms. 3776 foaia ultimă.

1808. 13 April am iessat *Viena*, merkur la 4 ciasuri dupe masy la 19 April am ajuns la... (?), 24 am purces, 26 am venit la *Venezia* mars, la 3 ceasuri după masy, 11 Mai mierkur de deminasy la 6 am purces de acolo, am dormit la *Padova*, dzioy la *Ferrara*, apoi viniri la masy la *Bologna*, sara la *Logano*, sembaty 14 Mai la *Fiorenza*. La 6 luni am purces dela *Florenza* szy am dormit la *Barberini*, am vezut la 7 *Sienna*, apoi dormii la *Buonconventu*, la 8 la *P. Centiao*, la 9 la *Viterbo*, la 10 *Baiano*, la 11 la 10 jum. damineasa am venit la *Roma*. 19 August viner sara 10 ceasur am pornit la *Napoli*, *Veletri* sembaty amniazye tore 3 ponti, nopte via *Apia* la amniazye *Teracina* terme lui *Galba*, nopte trekut yn statu *Napoli* lun la molo *goete*, sara *St Agata* or *Sessa*. noapte purces la *Capua*, mars 22 *Capua* vechea la 4 ceasur la *Napoli* 25 piede di *Versuvio*, *pompejo*, 10 Sept. *Versuvie*.

Această notiță manuscrisă a lui Asachi a slujit în parte la redactarea unui „*Fragment din memoriile călătoriei unui român din 1808*” publicat în *Adaos literaru pentru dd. abonați la Monitoru oficialu a Moldovei*, *Aprili*, din care scoatem unele amănunte asupra șederii lui Asachi la *Roma*. Mai întâi vedem că programul călătoriei la *Roma* a fost întocmit de tatăl său *Lazăr*, într'un chip foarte conștient „de a studiă *România* chiar la uricul ei, și să mă ocup și de minunele cu care natura și artele o au îndăruiit”... Numai această notiță ne-ar putea face să bănuim origina ardeleană a *Asăcheștilor*.

Iată, în scurt, itinerariul urmat de Asachi.

Plecă din *Roma* la 19 August 1808 cu un cărăuș cu catări pentru a vedeà mai bine antichitățile din drum, de pe *Via Apia*, ca monumentul *Horăților* și *Curiaților* dela *Albano*. Se opri pe la *Velletri* și *Teracina*, ale căror monumente le amintește, la *Molo Gaete*, la *Formium* și la *Sessa*, unde stătù pentru a vedeà în drum trecerea triumfală a reginei *Charlotte*, soția lui *Murat*, spre capitala noului său regat. Oprindu-se la un pavilion împodobit, regina se interesă de un grup de oameni, „atâncea comisarul ce ni adresă întrebarea i-aduse răspuns.

1) Iassii, Institutul „*Albinei Române*”, 1861.

că aceștia erau neguțători greci, între care și un călător Român”.

Ajungând la Neapoli, vizită Muzeele, bibliotecile, cabinetele, teatrul San-Carlo și, firește, și Vezuviul. Pleacă seara „într’o bună companie de voiajori și artiști” pe la Portici, pe la Rezina, însoțit fiecare de doi oameni, călări și pe asini... Ascensiunea Vezuviului e descrisă cu mai multe amănunte peste care trecem. În zori, călătorii ajunseră la crater. „Din 14 călători numai eu am cutezat a mă descinde în crater, acompaniat de conducătorii mei... Societatea care ocupă marginele gurei de sus a craterului, m’au urat cu strigătele de: *vivat Moldovanul*, iar eu am răspuns cu un steag improvizat de hârtie ce l-am aprins din cotloanele de foc care mă înconjură”. La scoborîre, Asachi iscăli în condicele sihas-trului „și dacă Vezuviul nu li-au ars, apoi cu data de 1803 Septembrie în 19, s’ar afla numele meu scris: *Georgie Moldovanul*, pre cum în călătoria mea mă subsciam”.

Asachi vizită apoi Pompei, ale cărui ruine le descrie. Întorcându-se la Neapoli, vizită Puzzoli și Grota dei cane. „Obosit de umblare, și de admirare, încheie Asachi, m’am încredințat că o singură viață nu ajunge spre observare capodoperilor artei și a fenomenelor naturii acestei țări clasice”.

Aici, la Roma, Asachi a cunoscut pe Bianca Milesi, care avea „să-l facă din pictor poet”, după cum singur spune într’un articolăș intitulat „*Musa unui Moldo-Român*”, din *Calendar pentru Români* (1) pe anul 1869, dar care mai ales avea să joace un rol destul de mare în viața sentimentală a scriitorului nostru. Asupra locului unde a întâlnit pe Bianca—pe Leuca după cum o numia el în poezii—sunt iarăși îndoeli. După o notiță autografă, pusă pe volunul lui Emile Souvestre. „*Notice biograp-*

(1) Iassy, Imprimeria Albinei Române, p. 13.

hique", (1) Asachi pare a o fi cunoscut în magazinul din piazza di Spagna; după informația din *Musa unui Moldo-Român*, el ar fi întâlnit-o copiind un tablou din stanzele lui Rafael. Desigur că versiunea dintâi e cea adevărată; notița din urmă e numai o poetizare a adevărului, cea ce intră în obiceiurile scriitorului nostru. Asachi are simțul scenic.

Asupra acestei Bianca Milesi, avem, după cum am mai spus, notița biografică a lui Emile Souvestre, din care putem scoate și noi câteva știri.

Născută în Maiu 1790, ea fusese trimisă împreună cu surorile ei la mănăstirea de călugărițe dela *Saint-Germain en Laye*; după închiderea mănăstirii, ea petrecu la diferite mănăstiri din Italia. Scăpată cu desăvârșire de acest jug, studiază matematicile și filozofia, călătorește prin Elveția și Germania de sud. Intoarsă la Milan, învață pictura cu Appiani, care îi și făcù portretul (2). Se mută, în sfârșit, la Roma, la 11 Oct. 1810, scrie Souvestre, deși Asachi afirmă a o fi întâlnit încă din 1809 (3).

La Roma se făcù repede cunoscută; mama ei deschisese un salon în care veneau mai ales artiști, ca de pildă pictorul Keck și marele sculptor Canova. În această

(1) p. 128 „Bianca l'ho veduto la prima volta nel magazzino Moscardini sulla piazza di Spagna, ove ella comparava degli articoli di pittura 1809". În citații păstrăm toate greșelile scriitorului...

(2) Această carte e intitulată „*Bianche-Milesi-Mojon, Notice biographique*" par M. Emile Souvestre, Paris, 1854, p. 129.

(3) Păstrat apoi în colecția lui Asachi; reprodus în articolul d-rului C. I. Isirati. Aceste notițe le luăm, de altminteri, din interesantul articol al acestuia.

(3) O notă manuscrisă de pe *Notice biographique* zice: „Depuis 1809 jusqu'à 1812 j'ai composé en italien une série de vers adressés à M-elle Bianca, intitulés la Leucaïde — Bianca." G. Asachy.

Tot așa pe p. 3 din *Amori* găsim următoarea notiță: „Questo libro illustrato dai disegni, mi fu offerto da Signora Bianca Milesi, che fu la mia Musa ed il primo Amor". Roma 1809. Alviro.

epocă o întâlni și Asachi, după cum ne-o spune singur într-o notă scrisă pe cartea lui Souvestre:

„A cette époque se trouvait à Rome G. Asachi, pour y faire des études archéologiques; en s'occupant aussi de la peinture, il a eu l'occasion de voir M-elle Bianca chez Mich. Keck. La conformité des principes et d'occupation établi entre ces deux élèves une liaison, qui malgré la séparation a duré 35 années, pleines de manifestations d'estime et d'admiration réciproque“.

Și apoi adaogă :

„Pendant ce temps je dessiné dans les ateliers de Canová d'après des statues et à côté de Blanche qui m'inspirait le sentiment des beaux Arts et celui de l'Amour...“ (1)

Reținem din aceste însemnări mai ales faptul petrecerii lui Asachi prin atelierelor lui Keck și Canova; mai reținem și sentimentul nobil și trăinic ce s'a născut în inima scriitorului pentru această minunată femeie, a cărei înfrăurire binefăcătoare nu se poate tăgădui. Pretutindeni Asachi recunoaște că Bianca i-a trezit nu numai simțiminte poetice, dar i-a insuflat și dragostea de țară și de neam. Abia acum a devenit el un daco-român conștient de chemarea lui; prin Bianca, s'a îndemnat și la încercări poetice în limba românească, pe care de altminteri nu o stăpâniă încă în toate tainele ei. Pe cartea *Amori* dăruită de Bianca, Asache a scris cu mâna lui: „Dono prezioso della mia adorata Musa Leuca la quale mi ispirò dei sentimenti nobili e l'estro poetico nei miei componimenti e poi quei Româno-Dacico!“ (2).

(1) p. 28. Această carte îi fusese trimisă de fiica sa Ermiona, după cum reiese din însemnarea de pe înveliș „Reçu la 7/19 Dec. 1854 de la part d'Hermione“. Pe Ermiona, Bianca o cunoscuse la Paris, unde se măritase cu doctorul Mojon. În casa ei, Ermiona întâlni pe Edgard Quinet cu care se și mărită. Aceasta reese dintr'o notiță manuscrisă a bătrânului Asachi la sfârșitul volumului *Amori* [reprodusă de d-rui C. I. Istrati, *art. cit.*, p. 197].

(2) În privința acestei cărți ne aduce multe amănunte studiul d-rului C. I. Istrati în care se reproduc cele 17 tablouri zugrăvite de Bianca și se dau și versurile din josul fiecărui tablou.

Tot în acest volum, spre sfârșit, se mai găsește un sonet italian al lui Asachi pentru Bianca, făcut cu prilejul unei excursii în împrejurimile Romei (11 Iunie 1811), cu însemnarea că acest sonet fusese dat Biancăi în zorii zilei, împreună cu un coș de urdă. (1)

Celelalte poezii — mai ales sonete — în care își cântă Asachi iubirea lui către „nesupusa Leuca”, le-a publicat însuși poetul în ediția din 1854, atât în italianește cât și în traducere versificată în limba română.

În vremea aceasta, în 1812, Napoleon întreprindea marea lui expediție împotriva Rusiei. Generalul Miollis, comandantul garnizoanei franceze din Roma, pe care Asachi îl cunoscuse prin mijlocirea Biancăi, îi destăinuie planurile marelui împărat de a restatornici vechiul regat liber al Daciei, sfătuindu-l să se întoarcă în Moldova, unde îl așteptau lucruri mărețe.

Doctorul C. I. Istrati a reușit în interesantul lui studiu să reconstituie, în parte, și întințarea întoarcerii în țară a scriitorului.

Plecând din Roma la 22 Iunie 1812, se duse la Milano, unde cunoscă pe poetul Monti, cu care vizită la Venzago, pe mama neuitatei lui Leuca (2). Trecu apoi prin Verona (3) și Veneția, unde se imbarcă spre a merge la Constantinopol și apoi la Galați, după cum s'ar putea bănui și dintr'un vers din *Profeția (Il Vaticinio)*:

Dar pe când în luntrea-ușoară brăzda-voi marea Euxină.

(1) Istrati, *art. cit.*, p. 208 se reproduce sonetul.

(2) După cum reiese dintr'o notiță manuscrisă a lui Asachi pe p. 26 din cartea lui Souvestre, *Notice biographique*: „C'est ici, qu'en compagnie du poète Monti en 1812 que j'ai rendu une visite à la mère de l'adorée Leuca”.

(3) Aici cumpără poeziile lui Petrarca, ce se află azi în biblioteca d-ralui Istrati. Are însemnarea „Giorgio Asaky 1812, comparte a Verona”. Era prin luna lui August.

O aflăm însă cu siguranță din poezia *Viitorul* (scrisă la Roma, 1812), care e uitată cu desăvârșire azi, de oarece nu se află în nici-o ediție a poeziilor lui Asachi. Ea e publicată în *Calendarul pentru români* pe 1870 (deci dnpă moartea lui Asachi):

*Pe aripele fantasiei mă înalț amu spre stele
Las pământul și a lui urbe, nici mai mult rămân în ele,
Ca o pasere biformă în noean nemărginit,
Mai pre sus decât invidia, eu de Muzele nutrit
N'oi muri, nici voi trece a lui Stix undele amare,
Iacă, iacă de pe umeri amu aripa'm răsare
Și ca pasere albie, decât țear mai ușor,
Adria, a Ioniei Mare, Arhipelag și Bosfor
Trec, și-n sborul meu veni-voi în a Daciei câmpie
Care așteaptă un restorator dintre fii săi să'nvie,
Deci speranța nu o perdeți, o voi junî plin d'ardor,
Că suspinul se preface în un cânt triumfător
Și în loc de frunza cipresă să încingeți juna frunte
Cu laurul a nemuririi care crește 'n sacrul munte.*

Din această poezie nu numai că putem cunoaște itinerarul lui Asachi, dar mai vedem că el se întoarce în Moldova încrezător în menirea ce-l așteptă în patrie. Ținta activității lui viitoare eră hotărâtă.

Cu privire la Bianca Milési, amintim că nu putem ști dacă a urmat o corespondență între cei doi îndrăgostiți. Mai toate hârtiile ca și manuscrisele și cărțile lui Asachi au pierit în focul din 19 Iulie 1827. În hârtiile de mai târziu nu aflăm nici o scrisoare a Biancăi. Aceasta nu înseamnă însă că Asachi ar fi uitat-o.

Din potrivă, avem toate dovezile că dragostea și venerația lui Asachi pentru Bianca au stăruit până la cea din urmă suflare a lui. Astfel, de pildă, în poeziile „*Către A... P... carele se înturnă din Moldova în Italia, a sa Patrie*”, *Către zugrav, Alvir către a sa miniatură*, o cântă cu siguranță (1).

(1) În ediția din 1854, partea II, 48.

Când află vestea morții iubitei lui, Asachi îi încadră portretul făcut de Appiani, scriind de o parte și de alta, în românește și în italianește un sonet „*Consecratu memoriei de Leufca, născută Bianca Milesi, moartă în Paris, 1849*” (1). Tot astfel pe cea din urmă pagină a volumului *Amori*, Asachi își copie sonetul italian cu următorul adaos: „*Sacro alla memoria di Leuca nata Milesi Mojon, morta a Parigi, gli 8 Giugno 1849, cioè 37 anni della nostra separazione.*” Iar trei ani înaintea morții sale, în 1866, Asachi adaugă lângă însemnarea din 1812, prin care spunea că Bianca Milesi i-a dat volumul *Amori*, următoarele rânduri:

„Doresc ca familia mea și urmașii să păstreze acest dar al nobilei mele amice spre imitarea sentimentelor mele, care m’au tras din vulgul compatrioților.

„Drept care doresc ca această carte să rămâne spre model în familie, suvenir că amorul care naște din virtute este nemuritoriu.” *Iassy, 1866.*

Chiar în anul morții sale, în *Calendarul pentru Români* pe 1869, Asachi publică articolul „*Musa unui Moldo-Român,*” ultim omagiu adus Biancăi, cu un portret al ei, desenat de colonelul Alexandru Asachi, după un original făcut de însăși Bianca.

Tot astfel, la 10 Mai 1869, bătrânul Asachi scrie pe volumul *Notice biographique* o poezie în italianește și

(1) Credem nimerit de a da în notă câteva știri despre Bianca Milesi, după plecarea lui Asachi din Italia. Știrile sunt luate din biografia lui Emile Souvestre (rezumată de d-rul C. I. Istrati); dăm de altminteri, aci numai esențialul.

Bianca Milesi, călători mult în Italia și în străinătate; la Genova ea cunoșcă pe doctorul francez Mojon, cu care se mărită la 24 Ianuarie 1825, având doi copii cărora își consacră viața și activitatea literară. Publică astfel o metodă de citit; apoi cele dintâi lecturi pentru copii, traduse *Imnuri în proză* de miss Barband, *Avis mamelor*, din englezește, și întâia serie din *Educața familiară* de miss Edgworth. În 1833 se mută la Paris unde muri de holeră la 4 Iunie 1849; două ore după aceea se stinse și soțul ei, răpus de aceeași boală.

românește cu titlul „De ziua nașterii (10 Maiu) a Biancâi, pe care o reproduce d-rul Istrati:

Etern trăiește gândul acelei binefăcătoare
 Stele de mine adorată;
 Care m-a călăuzit în tinereță fără pericol
 Printre stâncele râului plin de păcate;
 Căci în aceea zi, ziua de zece Maiu, răsări prima
 Raza a vieții sale.
 Sfântă și vie în mintea mea ziua aceea
 Va trăi ca întâia iubire (1).

(1) Pe lângă aceste știri mai putem aminti în treacăt că la Roma Asachi a stat (cel puțin câtvă timp) la lucrătorul de mosaic Piconi, și că înainte de a cunoaște pe Bianca, fusese îndrăgostit de Teresina, cumnata lui Piconi. Această o știm după o însemnare făcută de Asachi (mult mai târziu) pe un caeșel [ms. 3075]. Iată acea însemnare:

Una sventura in campagna din Roma 1807.

„D. Piconi, lucrător de mosaic la care locuiam în strada Condotti și de a căruia cumnată Teresina eram înamorat, m-a îndemnat să mergem la vânat, cu o seneată de dubla țeve înarmat și traista plină de cărți și am pornit pe jos. Ajungând la locul menit, compaignionul meu începui a căuta vânat, iar eu mă așezai sub un arbore spre a ceti. Spre a nu mă înturna acasă fără a fi tras un foc, m'am înaintat, când dintre plantele cele îndesite, sări un mare șearpe asupra mea, frica îmi îndoi genunchii în cât eram să cad, iar sâneata o scăpai din mână și eu fugiu pe un arbore; după vreo 10 minute răcâpătând curagiul, m'am destins spre a lua arma, care era încărcată și rușinat de spalmă căutam pe șarpele carele l'am găsit rostogolit în iarbă, dădui foc și-l străbătusem, încât în trei bucăți să ridică și iar cădea la pământ. După ce nu mai da semne de viață am adus vânatul la compaignonul meu care avea traista lui plină de prepelițe. *Nota bene.* Teresina, cumnata lui Piconi, era o demoazelă foarte frumoasă cu păr de aur, semănă cu Aurora, iar soră-sa o cantatrice celebră care da lecții Prințesei Ruspoli, în a cărei societate ca un forestiere fui introdus.“

Tot aici în notă mai amintim că Asachi a urmat la Roma cu abatele Tarengi un curs de „artă poetică.“ Iată în adevăr o însemnare a lui Asachi făcută în 1867: „1809. Abate Tarengi di Roma mio professore in arte poetica mi recitò il seguente sonetto...“ Urmează sonetul.

Asachi a revenit adese din fuga condeului asupra epocii în care se află la Roma, povestind unele amintiri interesante cu privire la viața lui.

Astfel într'un foileton intitulat *Tănterimea dela Roma* din 1841 (1), istorisește o întâmplare căreia îi dă un caracter personal: eu mă aflam atuncea la Roma, în vârsta de 20" — vârstă la care, în adevăr, Asachi era la Roma. Scriitorul povestește că și dăduse întâlnire cu iubita lui, Angelina, în țintirim, la ora 10 seara. Ajuns cel întâiu în țintirim, o fantomă îi ieși în cale, dispărând repede. Sosind și Angelina, fantoma se arătă iarăși. Luându-se după ea, dădu peste „Achila, prieten bun, carele cunoșteă amorul meu cu Angelina și umblă să mă întorcă dela ea." Cei doi prieteni se bătură în duel, și povestitorul fu rănit. Când se vindecă, Angelina era cu Achila... Nu putem însă hotări care e realitatea și care ficțiunea din această povestire a lui Asachi, ce pare mai mult o nuvelă.

Un alt foileton „*Un portar*" (2) îmbracă acelaș caracter al amintirii personale: „pe când mă aflam în politia nemuritoare, o treabă destul de însemnată m'a fost silit a vizita arhivele bisericei Sf. Petru." Povestitorul zugrăvește apoi tipul unui portar din Vatican, în vârsta de 65 de ani, foarte mulțumit de soarta sa, care își schimbă hainele la 25 de ani odată, și care nu ieșise niciodată în viața lui din San-Pietrino.

Nu știu dacă tot lui Asachi trebuie atribuite și foiletoanele *Suvenire din Italia*, în care povestitorul istorisește o călătorie la *Monte di Fo* (3). Oricum, autorul e un Moldovean: „Noi am plătit fără a-i face vre-o observație, dar totodată ca corbul din fabulă, ne hotărîsem cam târziu a ne coborî singuri din trăsură în vii-

(1) *Albina*, No. 68 din 12 August 1841, p. 265. Nu e iscălit.

(2) *Albina*, No. 69 din 31 August 1841, p. 269.

(3) *Albina*, No. 46, 13 Iunie 1843, p. 131, și 17 Ianuarie, p. 185. Au însă dată jos 1840.

torime și a ne sul scările tracturilor fără ajutor, de vroiam a ajunge la Moldova cu obraz curat."

Mai interesant e foiletonul „Bănuțul lui Ștefan celi Mare V. V., din biografia unui Român contemporan” (1), în care Asachi povestește cum în August 1804 (de fapt el plecase la Viena la 16 Iulie 1805) se duse cu taică-său de vizită ruinele cetății Neamțului. Aici găsiră un sihastru de 80 de ani ce le făcù istoricul cetății, și dădù tânărului Asachi un bănuț de argint, zicându-i: „Domnul acestei cetăți, Ștefan Vodă, se pomenește astăzi numai prin biserici, dar dacă acest bănuț, ce l'am găsit aici și peretele ce vă înconjură, ar avea limba s'ar umplea lumea de istoria minunată precum au fost faptele acestui Domn. Poartă-l, fătul meu, precum îl purtai eu, îndelungat și ferice „adu-ți aminte pururi de locul și de ziua de astăzi.”

Asachi porni apoi la Roma și „invitat de bănuțul lui Ștefan V.V. se îndeletnici cu cercetarea documentelor istorice a Moldovei” La 1810, el descoperi în biblioteca Vaticanului manuscrisul Istoriei imperiului Otoman de Cantemir, tradus în limba engleză, în care găsi și episodul lui Ștefan dinaintea cetății Neamț, Asachi își propuse să fixeze acest moment într'un tablou, încredințând execuția pictorului Giani, care îl făcù și în mic și în mărime naturală. Generalul Miolis, guvernatorul Romei, ademenit de tablou, îl cumpără, trimițându-l în Franța. Schița rămase lui Asachi, devenind modelul litografiei executate la Iași 1833.

Tot cu privire la Roma sub ocupația franceză mai găsim pe ici pe colo oare care amănunte, ca de pilda în articolul *Roma* din 1861, în care Asachi povestește răpirea papei Piu al VII de către soldații francezi: „Palatul Quirinal fu îndată transformat în rezidență imperială, emblemele și cheile Sfântului Petru se înlocuise de vulturul Napoleonean și de bombele artileriei,

(1) No. 100 din 20 Decembrie 1845, p. 397.

și chiar Paraclisul Papei prefăcut în sală de bal în care și eu am dansat un ecosez cu demoazela Deje-rando, frumoasa fiică a guvernatorului civil de Roma."

Să ne întoarcem acum la momentele mai însemnate ale vieții lui Asachi, după sosirea lui la Iași, la 30 August 1812 (1).

Aici domniă Scarlat Callimachi. Napoleon fusese înfrânt și toate visurile unei Dacii redive fuseseră spulberate. Basarabia chiar fu smulsă din tulpina Moldovei. În mijlocul ruinelor patriei, în mijlocul atâtor Fanarioți, Asachi se văzù:

Strein și fără vază în propria sa țară.

La început, el primi o slujbă la departamentul afacerilor streine (2); puțin apoi începù acea minunată luptă pentru propășirea culturală a Moldovei, pentru școala și limba națională, care avea să țină ani îndelungați până la biruința finală și care avea să fie podoba cea mai curată a reuatației lui. Aci, în această schiță biografică, nu vom da decât datele mai însemnate, lăsând amănuntele, foarte bogate de altminteri, pentru capitolele, în care îi vom desfășurà activitatea atât de felurită.

Cea dintâi biruință a lui Asachi, pe terenul cultural, a fost anaforaua lui Callimachi din 15 Noemvrie 1813, prin care se întemeiază un clas de inginerie și de hotărnicie în limba română, alipit pe lângă școala grecească, zisă „domnească.” Astfel, în 1814, Asachi „paradosi” în limba română un curs de matematică teoretică și apli-

(1) Amintim că în acest capitol biografic nu dăm decât și-
ragul faptelor lui Asachi fără a intrà în cercetarea lor—ceea ce
vom face în capitolele următoare.

(2) O știm după o însemnare pe un caețel [ms 3075]. „Tor-
nato a lassy 30 Agosto 1812; impégato come Riferendario al
departamente degli affari esteri sotto Principe Carlo Callimac.
Febr. 1813”.

cafe practică de geodezie și de arhitectură, de pe urma căruia, la 1819, avea să iasă un număr de ingineri hotarnici.

Tot lui Asachi i se datorește cea dintâi reprezentație de teatru în românește. Elevii dela școala domnească sau dela pensioane aveau obiceiul să joace piese în grecește sau franțuzește; pe la sfârșitul anului 1816 Hatmanul Costachi Ghica strânse acasă la dânsul câțiva copii din elita ieșeană, printre care erau și Elena Șubin, născută Ghica, Agripina Sturza, Leon Iacovachi, spre a jucă la 27 Dec. 1815 traducerea lui Asachi „*Mirtii și Chloe*” după Gessner și Florian (1).

Prin 1820, Gheorghe Asachi, în calitate de referendar al școalelor, fu însărcinat cu reorganizarea seminarului dela Socola, întemeiat încă din 1803. În acest scop plecă în Transilvania, la Brașov, Cluj și Blaj, de unde, după o ședere de vreo șase luni, aduse pe Vasile Pop, Vasile Fabian, Ion Manfi și Ion Costea. Din nefericire însă revoluția din 1821 nu întârzie să isbucnească, zădărniciind orice progres.

Pe timpul nenorocirilor din acest an știm că Leon Asachi se adăposti mai întâiu în Bucovina și apoi în Basarabia, după cum reiese dintr'o însemnare de pe ediția fabulelor lui La Fontaine din 1745. Avem mai întâiu: „Souvenir d'Annika Philippesco, 1821” și mai jos scris de mâna lui Asachi „Offert à Mr. G. Asaky, pendant l'émigration en Bessarabie”.

Intors din Iași, abiă avu timpul să se bucure de restaurarea domniilor pământene, publicând în Oct. 1822 poezia „*La Moldoveni, la restatornicirea domniilor pământene*” (2) și plecă la 30 Noemvrie 1822, în calitate de agent diplomatic al lui Ion Sandu Sturza, în capitala Habsburgilor.

(1) T. T. Burada în *Arhiva din Iași* pe 1905; *Uricarul*, XVI, p. 426, N. Iorga, *Ist. lit. rom. veac. XIX. v. I*, p. 21, Urechia, *op. cit.* I. 116.

(2) Dr. C. I. Istrati, *art. cit.* p. 239.

Cinci ani stătù Asachi la Viena, și pentru biografia lui sunt cinci ani de întuneric. Ce-a făcut la Viena? Unde sunt urmele activității lui? Stim prea puține lucruri (1).

Nici chiar el, atât de darnic fie în notițe biografice, fie în însemnări personale pe caețele, nu ne-a lăsat nimic asupra acestei epoci. În ce stă activitatea lui de agent diplomatic? De ce nu ne-a rămas măcar corespondența oficială? Pentru ce și-a întrerupt activitatea lui culturală așa de frumos începută, — tocmai când eră în măsură să-i dea un avânt mai puternic?

În răstimpul șederii la Viena cade, probabil, și căsătoria lui, învăluită, de altminteri, de multă umbră.

Se știe că nevasta lui Asachi a fost pianista Elena Tayber care, născută la Viena 30 Oct. 1789, a murit la adânci bătrânețe, respectată de toți, în 1877. Cine eră această

(1) În hârtiile băncherului Pop, publicate în parte de d-l Iorga (*An. Acad. Sect. lit. XXVIII*, p. 261) găsim următoarea scrisoare a lui Asachi.

Vienne 5/17 Avril 1826.

Profitant de quelques moments de loisir j'avais lithographié l'année passée le portrait de l'empereur Alexandre, en le destinant pour mes compatriotes, au moment où la pacificat on serait venue combler nos vœux. La mort était plus prompte que moi: mais ce portrait est devenu plus intéressant. C'est pourquoi je prends la liberté de vous en offrir trois exemplaires que je vous prie d'agréer comme un petit souvenir..."

Despre acest portret litografiat al lui Alecsandru, nu mai știm altceva nimic. Tarul murise la 1 Dec. 1825.

Tot din epoca șederii lui Asachi la Viena datează și scrisoarea Vernicului Beldiman către Asachi, publicată în V. A. Urechia (*Ist. școal. IV. p. 227*) asupra căreia vom reveni într'un alt capitol.

În 1825, murind Lazăr Asachi, fiul său compuse la Viena cunoscuta lui elegie *La moartea părintelui meu*, asupra căreia ne-am mai oprit.

Și ca aceasta am terminat toate amănuntele ce se cunosc până astăzi privitor la șederea scriitorului în capitala Habsburgilor.

Elena Tayber (nu Teuber?) și când s'a căsătorit cu Asachi — sunt întrebări ceva mai grele.

Iată ce ne spune în această privință paharnicului Constantin Sion:

„Cel mai mare (Gheorghe Asachi) s'a însurat cu o nemțoaică ce eră spălătoriță la domnița Marghioala Calimach, mama lui Mihai-Vodă Sturza, cu care au și fost făcut pe feciorul ce îl are Asachi, Roșu ca și Mihai-Vodă.

Nu ne oprim asupra insinuărilor veninosului paharnic, deși e fapt sigur că Dumitru Asachi era numai un fiu adoptiv al lui Asachi.

După biografia însă alcătuită de d. T. T. Burada (1), Elena Tayber s'a născut la Viena. 30 Oct. 1789. Tatăl său, care fusese profesor și compositor al capelei împăratului Francisc I., îi dăduse o aleasă educație muzicală, la Dresda și la Viena. Vornicul Mihai Sturza o aduse ca guvernantă la copii. Aici o cunoscă Asachi și o luă de nevastă la 1817.

Am avut prilejul să amintin de certificatul dat de Mitropolitul Veniamin lui Gheorghe cum că nu e căsătorit. „Atâta în vremea ce au umblat prin străine țări, spre câștigarea învățăturilor sale, scrie Mitropolitul, cum și după ce s'au înturnat iarăși în patria sa și au locuit aicea, în orașul Iașii, deapurea întru bună cuviință petrecând, până la 1 Noemvrie 1823, când au mers de aicea la Viena, au fost necăsătorit și întru holteie, cum și după a sa purcedere, și până astăzi neauzind prin nici un chip că s'ar află însoțit, îi dăm această adevărită, încredințată cu iscălitura și pecetea Mitropoliei noastre” (2).

Acest curios certificat e datat din 28 Maiu 1826. Cum rămâne cu însurarea lui Asachi la 1817? Și cu toate aceste copii lui Asachi sunt născuți înainte de 1826. Așa,

(1) *Schiță biografică: Elena Asachi* în *Conv. lit.* XXI, p. 638.

(2) Hurmuzachi, X, p. 598.

de pildă, Hermiona e născută la 1823. Apoi, ce nevoie avea Asachi să dovedească că uu e însurat în 1826? Iată câteva întrebări la care nimeni n'a răspuns până acum. Sunt, desigur, unele lucruri pe care nu le putem dovedi. Putem avea însă presupuneri.

Pedeoparte, certificatul Mitropoiitului Veniamin e în traducere germană cu viza cancelarului agenției austriace din Iași, von Liehmann, și a agentului însuși, Lippa; iar pe de altă parte, știm că în 1826 Asachi se află la Viena, unde avea nevoie de acest certificat. Nu putem pune deci căsătoria lui cu Elena Tayber decât spre sfârșitul anului 1826 sau în 1827, dar, pe cât putem bănui, căsătoria eră numai o legitimare a unei legături mult mai vechi, poate din 1817. Copii sunt născuți înainte de legitimare. Numai în chipul acesta ne putem lămuri taina certificatului lui Veniamin, care ar părea că tăgăduiește adevărul (1).

Intoarcerea lui Asachi în țară trebuie să cadă la începutul anului 1827. Știm că prin Iulie se află în Iași, locuind la Școala domnească. Marele incendiu ce se abătù asupra orașului distruse și locuința lui Asachi, cu toate ostenele lui de până atunci. Se pare că au pierit în flacări traducerile tragediilor *Alzira* și *Saul*, o tragedie originală *Mihailu-Vodă Viteazul*, o istorie a împărăției Romei, versuri lirice, un curs de matematică, și o culegere de fabule (2).

În toamnă, prin ofisul dela 20 Sept. 1827, Ioan Sandu Sturza ridică pe comisul Gheorghe Asachi la rangul de vel Agă (3). Înaintarea aceasta e cu atât mai prețioasă, cu cât se face nu numai pe temeiul străduințelor lui Asachi pe terenul cultural ci și pentru serviciile aduse ca agent

(1) Asupra părții de conlucrare a Elenei Asachi cu bărbatul ei, mai ales pe terenul muzical, vom stărui la locul potrivit.

(2) *Curierul românesc*, No. 31 din 26, 7 Iulie 1829, corespondență din Iași datată din 4 Iulie.

(3) *Uricarul*, VII, p. 96.

diplomatic la Viena și chiar pentru vrednicia tatălui său... „și apoi îndelung s'au întrebuințat la prea înalta curte a Austriei în interesurile Statului, unde cu râvnă, credință și bunele sale purtări slujindu-ne, au câștigat a noastră domnească mulțumire și ale strălucitelor persoane pe lângă care se află încredințat, și la orice împrejurare s'au sârguit de a se cinși numele neamului, iar pe lângă acestea de mulțumire vrednice dreptăți, cunoscute fiind nouă și slujbele însemnate și îndelungate, ce cu zel credincios și necurmat au adus pământului Moldovei și părintele dumisale”.

În 1828 se întâmplă marele eveniment al „restaurării școalelor naționale”, la care a contribuit atât de mult și Asachi. Partea aceasta va avea însă dezvoltarea cuvenită în capitolul special ce se va ocupa cu chestia școalelor. Cu acest prilej a scris el și poezia *Restaurarea școalelor naționale în Moldova la 1828*.

Anul 1829 văzu cel dintâlu ziar moldovenesc, *Albina Românească*. Memoriul lui Asachi către Minciaky e datat încă din Fevruarie 1820; prin el se cerea învoirea pentru apariția unui ziar, de două ori pe săptămână, investit cu un caracter aproape oficial (1). Aprobarea întârzie până la 7 Aprilie, fiind însoțită bine înțeles cu sfaturi de moderație. „Je crois cependant devoir vous engager à y observer toujours la plus grande vénération envers la religion, le respect dû au gouvernement, et à ne vous écarter jamais de la plus stricte observation des lois, concernant les mœurs et la décence (2)”.

Cel dintâiu număr ieși la 1 Iunie 1829; *Curierul românesc* nu apăruse decât la 10 Aprilie — fiind prin urmare mai bătrân decât *Albina* cu o lună jumătate. După cum vom vedea însă aiurea, chiar din „*Albina*” apăruseră câteva numere de încercare înainte de 1 Iunie.

(1) *Uricarul*, III, p. 103 Asachi iscălește acest memoriu ca jude în Departamentul Afacerilor străine.

(2) *Uricarul*, VIII, p. 105.

În ele ni se dau prospecte ale ziarului și știri de pe câmpul de luptă.

Tot în acest an, întocmindu-se comitetul pentru redactarea *Regulamentului organic*, Asachi fu numit ca secretar al delegației moldovenești. În acest comitet se aflau patru boieri din partea Moldovei: Vornicui M. Sturza, Cantacuzino-Pășcanu (numiți de guvern) și vornicul C. Conachi și vistiierul G. Catargi (aleși de divan), și alți patru boieri munteni: Șt. Bălăceanu și Grigore Băleanu (aleși) și G. Filipescu și Villara (numiți). Secretarul delegației muntene fu ales Știrbey. Președintele întregului comitet eră Minciaki.

Asachi pleacă la București la 19 Iulie (1).

Prin Februarie 1830, vedem că vornicul Conachi, cerând concediu din pricină de boală, recomandă în locu-i pe Asachi „au quel j'ai communiqué mon opinion concernant les points sur lesquels je n'ai pas été d'accord avec mes honorables collègues”.

De fapt însă Conachi rămase la postul lui. Asachi nu se întoarse la Iași decât la 7 Aprilie 1830 împreună cu M. Sturza și lordache Catargiu.

Abia ajuns în Iași se și ocupă cu mersul învățământului, după cum vom vedea mai pe urmă.

Șederea lui nu fu însă de lungă durată. La 13 Maiu, Asachi, împreună cu M. Sturza și cu Villara din partea Munteniei, plecă la Petersburg, pentru a supune împăratului proiectul *Regulamentului organic* (2).

Aici Asachi avea să rămână până în Noemvrie ; la 21

(1) *Albina* din 4 Iulie 1829; Invitarea lui Mircovici către Asachi de a plecă odată cu Conachi la București în *Uricarul*, VIII, p. 115. Un jurnal al acestei comisii (15 Ianuarie 1830) în *Uricarul*, VIII, p. 112.

(2) În *Uricarul*, VIII, p. 117 e ordinul din 19 Aprilie 1830, al lui T. Mircovici către Asachi de a plecă la Petersburg, unde să ajungă la 15 Iunie; la 29 Aprilie Mircovici invită din nou pe Asachi să prezinte lui Minciaky rectificările introduse în proiectul de Regulament organic.

el eră la Iași (1). Dealtminteri, își publică în „*Albina românească*” impresiile călătoriei sale în capitala Țarilor (2). Ca răsplată pentru serviciile aduse, el fu decorat de Împăratul Rusiei cu Sf. Vladimir cl. IV (3).

Cu prilejul plecării lui Kisselef, i se dădă o reprezentație de teatru organizată de Aga G. Asachi. Piesa jucată se întitulă *Serbarea păstorilor moldoveni*, cu cântece și dans. Reprezentația avu succes, fără însă ca Kisselef să fi fost de față. Asupra ei vom mai reveni (4).

Prin hotărârea din 27 Iunie 1834. Asachi e însărcinat de către sfatul obștesc cu „generalnica inspecție” a solemnităților pentru primirea lui Mihai-Vodă Sturza la Galați. Interesante sunt în această privință amintirile lui T. Codrescu, care în acel timp eră elev la școala primară din Galați, înființată de Toma Giușcă: „Din ordin s’au făcut la 120 școlari cămeși și pantaloni de hasa, încinși cu o cordea albastră, după modelul arcașilor din tabloul lui *Stefan Vodă* dinaintea cetății Neamțu; eu aveam o lentă mare albastră cu o stea de argint” (5).

În așa singură măsură am putea recunoaște pe Asachi întreg.

Prin Iulie 1834 vedem pe Minciaky cerând lui Mihai Sturza să trimeată la București pe Asachi în vederea contopirii *Regulamentului* într’un singur corp. „Il faut trait m’envoyer ici Assaky ou toute autre personne que V. A. voudra charger de la direction de cette besogne afin que je puisse m’expliquer avec lui sur la manière et les

(1) V. A. Urechia. *Ist. școal.*, I. p. 148.

(2) *Albina*, 1830, p. 315, 337, 345, 356, 371, 383, 399, 402, 413.

(3) *A bina*, No. 100 din 25 Dec. 1831, p. 437. De altminteri au fost decorați și M. Sturza, Const. Conachi, C. Cantacuz no.

(4) *Albina*, 12 Aprilie 1831, p. 138; Urechia, *op. cit.* I, p. 259.

(5) *Uricarul*, VIII, p. 181. Se dă într-gul program de primire și apoi de intronare, iscălit de Todirașcu Balș, Neculai Balș, G. Asachi, V. Beidiman, Alecu Cantacuzino.

points qu'il s'agit de faire entrer dans le texte définitif" (1).

Nu știm însă dacă Asachi a fost la București. E totuși probabil (2).

Nu ne oprim aici asupra activității desfășurate de Asachi pentru propășirea școalelor dela Trei-lerarhi nici asupra părții ce i se cuvine în creația *Academiei Mihăilene*, a cărei inaugurare avu loc la 16 Iunie 1835. Cu acest prilej Asachi rosti o cuvântare plină de însuflețire (3).

Prin 1837 Asachi se ocupă cu întemeierea unei societăți filarmonice, cum se află la București, și cu deschiderea unui Teatru național. *Albina* din 14 Februarie vestește apropiata deschidere a stagiunii (3). Conservatorul pare a fi funcționat mai dinainte, având ca directori pe vornicul St. Catargiu, Aga Asachi și spătarul Vasile Alexandri. Cea dintâi reprezentație avu loc la 23 Fevruarie, cu piesa *Lapeirouse* a lui Kotzebue, prelu-crată de Asachi și însoțită de un prolog (4).

La 30 Aprilie se dădă a treia reprezentație cu drama

(1) *Hurmuzachi*, V. Supl. I, p. 62.

(2) Tot prin 1834 și-a ridicat casa sa din strada Codrescu, pe frontespiciul căreia e scris „*Lucrul și al meu repaos*”. Astăzi s'a instalat în ea „*Școala de menaj*”. În grădiniță s'a păstrat încă peatra ridicată fiicei sale, Eufrosina, moartă la 1848 de holeră. [*Uricarul*, IX, p. 114 nota și N. Iorga, *Gheorghe Asachi ca tipograf și editor*, *An. Acad. Rom.*, 1911-1912, p. 748].

Pentru a inveda spiritul de întreprindere al lui Asachi e vrednic de a aminti propunerea ce o făcuse guvernului, împreună cu doctorul Sachelarie de a săpa puțuri arteziene.

Ni s'a păstrat adresa Marelui Postelnic N. Șufu din 14 Mai 1834, prin care acesta cere dela Asachi mai multe deslușiri asupra prețului [*Uricarul*, XIX, p. 303].

(3) V. A. Urechia, *op. cit.* I, p. 289. Cuvântarea e dată *in-extenso*.

(4) *Albina*, No. 13 din 14 Febr.; V. A. Urechia, *op. cit.*, I, p. 398. Ia privința unei neînțelegeri cu Furo, cf. *Uricarul*, IX, p. 28.

lui Asachi: *Petru Rareș*, întovărășită de o *Idilă Moldovenească* cu cântece și dansuri (1).

Tot în acest an Asachi fu desărcinat, vremelnic desigur, din directoratul școalelor, după cum reiese dintr'o adresă de recunoștință a „corposului profesorilor”, datată din 1 Sept, 1837 (2).

În 1838 Asachi publică o „*Relație istorică asupra școalelor naționale în Moldova dela a lor restatornicire 1828—1838, înfățișată în seansa generalnicului examen în 3 iulie 1838*” (3).

La 27 Noemvrie, Conservatorul filarmonic reuși să cânte *Norma* lui Bellini, în traducerea lui Asachi (4).

Alăuta românească, suplimentul literar al *Albinei*, apărută la 14 Martie 1837, e suprimată la 1 Sept. 1838 de M. Sturza din pricina unui articol asupra „wisthului”, în care se făcea aluzie la Rusia (5).

La 2 Aprilie 1839, apărură *Foaia Sătească*, sub îngrijirea lui Asachi până la 7 Aprilie 1840, și reluând-o apoi în 2 Iunie 1846 după ce trecuse sub direcțiile lui Kogălniceanu și Rolla (6). Foaia avea un caracter oficial și se împărția ca supliment la *Albina*, odată pe săptămână.

În 1840 Asachi scoase un fel de revistă săptămânală intitulată „*Icoana lumii*”. Cel dintâiu număr apărură la 29 Sept. 1840, dar n'avea să meargă mai departe de 28 Dec. 1841, pentru a fi reluată apoi la 1 Oct. 1845 până la 25 Sept. 1846.

(1) *Albina*, No. 34 din 2 Mai 1837. *Petru Rareș* se jucase și la 8 April împreună cu *Contradanțul sau întunecimea de lună*, comedie în 2 acte prelucrată din nemțește de Asachi (*Albina*, No. 29 din 11 April 1837).

(2) *Uricarul*, IX, p. 29. E iscălită între alții de Săulescu, Flechtenmacher, Peltechi, Samoil Botezatu. Despre acest document nu pomenește nimic V. A. Urechia.

(3) Reprodușă în *Uricarul*, IX, p. 169.

(4) V. A. Urechia, *op. cit.*, II, p. 89.

(5) Hurmuzachi, IV, Suplem. I, p. 201.

(6) Urechia, *op. cit.*, II, p. 139.

În primăvara anului 1841, începù să funcționeze fabrica de hârtie, pe care Asachi o înființase la Petrodava, lângă orașul Peatra. După cât se pare locul îi fusese dăruit încă din 1838 de M. Sturza. Lucrările pentru construirea localului fabricei, a caselor lui Asachi și ale lucrătorilor, a unui canal de 320 m. tras din Bistrița, fură conduse de fostul elev al lui Asachi dela școala de inginerie, Lascar Stavri (1). Fabrica fu pusă sub direcția maestrului Mihalec de Hodocin: ea producea hârtie de băcănie, și hârtie de scris, vânăță și cenușie. Lucrătorii abia erau în număr de 10. În 10 iunie 1842 vedem că Epitropia trimete o circulară către toate școalele din țară obligându-le să nu întrebuițeze decât hârtie din fabrica lui Asachi. Totuși întreprinderea aceasta nu reuși, neputând birui concurența străinătății. În 1854 Asachi închirie fabrică lui N. Vicol, dela care trecù la alții, mai ales străini, până ce încetă să funcționeze. Casele și grădina lui Asachi sunt și astăzi pustii.

După cum vom vedeà, chiar la sfârșitul acestui capitol, rolul lui Asachi ca factor cultural precumpănit nu putea decât să se sfârșească odată cu revoluția dela 1848.

Om al Regulamentului organic, om de casă al lui Mihai Sturza, atât de supus poruncilor venite dela Petersburg, Asachi nu numai că nu luă parte la mișcarea din 1848, dar se simți deodată înstrăinat în fața unei situații noi pentru înfăptuirea căreia nu contribuise cu nimic. Nu-i mai rămânea deci decât să se retragă din ocupațiile ce aveà, înainte de a fi istovit de vârstă. Ceeace și făcù.

(1) C. Gheorghiu, *Dicționar geografic al Jud. Neamț*, p. 297. Mai multe în N. Iorga, *Gheorghe Asachi ca tipograf și editor*, An. Acad. XXXIV. p. 748.

Asupra încercărilor lui Asachi de a vinde fabrica încă din 1849 unor capitaliști germani a se vedea interesanta lui corespondență cu bursierul Panaiteanu-Bardasar dela München publicată în revista *Arta română* III.

În adevăr, la 20 August 1849, Asachi demisionă din postul de Referendar al școalelor. Grigore Ghica, noul Domnitor, puse următoarea rezoluție la 3 Septembrie (1). „Dimisia dumisale Postelnicului Asachi, primindu-se și luând în considerație vajnicele sale slujbe, făcute statului într'un șir de ani necurmați, în care vreme au și stăruit neobosit, întru căutarea procesului a trei moșii câștigate școalelor, apoi găsim de cuviință a i se hărăzi o pensie pe viață de 8000 lei pe an, care i se vor slobozi dela 1 Ianuarie 1850.

Rezoluția Domnitorului eră, de sigur, o măgulire pentru vanitatea lui Asachi, și o dreaptă recunoaștere a meritelor lui, dar nu mai puțin puneă și sfârșit unei lungi și neobosite activități în folosul culturii moldovenești.

Curând după aceea, Postelnicul Asachi se retrase la pensie și din slujba de arhivist al Statului, pe care o ocupă din 1831. Avem rescriptul domnitorului din 15 Decembrie prin care acesta îi mulțumește pentru îndelungatele servicii aduse patriei în curs de 36 de ani, hărăzindu-i, „încă opt mii lei pe tot anul din casa pensiilor pe lângă acele opt mii ce primiți din casa școalelor“ (2).

La 9 Ianuarie 1850, Asachi prefăcù ziarul *Albina românească* în *Gazeta de Moldavia*, lăsând numai foiletonului titlul de *Albina Românească*.

Tot în acest an împreună cu Vornicul C. Sturdza, Maiorul Kogălniceanu, Comisul A. Constantin și Hristea Gheorghiu, Postelnicul G. Asachi fu numit într'o comisie însărcinată cu adunarea obiectelor de trimis la expoziția din Londra (3).

Deși retras la pensie, i se mai dădea, firește, însărcinări de caracter cultural. Astfel, de pildă, în 1850, împreună cu Săulescu, și cu alți doi delegați ai coloniei

(1) *Uricarul*, XIX, p. 305.

(2) „ XIII, p. 378.

(3) „ VIII, p. 178.

armenești, fu numit într'o comisie pentru cercetarea abuzurilor și socotelilor urmate la școala armeană din capitală (1).

Altădată, în 1853, Asachi fu numit într'o comisie pentru a cercetă și alege cărțile ce vor fi potrivite a se aplică pe viitor în școlăle publice și private. (1)

El stăruia a fi mai departe obiectul atenției tinerimii și mai ales a foștilor săi elevi. Mărturie e și poezia „La ziua onomastică” pe care i-o închină tânărul N. Voinov, la 22 Aprilie 1855 (2). Restatornicindu-se așezământul censurii din 18 Noemvrie 1848, Asachi împreună cu C. Negruzzi fu numit de caimacamul T. Balș în comitetul censurii prin decizia din 8 Septemvrie 1856 (3). Asachi își luă asupra-și *Steaua Dunării*, cărțile școlastice și piesele teatrale franceze sau italiene.

Asachi mai fu chemat tot de Caimacamul Toderiță Balș, în postul de director al departamentului cultului prin decizia din 15 Iulie 1856 (4).

În marea chestie a Unirii, bătrânul scriitor luă o atitudine fățișă împotriva spiritului timpului. Pe când Negruzzi se mulțumiă să stea de o parte, Asachi se amestecă în luptă, punându-se în fruntea separatiștilor. Astfel, găsim, de pildă, numele lui amestecat printre iscăliturile funcționarilor separatiști din josul petiției adresate comisarului turcesc, din 2/14 Maiu 1857. (5) Ca antiunionist se și alege deputat al Iașilor, la 15 Iulie 1857, cu 197 de voturi (6). Se știe că aceste alegeri au fost anulate.

Impotrivirea făcută Unirii nu-l împiedica totuș de a recunoaște apoi starea de fapt, compunând chiar în

(1) *Uricarul*, XIX, p. 307. Tot așa fu însărcinat cu facerea mărcii orașului Iași (*Uricarul*, IX, p. 105 și 271).

(2) *Uricarul*, IX, p. 113.

(3) „ IX, p. 108. Se dă și întâiul jurnal al censorilor.

(4) „ VIII, p. 171. *Acte*, III, p. 700.

(5) *Acte și Doc.* IV, p. 572.

(6) „ „ „ V, p. 262.

1862 o poezie intitulată „*Pentru prosperitatea Patriei Române, odă dedicată Inaltei Adunări Elective a Principatelor române.*“

Vechiul separatist trăia însă în Asachi. În mișcarea de stradă întâmplată la Iași, după detronarea lui Cuza, scriitorul trebuie să fi avut un amestec oarecare. Astfel numai ne lămurim ciudatul mandat din 14 Aprilie, prin care inculpatul Asachi e chemat în ziua de 15 Aprilie „pentru ca să fie ascultat asupra faptului de rebeliune dela 3 Aprilie sub care a căzut.“

La alegerea Prințului Carol, Asachi se alipii, firește, de noul guvern. El publică chiar pe o foaie volantă o poezie intitulată: „*National Hymne gewidmet seiner Hoheit Karl I Fürst von Rumänien.*“

Aceste neconsecvențe politice au pricinuit poate înlăturarea lui Asachi ca membru fondator al Academiei, pe când alții cu mai puține merite nu fuseseră uitați.

În Septembrie 1868 i se votă totuși o recompensă națională, pe care nu avea s'o primească multă vreme, de oarece bătrânul apostol al culturii moldovenești se stinse la 12 Noembrie 1869 (2). Două decenii după aceea — la 14 Octombrie 1890 — statuia lui de marmoră

(1) *Uricarul*, IX, p. 111.

(2) E interesant de amintit că chiar în anul morții se îngrijia de manuscrisele lui Budai Deleanu, după cum reiese dintr'o adresă a Ministrului Crețescu, din 22 Mai 1869 [*Uricarul*, IX, p. 115] prin care acesta îl înștiințează, că nefiind fonduri, manuscrisele au fost depuse la Biblioteca centrală, Asachi se interesa de aceste manuscrise încă înainte de 1837 după cum reiese dintr'o scrisoare a lui Ludovic Lewandowski, din 14 Sept. 1837 (*Uricarul*, XIX, p. 491) prin care acesta îi enumera manuscrisele rămase. Abia în 1868, Asachi isbuti să hotărască pe Ministrul Gusti să cumpere cu 200 de galbeni aceste manuscrise. Adresa lui Gusti din 7 Aug. 1868 e în *Uricarul*, XIX, p. 311.

avea să se ridice în Iași pentru înălțarea căruia luptase într'o lungă și neobosită viață închinată binelui public (1).

* * *

Ne rămâne acum să încercăm o scurtă caracterizare a acestui bărbat atât de însemnat pentru începuturile culturii noastre.

Ivirea lui Asachi a fost atât de binefăcătoare, răspunzând nevoilor timpului, încât am numi-o providențială, dacă n'am ști că împrejurările fac pe oameni, îndreptându-le energiile în anumite direcții necesare. Activitatea lui Asachi nu putea fi altfel decât cum o cereau problemele vremii.

Tot așa și cu Eliade. De aici și potrivirea dintre acești doi scriitori: împrejurări asemănătoare, oameni asemănători!

Intr'o epocă de renaștere națională, după lunga tiranie a unei domnii și culturi streine, toate erau de înjghebat din nou, în grabă. Se simțea nevoia unut om întreprinzător, a unei minți agere și multiple, bogată în resurse, în stare de a se îndrepta în mai multe direcții deodată, deschizând drumuri neîncercate.

A fost o fericire pentru noi că atât în Moldova cât și în Muntenia s'au născut doi oameni bine înzestrați, cu o cultură largă, lipsiți de geniu literar, dar cu un spirit de inițiativă pururi deschis și neobosit — așa cum cerea vremea.

* Un astfel de bărbat a fost pentru Moldova Asachi: înainte de toate întreprinzător. Cunoștințele lui felurite îi îndemneau, de altminteri, în toate direcțiile.

Insușindu-și științele exacte, era doar inginer și arhitect, stăpânind cultura filozofică, era doar doctor în filozofie, mânuind penelul cu lesniciune, cunoscând literatura timpului, vorbea sau pricepea doar, afară de

(1) În privința ridicării statuei, toate documentele sunt în *Uricarul*, XVI, p. 170 și 417 sqq.

limbele moarte, și limbele franceză, germană, polonă, rusă, italiană și, engleză, — Gheorghe Asachi avea o fericită pregătire enciclopedică pentru a fi folositor în toate câmpurile de activitate culturală a unui popor: în literatură, în școală, în presă și în teatru.

În anume capitole vom avea de cercetat cu deamănuntul străduirile lui Asachi în fiecare din aceste domenii. Aici amintim numai, ca o caracteristică esențială a lui, acest spirit de inițiativă, îndrumat uneori spre întreprinderi de ordin practic, — întemeiase de pildă o fabrică de hârtie și o tipografie, — alteori în direcții speculative; uneori exprimat sub forma artei, alteori sub forma atâtor cărți de cuprins instructiv. O inteligență mlădioasă și o cultură felurită slujeau de minune acest spirit de inițiativă ce găsiă, de altfel, pretutindeni drumuri nouă de deschis. În îmbinarea lor fericită și în adaptarea la nevoile timpului stă întreaga însemnătate culturală a lui Asachi.

În ceea ce privește atitudinea politică a scriitorului nostru s'au făcut întotdeauna rezerve dureroase, care nu isvoresc însă dintr'o înțelegere mai indulgentă a împrejurărilor istorice.

Asachi a fost omul epocii sale; el n'a fost mai mare de cât ea. N'a fost un îndrumător revoluționar, ci a mers în spiritul timpului. Mai mult decât atât, dela 1843 încolo, el nu mai eră nici în spiritul timpului, ci împotriva lui ca un adevărat *anacronism*. Am putea numi pe Asachi: un om al Regulamentului organic, la redactarea căruia, dealtminteri, conlucrase...

Rămânem de obicei ceeace am fost în tinerețe, atunci când se modelează ființa noastră morală sub daltă împrejurărilor și a culturii pe care ne-o însușim. Mai târziu, spre bătrânețe, trăim din prisosurile unei vârste ce prinde și mistue repede. Copilăria, lui Asachi cade în epoca fanariotă, anii bărbăției cad însă sub înrăurirea covârșitoare a Rusiei, care ori cât de primejdioasă ar

fi fost, eră încă o binefacere față de trecut. Crescut de un tată luminat și cu dragoste de neam, deși cosmopolit prin cultură, și cu un caracter mlădios ce-l apropiă când de Austria când de Rusia, Gheorghe Asachi nu putea fi decât ceea ce a fost. Scoatem de obicei idealul din real. Realitatea sufletească a lui Asachi cât și cea a împrejurărilor istorice nu-i îngăduiau un ideal mai înalt, cum i-l vor îngădui mai târziu lui Kogălniceanu. Nu trebuie să uităm că acești bărbați înfățișează două generații deosebite; una nu e decât continuarea firească a celeilalte. Ar fi nedrept să cerem dela amândouă aceiași mentalitate. Dacă idealul lui Kogălniceanu putea merge până la Unire, idealul lui Asachi nu se putea ridica atât de sus. El sbură mai pe jos, îngrădindu-se la propășirea culturală și economică sub protecția binefăcătoare a Rusiei, fără de care nu vedeă nici o scăpare. Astfel se lămurește atitudinea lui față de vecinul din Răsărit.

Astfel se mai explică, de pildă, și *Oda* lui către Împăratul Alexandru I din 1817. Față de domniile fanariote, Alexandru eră o rază de nădejde, un liman de scăpare, un adevărat desrobitor:

Căci pe țările frumoase, de-al tău scut acoperite,
Unde șesuri, vii și dâmburi d'İstru și de Prut se 'ncing,
Ce ca Păctolos al Lidiei duc arene 'naurite,
Unde-a câmpului odoare în bielșug sătenii strâng,
N'a lucit, aleu! pre e e a științelor făclie,
Și al Romei strănepotul zace încă 'ntunecie.

Regulamentul organic i se părea — și eră dealtminteri — un mare progres față de trecut. Ca și Costache Negruzzi, Asachi nu va pierde nici odată prilejul de [a-l cânta în proză și în versuri.

Ocupația rusească înfățișă pentru dânsul o epocă de pace și de propășire:

Dulce armonie de pace,
Care farmecă și place,
Ni răsună împrejur;

Și din sferile senine,
 Se apropie trei zâne,
 Cu mănos, ferice-augur.

Sfinte legi întâia duce,
 Și în dreapta spada-i luce
 Spre osânda celor răi:
 Văd într'a doua figură:
 Un simbol de învățătură,
 Ce-i ai binelui temeiu.

Iar a treia, a lor soată,
 Este zâna cea negoată,
 Și, în cugetul dorit,
 Acu 'n vase încărcate
 Supt al nostru steag răzbate
 La limanul fericit (1).

În 1832 când se introduse *Regulamentul organic*,
 Asachi cântă Moldova și pe Țar, de-a cărui soartă i se
 părea legată și soarta patriei lui :

Moldovei fericirea,
 O Doamne, întemeiaz-o,
 Urmașii noștri vaz-o
 Din zi în zi sporind.

Pe Augustul Protector
 Tot harul și acel bine
 Ce dela el ne vine,
 Revarsă-l înmiit.

De altfel, Asachi debutase în 1825 printr'un portret
 al lui Alexandru și în 1832 prin traducerea *Istoriei Im-*
perii Rosiene a lui Candanov.

În spiritul Regulamentului organic își desfășură mai
 târziu întreaga lui activitate culturală scriitorul nostru,
 în timpul domniei lui Mihail Sturza, de care îl lega

(1) *Anul nou al Moldo-Românilor*, 1830.

atâtea amintiri și atâtea lucruri intime. Când Rusia voi să înăbușe învățământul național, vom vedea că Asachi va lupta împotriva ei și a Domnitorului, de oarece învățământul național era un câștig al *Regulamentului*, căruia scriitorul îi rămăsese credincios. Aceasta îi face desigur cinste, dovedindu-ne că sub protecția Rusiei, el văzuse numai propășirea intensivă în toate domeniile a naționațității noastre.

Cu 1848 se încheie activitatea culturală a lui Asachi. O suflare nouă bătea peste țările noastre. Timpuri noi se pregăteau, și urzitorul lor era, cu deosebire, Kogălniceanu. Sceptrul dictaturei spirituale trecu deci din mâinile lui Asachi în mâinile omului nou.

Dela această dată Asachi își supravețuește neînțelegând vremurile și, mai nedibaciu chiar de cât Negruzi, împotrivindu-li-se. Toate actele mari se îndeplinesc apoi fără dânsul. Rolul lui cultural era de mult isprăvit, îngrădindu-se între 1813—1848, și mai ales între 1828—48. sub regimul *Regulamentului organic*.

II.

Activitatea lui în școală

II. ACTIVITATEA LUI ÎN ȘCOALĂ

Intors în țară în 1812, cel dintâiu prilej pentru G. Asachi de a lucra pe tărâmul instrucției publice, i se înfățișă odată cu întemeierea școlii de inginerie din 1813, care împreună cu Seminarul de la Socola — întemeiat încă din 1804 sau chiar din 1803 (1)—sunt cele mai însemnate câștiguri culturale pentru Moldova în acest început de veac.

Nevoia unei astfel de școli în *limba română* era, de altfel, simțită în Moldova ca și în Muntenia; trebuiau ingineri nu numai cu știința măsurătorii, căci aceștia ar fi putut veni și de aiurea, ci și cu știința limbii naționale, în care erau scrise actele de proprietate și de hotărnicie. Apoi, știința matematicilor necuprinzând în sine nici o primejdie, a fost ocrotită oriunde chiar de guvernele cele mai autocrate și mai obscurantiste; iată

(1) Data de 1804 era primită de toți scriitorii de până acum, începând cu G. Asachi, în *Cvestia învățătorei publice în principatul Moldovei*, 1858 (p. 9) și sfârșind cu C. Erbiceanu, *Istoricul Seminarului Venianim din mănăstirea Socola fondat la 1804*, Iași, 1885 (p. 29). V. A. Urechia, *Istoria școalelor*, t. 1, 1892, p. 94 și N. Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XVIII*, 1901 (v. II, p. 401). D. G. Adamescu însă în *Istoria Seminarului Venianim din Iași*, 1904, p. 47, crede, după o însemnare a lui Veniamin, că seminarul s'a întemeiat în Septembrie 1803, iar clădirea s'a început în 1804.

pentru ce—și cu atât mai mult—fu bine văzută și de Scarlat Calimachi, care odată cu întocmirea unei noi *Condici de lege*, ținea să înfrâneze și desele încălcări de hotare urnate de nenumărate procese. Nevoia unei școli de inginerie fusese, de altminteri, arătată și în raportul Mitropolitului Iacob către domn, pe la sfârșitul veacului al XVIII (1). Eforia școlară, din care făceau parte Veniamin Costachi și Mihai Sturza (2), nu avu decât să stăruiască într'o cerere dreaptă, pe care Calimachi o primi. Și în adevăr, la 15 Noemvrie 1813 „acest proiect s'a încuviințat și s'a pus în lucrare” (3).

Proiectul se mărginiă, de altfel, numai la un „clas” de inginerie și de hotărnicie, în limba română, alipit însă pe lângă *Școala domnească*, care eră greacă. Astfel se făcu că în anul 1814, G. Asachi „întâia oară a paradosit în limba română un curs de matematică teoretică și aplicație practică de geodesie și arhitectură, din care în 1819 au ieșit câțiva tineri ce până acum plinesc lucrări de inginerie” (4).

Cursul lui Asachi avu un succes îndestulător; el fu urmărit de mulți fii de boieri, printre cari și de fiul domnului Alexandru Callimachi, viitorul ambasador al Porții la Viena, Teodor Balș, viitorul Caimacam al Moldovei, doi Cantacuzini, trei Sturzești, Petru Asachi, fra-

(1) Vezi acest raport în *Uricarul*, III, p. 12; idem. A. D. Xenopol și C. Erbiceanu. *Serbarea școlară din Iași*, 1885, p. 196.

(2) Asachi susține că M. Sturza a fost ales epitrop de Veniamin după propunerea sa (*Cvestia*, p. 12). M. Sturza eră epitrop prin 1814, după cum reiese și dintr'o cuvântare a lui în calitate de domn la inaugurarea Academiei din Iași (*Urechia*, op. cit. I, p. 106), deși din alt loc din Asachi, *Relație istorică asupra școalelor naționale în Moldova dela a lor statornicire 1828—38*, p. 237, ar reeși că M. Sturza n'a fost epitrop decât în 1819. E o greșală.

[3] G. Asachi, *Cvestia învățaturii publice în principatul Moldovei*, 1858.

[4] *Relația istorică asupra școalelor naționale, înfățișată la examenul din 1838 în Buletinul foaiei oficiale*, 1838 No. 55.

tele lui Gheorghe, doi Greceni, de Daniil Scavinschi și de Teodor Chirangelo, un elev de 60 de ani împliniți (1). Șapte dintre ei, după însemnarea lui Asachi, ieșiră în 1819 cu titlul de ingineri, dintre cari cel puțin doi, Scarlat Osvald și Fotache Ghețu au practicat ingineria până la urmă (2). Examenul avusese loc la 18 Iunie 1818 cu o deosebită însuflețire; o expoziție de planuri topografice și de fortificații făcu și mai simțite roadele acestui învățământ de cinci ani, despre care Asachi vorbește cu o îndreptățită mândrie (3).

Firește că lucrurile nu merseră fără oarecari ciocniri; școala românească trebuia să se lovească de școala grecească, de sub acelaș acoperiș. Cu Ștefan Duca, Asachi se împacă; dar când veni ca director al gimnaziului elinesc, Govdelas (4), cearta isbucni. Din fericire însă eforia, și în deosebi Veniamin Costachi și Mihail Sturza, eră cu tânărul Asachi. În această privință, raportul către Domn al episcopilor Veniamin Costachi, Beizade Scarlat Ghica, Constantin Mavrocordat și Mihail Sturza, din 8 Februarie 1819, prin care se recunoaște zelul lui Asachi și frumoasele roade ale stăruințelor lui, e din cele mai interesante (5).

[1] Lista completă a elevilor, în *Asachi*, *Cvestia*, 1858, p. 11, în A. D. Xenopol și C. Erbiceanu, *op. cit.*, p. 114; V. A. Urechia, *Ist. școal.* I, 106. E de pr sos s'o reproducem în întregime Asupra lui Chirangelo, cf. N. Iorga, *Ist. lit. rom. în veacul al XIX, u. l.*, p. 16, unde se dă și epitaful făcut de Asachi.

[2] Asupra acestora, cf. I. Negre, *Viața, lucrările și scrierile lui G. Asachi*, p. 43.

[3] *Asachi*, *op. cit.*, p. 12.

[4] Despre Dimitrie Panaioti Govdela, o scurtă notiță în C. Erbiceanu, *Bărbați cult. greci și români, 1650—1821. Anal Acad.* Seria II, v. XXVII, p. 176. A scris o aritmetică, o algebră și o carte de economie rurală [Papadopoulos-Vretos, II, p. 275]. Multe notițe asupra acestei certe în N. Iorga, *Ist. lit. rom. în veacul XVIII, v. II*, 518, 519. Contractul lui Govdelas e datat din 21 Martie 1816.

[5] Acest raport însoțit de o notiță explicativă a fost publicat de Asachi în *Școala lumii*, și republicat în *Uricarul*, XVI, p. 409.

Ei acopere pe dascălul moldovean de toate clevețiile lui Govdelas ce nu putea suferi învățământul în limba română și mai ales nu putea uita că patru odăi din clădire veniau pe seama lui Asachi, care mai eră și bibliotecar al școlii.

Pentru a face acest curs de inginerie, Asachi fu silit să întocmească în limba română: tratate de aritmetică, de algebră, de geometrie, de trigonometrie și o geodezie practică: iar instrumentele de nevoie fură aduse de la Paris și Viena (1).

* * *

Al doilea act de care se leagă activitatea didactică a lui Asachi este reorganizarea Seminarului de la Socola.

Intemeiat la 1803, Seminarul trecuse prin multe încercări, din care cea mai însemnată fu în urma retragerii lui Veniamin Costache din scaunul mitropolitan la 1808. Cu toată reforma programei din 1812, se simți repede nevoia unei reorganizări, cu care fu însărcinat de episcopie referendarul școlilor, Gh. Asachi, în 1820 (2).

Asachi făcu o călătorie de studii prin Transilvania, la Brașov, Cluj și Blaj, (3) de unde aduse, la sfârșitul

[1] Asachi, *Cvestia*, p. 11, Manualele publicate sunt: *Elemente de matematică*. Partea I, *Aritmetica*; Partea II, *Algebra*; Eși, 1836, 1837, 2 vol. 8° mic; idem, Partea I *Aritmetica*, Iași, 1843, v. 8° mic.

Elemente de matematică: Partea III, *Geometria elementară*, Eșii, 1838, v. 8°.

[2] G. Asachi, *Cvestia*, p. 12, XIX, v. I, p. 22. Asupra faptului care a precipitat această reorganizare, și anume examenul ridicol din vara anului 1820, ținut naintea arhiereului din Irinupolis, în care discursul latin rostit în cinstea arhiereului, nu eră de cât descrierea lui Bahus și a Faunilor din *Metamorfozele* lui Ovidiu. [N. Iorga, *ist. lit. rom. în veacul XIX*, v. I p. 22].

[3] Asupra călătoriei lui Asachi, cf. G. Misail în *Buletinul instrucției publice*, pe 1865-66, pp. 173, 174; A. Pumnul, *Lepturarii*, v. III p. 5-14. Pare-se a fi avut scrisori de recomandare către contele Banfi.

anului 1820, patru profesori, și anume: doctorul Vasile Popp, (1) Vasile Fabian, (2) sau Bob pentru teologie, Ion Manfi pentru gramatica latină și Ion Costea pentru retorică și poetică. Director de studii fu numit doctorul Vasile Popp.

Această reorganizare n'avea să aducă însă roadele dorite; vârtejul revoluției de la 1821 zădărnici sloboda propășire a instituției, abia după trei luni.

Profesorii se retraseră; unii plecară chiar îndărăt, (3) iar școlarii fugiră pe la casele părintești. Seminarium, după cât se pare, rămase închis până la 1824 (4).

* * *

La întoarcerea lui în țară, în 1827 (5) Asachi stăruie, firește, a se îngriji de școale,—dăr știrile pe cari ni le dă el însuși cu privire la această activitate merită o cercetare mai de aproape de oarece nu sunt în totdeauna adevărate.

Iată ce lămuriri ne dă în *Cvestia*:

[1] Din Brașov. Obținuse doctoratul în medicină în 1817 cu teza „*de funeribus plebeis Daco-Romanorum sive hodiernorum Valachorum*, cu o prefață de Petru Maior. El e acela ce ne-a dat cel dintâiu o bibliografie a literaturii române; iar în 1827 edită la Brașov *Psaltirea* verificată a lui Pralea [N. Iorga, *Ist. lit. rom. în veac. XIX*, v. I. p. 23].

[2] Nepotul episcopului Bob. S'a născut la 13 Dec. 1795 la Rușii Bârgăului. Despre Fabian se pot citi „*Oareșicare trăuri din viața răposatului paharnic Vasile Fabian sau Bob*”, în *Foaia pentru minte*, din 1840, No. 31—34. Asupra vieții de pribeag a acestui dascăl prigonit și apoi cu folos adăpostit în Moldova, N. Iorga, *Ist. lit. rom. în veacul XIX*, v. I. p. 24.

[3] Ion Costea, Ion Manfi și Vasile Popp s'au întors în Transilvania. Singur Fabian rămase în țară [Cf. Erbiceanu, *Istoricul Seminariumului Veniamin*, 1885, p. 54].

[4] Zice Erbiceanu, *op. cit.* p. 54, și Costăchescu în *Biserica Ortodoxă Română*, IV, p. 672).

[5] Din timpul când se afla ca agent la Viena avem o scrisoare a lui A. Beldiman către Asachi [28 Februarie 1823] din care se vede că acesta se interesa de departe de școlile din Moldova. Scrisoarea e publicată de Urechia, *op. cit.* IV, p. 227.

Până la convenția de la Akermann, școalele fiind lipsite de orice mijloace, stătura închise șapte ani. Abia în 1827, întorcându-se în țară, Asachi înfățișă documentul de fundație a Academiei lui Vasile Lupu de la Trei-Ierarhi, din 1644, înzestrând-o cu trei moșii.

În urma stăruinței Epitropiei, Ion Sandu Sturza, prin actul din 4 Aprilie 1828, dădu vechei destinații clădirile din coprinsul mănăstirii Trei-Ierarhi, și se îndreaptă către tribunale în ce privește dobândirea moșiilor.

În mănăstire s'a restatornicit cea dintâi școală elementară în limba română cu trei clase, având ca profesor pe părintele Silvan, pe Săulescu și Fabian.

Clerul grec nu vedeă, firește, cu ochi buni, această redeşeptare a învățământului național. La cel dintâiu examen chiar, la care era de față și Mitropolitul, egumenul grec al Mănăstirii „s'a înfătoșat, zice Asachi, în mezul acestei adunări. spre a arunca o anatema în contra acelei închipuite usurpații a drepturilor sale; dar felul său cel nechibzuit i-au atras îndată o fulgerătoare apoplexie”.

În *Notița biografică*, Asachi aduce și alte amănunte.

El spune că, cercetând mai multe orașe din Galiția, a găsit câteva hrisoave domnești, pe care le luase mitropolitul Dosoftei în Polonia (1687), și prin care se dovedea că de 150 ani călugării greci de la Trei-Ierarhi și-au însușit pe nedrept veniturile a trei moșii; Tomășenii, Ajudeni și Răchiteni, din județul Roman, dăruite de Vasile Lupu Academiei naționale.

Ca referendar al școalelor, Asachi purcese un proces împotriva călugărilor. pe cheltuiala sa, pe când călugării aveau sprijinul consulatului rusesc; abia după 18 ani Divanul domnesc procedă la revizuirea procesului.

La 10 Iulie 1839, Asachi rosti cea dintâi cuvântare în apărare; dar sentința fu favorabilă Grecilor. Din fericire Domnul nu întări sentința, deoarece președintele Curții făcuse opinie separată.

Asachi alcătui atunci un raport, cu toate actele de

convingere, pe care îl înaintă Obșteștei Adunări (1). Adunarea, printr'un raport către Domnitor, ceru revizia procesului.

Intr'un Consiliu de Stat extraordinar, prezidat de însuși Domnul, Asachi susținu pricina școalelor și, prin hotărârea din 17 Martie 1846, dobândi clădirile dela Treierarhi și trei moșii, pe lângă care după stăruința lui Asachi, se adăugă și moșia Văleni.

Astfel înfățișează lucrurile Asachi și astfel au fost primite de toți biografi de până acum.

În Biblioteca Academiei se află un manuscris al lui Săulescu (2), ce ne poate arunca oarecare lumină asupra acestei chestiuni, deși trebuie să avem, firește, rezerve asupra intențiilor puțin binevoitoare ale acestui filolog cu privire la fostul lui prieten. Manuscrisul cuprinde o biografie a lui Asachi scrisă *ab irato* ca un răspuns la *Notița biografică*, în care bătrânul Asachi își atribuia unele merite ce reveneau lui Săulescu.

După Săulescu, de pildă, nu e adevărat că Asachi ar fi „sechestrat o parte din casele mănăstirei”, pentru a întemeia o școală primară în 1828. Această școală se întemeiasă încă din 1824 de Mitropolit, care rânduise ca învățători școlari din Seminar.

Săulescu povestește chiar un fapt trăit.

Intr'un apartament al caselor se instalase un călugăr, Paisie, fără nici un drept. Hotărându-se înființarea încă a unei clase, a trebuit toată stăruința energică a mitropolitului, pentru a isgoni pe Grec din odăile ocupate (3).

La întoarcerea lui Săulescu (1826), era așa dar o

[1] *Reclamația episcopiei învățăturilor publice în Moldova asupra egumenilor Mănăstirei Sf. Trei Erarhi înfățișată Divanului domnesc de referendarul școalelor G. Asachi. vechilul Episcopiei.*

[2] Ms. 1639.

[3] Ms. 1699, p. 9. Se dau mai multe amănunte asupra cerțurilor dintre călugării greci și români. Săulescu povestește chiar cum Mitropolitul a trebuit să palmuiască pe egumenul Meletie Țiganul, pentru a-l pune la locul lui — atât erau de obraznici Grecii.

clasă; prin recomandarea Mitropolitului; I. Sandu Sturza îl însărcină mai întâiu să deschidă o școală în *Seminar*. (ce eră închis încă dela 1821) apoi îl însărcină să deschidă clasele începătoare în Trei-Ierarhi, după metoda lancasteriană. Abia în 1827 sosiră și Asachi și Vasile Fabian; printr'o nouă anaforă a epitropiei (la care se adăugase și Mihai Sturza) (1), către Domn, Săulescu și Fabian fură recomandați ca profesori, iar Asachi ca referendar pe lângă epitropie. Se formă astfel o școală normală (2). Săulescu luă gramatica română, istoria și

[1] Epitropia era compusă din Mitropolitul Veniamin, Vornicul M. Sturza și Costache Mavrocordat, pe lângă care Vodă adaugă și pe Costache Canta. în această privință hrisovul lui I. Sandu Sturza din August 1827, în *Uricarul*, VII, p. 91. Pe Canta însă nu-l vedem iscălit pe actele Eforiei.

(2) Anaforaua Epitropiei e din 1 Ianuarie 1828; încuviințarea Domnului din 28 Martie 1828.

Cursurile școlii aveau să fie doi ani, ele coprindeau limba română cu gramatică, caligrafia, catechismul și aritmetica.

Gimnaziul s'a instalat ceva mai târziu. Contractul lui Săulescu e din 1 Maiu 1828. Cursul gimnaziului s'a fixat la 4 ani: limba latină, limba română, religia, filologia, logica, retorica, poesia, istoria, matematica, moralul, economia pământească și politică, istoria naturală, arheologia, toate predate în limba română. Pe lângă acestea și limba elenă.

Amănunte asupra acestor școli (și mai ales asupra cuprinsului araforalei din 1 Ianuarie 1828) în V. A. Urechia, *op. cit.* I, p. 119 și ceva în prefața tipărită a *Gramaticei românești* a lui Săulescu.

Anaforaua din 1 Ianuarie 1828 e republicată în Urechia *op. cit.* IV, p. 228; A. D. Xenopol și C. Erbiceanu, *op. cit.* p. 203; idem. *Uricarul*, III, p. 33 și VII, p. 173. Ea e iscălită de Veniamin, Constantin Mavrocordat și M. Sturza.

Contractele acestor profesori au fost publicate și anume; Contractul lui Săulescu, datat din 1 Maiu 1828, e publicat în *Uricarul*, VII, p. 173.

Contractul lui Fabian, datat din 1 Martie 1828, e publicat în *Uricarul*, VII, p. 173.

Contractul „Economului Constandin“, datat din 1 Martie 1828, e publicat în *Uricarul*, VII, p. 182.

Contractul „părintelui Ioan“, datat din 1 Martie 1828, e publicat în *Uricarul*, VII, p. 182.

filologia; Fabian, limba latină și geografia; G. Filipescu, aritmetica; preotul Costache Teodorescu, catechismul și istoria sfântă; G. Terapianu, limba greacă; iar la clasa lancasteriană rămase preotul Ioan Silvan. Pe lângă școala normală se adaugă un gimnaziu, având pe Săulescu ca director și inspector al lui, iar pe Filipescu, Fabian și Silvan ca profesori în internat.

Curând după aceea (în Iulie 1829). Asachi, după cum știm, plecă în misie fie la București, fie la Petersburg. Școalele, ca și *Albina românească*, rămaseră pe seama mai ales a lui Săulescu. Instituția lui Vasile Lupu se ridică astfel din ruină; prin mijlocirea lui Casa școalelor dădu 40.000 lei cu care:

a) S'a reparat edificiul ctitorului în stil gotic, de oarece arsese în focul din 1827;

b) S'a mai ridicat un rând de case, arse în acelaș foc;

c) S'a cumpărat casa preotului Dimitriu, parohul bisericii Trei-lerarhi, și i s'a mai adăogat un rând;

d) S'a clădit în dos o bucătărie și o sală de mâncare.

În total, institutul avea 18 încăperi. Prin stăruința lui Săulescu s'a întemeiat astfel și un internat. La toate atacurile Grecilor, trebuia să răspundă Logofătul Iordachi Catargiu, ce rămăsese ca locțiitor de epitrop.

Ajungem acum la faimosul proces al celor trei moșii. Iată ce lumini nouă ne aduce Săulescu în manuscrisul lui, pe care le putem controla de altminteri, în parte, și după *Reclamația epitropiei* a lui Asachi (1).

Mergând într'o zi la Mitropolie, secretarul Mitropoliei, Teodor Suceveanul zise că, umblând într'o ladă din

Căminarul G. Terapianul, G. Filipescu par a fi numiți mai târziu. Li vedem abia în programul de pe anul 1830.

Albina, No. 33 dela 4 Maiu 1830; idem, V. A. Urechia, op. cit., I. p. 147.

(1) *Reclamația epitropiei învățăturilor publice în Moldova asupra egumenilor Mănăst. Sf. Trei Erarhi înfățișată Divanului domnesc de Referendarul G. Asachi.*

podul caselor Mitropoliei, a dat peste o anaforă a Mitropolitului, episcopilor și a boerilor din divan către Domnul Gr. Ghica, care îi însărcinase cu aflarea mijloacelor de întreținere a școalelor publice, Adunarea găsisse nimerit ca pe lângă contribuțiile preoților și dascălilor, să dea și mănăstirile pământene și închinat câte doi ducați. Domnul aprobă anaforauă, adăugând ca mănăstirea Trei Ierarhi, pe lângă dajdia obișnuită „să dea și venitul a trei moși....., cu carele fericitul întru amintire ctitorul bisericei, Vasile Lupul, fundând școalele publice, le-au înzestrat“ (1).

Locul pentru numele moșiilor eră în alb. Altă hârtie privitoare la această afacere nu se mai află printre documentele păstrate. Pe acest document Saulescu îi arată logofătului Iordachi Catargiu cu care se și înfățișă la Divan. Egumenii greci ascuseră atunci actul de fundație a lui Vasile Lupu, și pentru a nu fi alungați din Trei Ierarhi, înaintează niște documente posterioare prin care arată că „Domnul Vasile Lupu, fondând și înzestrând școalele publice, a cumpărat un loc de la comisul Furtună ce vine din dosul Mitropoliei lângă fereleul clădit tot de domnul Vasile, că această școală a ființat până în zilele domnului Racovitză și că atunci, arzând și rămânând locul deșert, egumenul mănăstirii l'a făcut schimb eu Dima Sulgiul, pre carele îl adusesse domnia pentru privigherea și întreținerea casei apelor ce eră la fereleu, că a luat în schimb de la Dima un loc peste drum de la poarta Trei Ierarhilor“ și deci, încheiau egumenii, nu e nici o școală în Trei Ierarhi.

Epitropul, înfățișând anaforaua lui Ghica, susținu că egumenii erau datori să țină în față școalele fondate de ctitor; ei însă au înstrăinat locul, pe când ar fi

(1) Documentul, datat din 6 Iunie 1765, e publicat în *Uricarul*, VII, p. 47. Anaforaua boerilor (din 1 Iunie 1765) care provocă acest ofis domnesc e dat tot în *Uricarul*, VII, p. 48, după copia legalizată de divanul obșteștei adunări din 18 Iulie 1829.

trebuie să reclădească școalele arse. Se cuvine deci să dea localul rămas și cele trei moșii care (deși nu erau trecute cu nume) nu puteau fi decât Ajudeni și Răchiteni din ținutul Romanului, și Juganii din ținutul Botoșanilor, împreună cu feredeu de lângă școală și cu veniturile de când nu s'au mai întreținut școalele.

Divanul hotărî un termen de șase luni în care călugării să aducă documentele ctitorice atingătoare la școli; iar dacă nu le vor aduce, școalele să rămână în Trei Ierarhi, până ce vor face egumenii încăperi potrivite (1).

Toate aceste se petrecuseră înainte de sosirea lui Asachi.

Pe sentința Divanului, Kisselef puse rezoluția obicinuită „se va supune spre întărirea Domnului viitor.”

La 1834 se urcă pe tron Mihail Sturza, patronul lui Asachi; în locul lui Iordache Catargiu veni Costache Mavrocordato, un barbat cam nepăsător.

Sentința Divanului judecătoresc nu fu confirmată de Vodă, ci printr'un ofis domnesc pricina fu trimisă dinaintea Divanului domnesc, iar Săulescu prepară un memoriu privitor la dânsa (2). Mai mult decât atât, el descoperi la Mitropolie două conțineri vechi în care se aflau trecute documentele mănăstirilor și ale particulărilor. Aci eră trecut și actul fundației școalei Vasiliane, însă filele fuseseră rupte de egumenii greci, rămânînd concluzia actului (3). Din fericire, Săulescu găsi mai apoi un hrisov al lui Gheorghe Ștefan, urmașul lui Vasile Lupu, ce întărește donația și institutul Vasilian, îndatorînd pe călugări a-l întreține (4). Înarmat cu copii legalizate

(1) Jurnalul acestui Divan, din 14 Noemvrie 1830, s'a publicat în extenso în *Uricarul*, VII. p. 185.

(2) Anaforaua Epitropiei [No. 18 din 1835] către Domn, cerându-i să pună capăt procesului cu călugării, e publicată în *Urechia*, op. cit. I. p. 281.

(3) Aceasta e reprodușă în *Uricarul*, VII, p. 9.

(4) Tipărit de Asachi în Anexă la *Reclamația epitropiei învățăturilor publice în Moldova*, p. 42, sub titlul: *Suret de pe ce sârbească carte de întăritură a Domnului Gheorghe Ștefan V. V.*

după toate aceste documente, Săulescu se înfățișă la Divan, al cărui președinte eră Logofătul Costachi Balș. Săulescu își citi memoriul; arată copiile, condicile, și celelalte documente. Părintele Sofronie, din partea călugărilor, susțină că Săulescu ar fi rupt foile din condică. Boerii se retraseră să delibereze. Dar, după cum afirmă Săulescu, în cumpăna dreptății aurul grecesc atârână. Majoritatea, afară de președinte, hotărî amânarea sentinței până la formarea comisiei ce are a se întruni pentru regularea mănăstirilor închinete. Președintele opină ca egumenii să aducă actele de fundație, iar de nu să se execute sentința divanului judecătoresc de sub ocupația rusească. Nici urmă deci de discursul rostit de Asachi.

Săulescu scrie chiar în studiul său :

„Spune-mi, d. Asachi, când ai rostit aicea la 10 Iulie 1839, acea întâie orațiune forensă și înaintea cărui public numeros ca în forul Romei, Cicero, când ușele erau închise și înăuntru ne aflam noi și călugării greci și d-ta n'ai rostit măcar o vorbă ?” (1).

Domnul nu voi să confirme sentința. La urmă se luă hotărîrea ca procesul să se judece sub președinția Domnului, când va socoti de cuviință. O sentință dată în astfel de condiții regulamentare, nu putea fi zădărnicită nici de Rusia. La ziua sorocită, episcopul Lascar Rossetti și Asachi se înfățișară de formă, și Domnul hotărî ca :

1. Moșiile Tomășeni, Agiudeni și Răchiteni din ținut

din 1164 (1656) Aprilie 2, păstrată într'o condică veche, aflătoare la Arhiva Sf. Mitropolii. Reprodușă în Uricarul, III, p. 279 și în A. D. Xenopol și C. Erbiceanu, op. cit., p. 183. În acest surset sunt pomenite cele trei sate: Răchitenii, Tomășenii și Juganii.

Xenopol (*op. cit.*, p. 119) zice greșit că acest document ar fi fost găsit de Asachi în Galiția.

(1) Săulescu n'are dreptate în totul. Din luna Maiu a acestui an datează *Reclamația episcopiei* redactată de Asachi pentru susținerea drepturilor Episcopiei și pe care o avem și noi în broșură.

tul Romanului să se ia de epitropie în proprietatea Casei Școalelor.

2. Tot așa și jumătate din curtea mănăstirii, partea dinspre amiaza bisericei și a feredeului.

În ce privește plățirea venitului din urmă (cum hotărau sentința divanului de sub Ruși), Vodă respinse cererea lui Lascăr Roseti.

Rolul lui Asachi pe lângă Rosetii eră așa dar numai de figurant, după cum fusese odinioară rolul lui Săulescu pe lângă Iordache Catargiu.

Tot astfel și cu privire la moșia Văleni. La toate stăruințele și formalitățile procesului (la judecătoria din Fălciu), Săulescu fu însărcinatul epitropiei. Numele lui Asachi nu figurează în nici un act.

Acum, privitor la documentele pe care Asachi le ar fi cumpărat cu banii săi din Galiția, Săulescu susține că acesta nu numai n'a cumpărat nici un act, dar a și pierdut pe cele aflate de alții.

Veniamin, cu multă cheltuială, reușise să scoată din arhiva Zolchievului testamentul și inventariul tuturor odoarelor și documentelor Mitropoliei, luate de Dosoftei în emigrarea lui. Originalul și copia legalizată a acestui inventar (pe care le-a văzut și Săulescu), fiind scrise în 1, polonă, fuseseră încredințate lui Asachi spre traducere.

La întoarcerea lor în țară, Săulescu și Asachi locuiau în școala domnească (unde fusese clasul de inginerie); Săulescu avea o cameră jos; Asachi sus, unde erau și documentele pomenite.

Cu prilejul însă a vestitului foc din 1827 arse și școala domnească împreună cu toate documentele mitropolitului Dosoftei.

În rezumat, ajungem așa dar la următoarele concluzii:

Nu e adevărată afirmația lui Asachi că „până la convenția dela Akerman, la 1826, școlile publice lipsite de toate mijloacele, au rămas închise în șapte ani:

profesorii se răspândiră afară din țară, căutând alte îndeletniciri." (1)

Scoala primară din Trei-Ierarhi fusese deschisă de Mitropolitul Veniamin încă din 1824; iar la 1826 Săulescu fusese însărcinat să deschidă clasele începătoare în Trei-Ierarhi, după metoda lancasteriană (2).

După venirea lui Asachi în țară (3), anaforaua Epitropiei școalelor din 1 Ianuarie 1828, ceru înființarea în Trei-Ierarhi a unei școli normale, de doi ani, și a unui gimnaziu, de patru ani „pre lângă care ne mai rugăm, adăgă anaforaua, ca în urmarea așezării fericitului întru vecinică pomenire Domnului Grigore Ghica Voevod, din anul 1775 Noemvrie 15, după cursul de cinci ani, dela începerea acestor școli, toți tinerii ce vor petrece cursul învățăturilor și vor avea bune atestaturi să se protimi-sească a intra pe la dregătoriile Divanului, Visteriei și a canceleriilor pământești, spre a le sluji aceasta de răsplătire, și altora spre mai mult îndemn.”

Ion Sandu Sturza Voevod, prin hrisovui din 28 Martie 1828, aprobă anaforaua Epitropiei, hotărând în încheere „ca în mănăstirea Sfinților Trei-Ierarhi, unde deapauri a fost o școală pentru învățatura tinerilor, așezată de însuși ctitorul acestei mănăstiri, fericitul întru vecinică

(1) V. A. Urechia, *op. cit.* I, p. 118.

(2) Acest lucru îl spune Săulescu și în prefața tipărită a *Gramaticii românești*, p. III.

(3) Tratatul începu să înainteze înainte. Așa avem un document din 15 August 1827 al lui Veniamin și al altor boeri divaniști, în care se raportează Domnului, că dela revoluție nu s'a mai încasat venitul pentru școli; că școala domnească a conținut; că dela Sf. Gheorghe Mitropolitul a pus în vilgoare dajdia preoților pentru școale. Propune reînființarea școlii nu la Trei-Ierarhi, ce arsesse la 19 Iulie 1827, ci la Mănăstirea Golia. Se mai cere încă un epitrop ce avea să fie Costache Canta (*Uricarul*, VII, p. 93).

Școalele se statorniciră însă tot la Trei-Ierarhi. Mai avem o „țidulă” a Domnului din 4 Aprilie 1828 către epitropi, invitându-i ca pe cheltuiala mănăstirii să facă reparațiile caselor distruse de incendiul din 1827 (*Uricarul*, VII).

pomenire Domnul Vasile Voevod, fără cât de mică întârziere, să se întocmească cu cheltueala acelei mănăstiri toată casa ce se află despre amiază-zi a bisericei pentru ca să fie acum spre așezarea și urmarea învățăturilor până când se va închipui o mai îndemânică zidire pentru Academie, iară apoi să slujească pe totdeauna această casă pentru școala începătoare. Așa dar, spre întocmai și nestrămutată urmare s'a întărit această anafora cu a noastră domnească iscălitură și pecete."

Deși acest hrisov e din 28 Martie, Săulescu afirmă că școalele s'au deschis la 23 Ianuarie. (1) E vorba însă de o clasă, „după metoda lui Lancaster.” Școala normală s'a deschis numai după decretul din Martie, la o dată pe care n'o putem hotări în chip sigur. Contractul lui Săulescu e dela 1 Maiu, dar contractele altor câțiva profesori sunt dela 1 Martie. (2)

În ceiace privește găsirea documentelor în Galiția, de către Asachi, prin care se câștigă cele trei moșii, trebuie să conchidem cu siguranță că e o legendă, primită ca un adevăr de toți cei ce scriu asupra lui Asachi. Și această legendă își are isvorul în însuși Asachi, care nu pentru întâiași dată se împodobiă cu meritele altora. Convingerea noastră că avem înaintea o legendă nu vine numai din afirmațiile foarte categorice ale lui Săulescu ci chiar din scrierile lui Asachi, în care găsim deosebite versiuni în această privință.

În *Relația istorică* din 1838, — adică într'o epocă când lucrurile erau proaspete și în amintirea tuturor, Asachi povestește acest episod fără să-și atribue vre un merit. „Epitropia, zice el, povățuită de sfințenia însărcinării sale, n'au obosit întru lucrările ei; ea a avut norocire a vede dorințele sale încununete de cele mai folositoare rezultaturi, prin aflarea unor vechi documenturi care încheazășluisa vechei Ghimnazii o însemnătoare

(1) Prefața *Gramaticii*.

(2) Vasile Fabian, Iconomul Constantin, Preotul Ion Silvestru.

dănuire făcută la 1644 de fericitul întru aducere aminte D. Vasile Vvd. și uitată aproape de un veac." (1)

Tot așa în *Reclamația epitropiei*, (2) din 1839, în care Asachi vorbește în calitate oficială, și deci controlat, nu pomeneste de loc de meritul său în găsirea documentelor ci-l pune pe seama Proniei: „însă fericitul suflet a înființatorului Ctitor, neputând suferi o asemenea faptă din partea miluiților săi, au rugat Pronia a nu lăsa să se stingă Așezământul său privitoriu către binele Patriei sale și a creșt nătății și Pronia, ascultând a lui dreaptă rugăciune, a voit a-se descoperi mai întâiu actul domnului Ghica V. V. din 1765 Iulie 6, și apoi actul Ctitorului domn înființatorul școalei dela 1644 și actul domnului Ștefan din 1656 Aprilie 2, prin carele se arată ființa și zestrea școalei Domnești înființată de fericitul întru pomenire domnul Vasile V. V... etc...”

Mai târziu, în 1845 în *Expoziția stărei învățăturilor publice* (3), Asachi vorbește cu aceeași discreție „Sub asemenea auspicii s’au scos atunci din întuneric documentele vechi, veditoare că la 1644 etc.”

Nici o vorbă deci de faptul descoperirii de către Asachi a documentelor vechi.

Numai târziu de tot, la 1862, cu prilejul *Notițelor biografice*, bătrânul scriitor, foarte vanitos, își însușește acest merit, „In curs de cinci ani a petrecerii sale în acea Capitală, el avu norocirea a descoperi și a câștiga vechi documente originale prin care se constată: că călugării Greci a Mănăstirei Trei-lerarhi sa fost apro-

(1) *Relația istorică asupra școalelor naționale în Moldova dela a lor restatornicire 1828—1837, înfățișată în seansa șeneralnicului ecsamen în 3 Iulie 1838 de Aga G. Asachi (Tip. Albinei, 1838), p. 237.*

(2) *Reclamația epitropiei învățăturilor publice în Moldova asupra egumenilor Monast. Sf. Trei-Erarhi înfățișată divanului Domnesc de referendarul G. Asachi, Vechiul Epitropiei, în Maiu 1839. p. 26.*

(3) *Expoziția stărei învățăturilor publice în Moldova dela a lor restatornicire până la anul 1843, p. 3.*

piat și posedau de una sută cinci zeci ani venitul a trei moșii: Tomășenii, Agiudenii și Răchitenii...; către care moșii prin îngrijirea și stăruința lui Asachi se adaoșe și Văleny, care tus-patru moșii sunt unica proprietate a școalelor publice...

Asachi credea că nu mai are a se teme de marturi-contemporani; vechiul său prieten însă, Săulescu, îl pândia. Vocea lui ne vine astăzi de dincolo de mormânt pentru a pune lucrurile în adevărata lor lumină. Legenda aceasta, trecută ca o moștenire la toți biografului lui Asachi, trebuie să dispară deci pentru totdeauna.

Cel dintâu examen al gimnaziului Vasilian avu loc la 19 Fevruarie 1829, în prezența Mitropolitului și a eforilor. La acest examen Aga Asachi citi (1) un sonet ocazional „făcut într'adins pentru această întâmplare, plin de idei poeticești foarte frumoase carele s'a văzut și pe aici pîrîit“.

Îndată însă după acest semn de reînviere culturală, izbucni ciurma care puse stavilă ori cărui avânt până în primăvara anului 1830. De altminteri, Asachi care eră la București, în comisia de redactare a regulamentului organic, se întoarse cu M. Sturza și Iordache Catargiu, abia la 7 Aprilie 1830. Câteva zile după aceia — la 13 Aprilie — direcția învățăturilor publice vestia deschiderea școalelor de la Trei-Ierarhi pentru ziua de 1 Maiu 1830 (2). O altă înștiințare din 22 Aprilie a lui Asachi ne da un program analitic al cursurilor pe acest aa, amintind și de un curs în limba română de știința dreptului românesc (3).

(1) O dare de seamă în *Curierul românesc*, No. 2 din 12 Aprilie 1829. *Curierul* afirmă că la acest gimnaziu urmează 300 de elevi.

Un istoric al începutului acestei școli în *Albina*, 30 Ian. 1830, în care se spune că asupra examenelor din Iulie 1828 și din 20 Febr. 1829 au scris și „Gazeta oficială de Petersburg, asemenea gazetele franțuzești și cele ale Germaniei“.

(2) *Albina*, No. 27.

(3) *Albina*, No. 33 din 4 Maiu 1830.

Atât apucă să facă Asachi, și îl și vedem plecând cu Mihai Sturza la Petersburg, la 13 Mai, de unde avea să se înfoarcă singur, la 21 Noemvrie 1830.

În răstimpul anului 1830—31, școala dela Trei-lerarhi cuprindea un curs elementar pentru citire, scriere și socoteală (având ca profesori pe Teodor Verescu și I. Nanu); un curs normal, după cum se numeau celelalte clase primare (având ca profesori pe Ion Silvan Sachelarie și Gheorghe Filipescu): și deocamdată numai un clas gimnazial (având ca profesori pe Economul Constantin, G. Săulescu, Vasile Fabian și G. Filipescu). Se mai adaogă ca cursuri complimentare, cursul de drept românesc al lui Chr. Flechtenmacher, un curs de l. franceză predat de Etienne Marius Mouton, un curs de l. elinească predat de căminarul Gheorghe și un curs de l. rusească predat de Vasile Peltichi. În Septemvrie 1830 epitropia mai adaogă și un curs de l. germană predat de Samuel Botezatu, Român bucovinean. În Ianuarie 1831, prin stăruința lui Asachi, harpistul Pauli-cec fu însărcinat cu un curs de muzică vocală, așa că la împărțirea premiilor dela 1 Iunie 1831 corul școalei cântă imnul ocazional scris de G. Asachi, pe aria din opera *Moise* a lui Rossini (1).

În anul următor școalele intrară sub regimul nou al Regulamentului organic, care desigur reprezintă un progres față de trecut.

În acest *Regulament* găsim în adevăr prevăzute măsuri salutare pentru bunul mers al instrucției publice, dintre care unele, ce e drept, rămaseră ca niște desiderate. Astfel în art. 42 se prevăd școli de ambe-sexe în fiecare reședință de județ, precum și un institut superior de fete în Capitală. Tot în Regulament se recunoaște limba română ca limba statului, a bisericei, a justiției, se mai recunoaște apoi și dreptul celor ce au

(1) Asupra acestui examen, cf. suplimentul la *Albina*, No. 18 din 4 Iunie 1831. Se dă cuvântarea vornicului M. Sturza, în calitate de epitrop, și imnul lui Asachi.

certificate dela școli de a ocupa funcții publice, după cum se recunoștea și în hrisovul lui Grigore Ghica cași în hrisovul din 1828 al lui Ioan Sandu Sturza.

Prin articolul 419 se întărește actul de donație al lui Vasile Lupul, și fiindcă la Trei-Ierarchi nu e un local încăpător, se hotărăște ca să rămână acolo numai școala normală. Gimnaziul urmă să se mute la Golia în clădirea de curând ridicată. Se făgăduște de asemenea înființarea unei Academii.

Partea de conlucrare a lui Asachi în elaborarea acestui Regulament nu se poate, firește, tăgădui.

În acest an, gimnaziul Vasilian primește prin urmare un mai mare înbold (1).

Articolul 423 din *Regulamentul organic* cerea întemeierea unui colegiu, în care să fie crescuți pe socoteala episcopiei școalelor 100 de copii, fii și orfani de funcționari ai statului.

Asachi primi deocamdată 20 de „alievi”, cei mai mulți fii de boeri, cum cerea *Regulamentul* (Teodor Balș, Alecu Mavrocordat, Iancu Alecsandri, etc.) pe lângă care, din îndemn propriu, mai admise și alți câțiva „stipendiști” din clasele de jos, ce aveau să-și facă un nume (Anastasiu Fătu, Dimitrie Gusti, Alecu Costinescu etc.) Acești „stipendiști” fură primiți numai în urma unui examen.

Asupra mersului școalelor de până acum, Asachi publică un articol în *Albina* intitulat „*Statistica învățăturilor publice în Moldova*” (2) din care iese că în școala începătoare după metoda lui Lancastru au urmat 411 de școlari; în clasul Normei, 166 școlari, în clasul gim-

(1) Diferite măsuri de ordin secundar luate de Asachi cu privire la Gimnaziul Vasilian în Urechia, *op. cit.*, I, p. 206. Asupra examenului din Febr. 1832, *Albina*, No. 13 din 14 Febr. 1832; asupra examenului din Iulie, *Albina*, No. 54 și 57. În urma acestui examen Mihai Sturza dădu câte 1000 lei ca premiu la trei școlari, în trei ani. Urechia, *op. cit.* IV, p. 336.

(2) No. 14 din 18 Febr. 1832.

nazial, 103. Numărul stipendiștilor e de 25; iar numărul școlarilor din anul curent e de 227. Numărul total al școlarilor ce au trecut prin școlile dela Trei-lerarhi, dela 1828, e de 680.

Regulamentul organic prevedeă și înființarea la Iași a unei Academii mai înalte. Asachi se puse deci să lucreze pentru realizarea acestei făgăduinți. Printr'o publicație din 18 Fevruarie 1832 a Epitropiei se caută cinci profesori pentru viitoarea Academie, și anume de: filosofie, de teoria matematicilor, de matematici aplicate, de economie rurală, și de limbă și literatură franceză (1).

Tot odată se întocmi și statutul instrucției publice, care fusese prevăzut încă din Regulament (2): prin acest statut se reglementează îndatoririle epitropiei, ale referendarului școalelor, și alte multe dispoziții interne ale școalelor; se enumără școlile existente și se făgăduiește zidirea unei Academii cu un comitet Academie compus din profesorii Academiei. Pe lângă Academie se va alipi un institut pentru o sută de copii de impiegați și o casă de educație pentru fete. După înființarea Academiei, gimnaziul Vasilian urmă să rămână numai ca o școală elementară. Se dă și programul amănunțit al acestei școli. Pe lângă școala dela Trei-lerarhi se orânduiește un internat provizoriu, în care se primesc două feluri de bursieri: 21 feciori de impiegați ce vor locui în catul de sus și 40 de orfani sau fii de părinți săraci în catul de jos. Primirea lor se face prin concurs; primirea fiilor de funcționari se face prin tragere la sorț (3).

(1) Urechia, *op. cit.* I. p. 211. Publicația e iscălită de Veniamin, Vornicul C. Mavrocordat, Vel Vistierul M. Sturza și ca referendar Aga G. Asachi.

(2) Acest *Règlement de l'instruction publique en Moldavie*, republicat de V. A. Urechia, *op. cit.* IV, p. 337.

(3) Lista populației internatului se poate vedea dintr'o pu-

La 23 Decembrie 1832 se înjgheabă și comitetul academic, compunându-se din: referendarul G. Asachi ca președinte și din Chr. Flechtenmacher, G. Săulescu, V. Fabian și profesorul din clasul normal, Ionomu Constantin Ion.

Pentru acest comitet, Asachi pregătește proiectul unui regulament școlastic, ce intră în discuția comitetului încă dela 12 Ianuarie 1833; cel din urmă jurnal al acestui comitet e din 11 Martie; iar jurnalul de încheiere al Epitropiei e din 15 (1).

În 1834, înainte de a se fi isprăvit clădirea Academiei, se începă chiar în gimnaziul Vasilian cursul anului întâiu de filosofie după sistemele întrebuițate de alte academii, și anume: logica, algebra și istoria universală rezonată (2). Iar d-rul Cihac, cu învoirea epitropiei, deschise un curs de istorie naturală (3).

La 1 Maiu, epitropia aduse pe Tholhausen, din Frankfurt pe Main, cu scop de a reorganiza internatul. (4).

În acest an se poate realiza planul, făcut încă din August 1833, de a se trimete bursieri în străinătate. Prin jurnalul epitropiei din 10 Mai 1834, sunt trimiși următorii tineri: T. Stamate, Anton Velini, A. Costinescu, C. Zefirescu, A. Fătu și Leon Filipescu care se duc la Viena, unde sunt puși sub privegherea lui C. Popp (5).

Conform *Regulamentului organic*, tot acum se mai creiază la Iași și o școală pentru educația fetelor, în urma anaforei din 14 Sept. 1834 a lui Veniamin și Asachi,

blicăție a Epitropiei retipărită de V. A. Urechia, *op. cit.* IV, p. 342.

(1) Jurnalele s'au tipărit în Urechia, *op. cit.* I, p. 227.

(2) *Albina*, p. 374. Idem Urechia *op. cit.* I, p. 266.

(3) Urechia, *op. cit.* I, 266.

(4) Urechia, *op. cit.* I, 267.

(5) Acest jurnal iscălit de Veniamin și Vornicul Asachi, e tipărit de Urechia, *op. cit.*, I, p. 268 unde se dau și alte multe amănunte asupra acestor bursieri.

întărită de M. Sturza prin rezoluția din 5 Octombrie 1834 (1).

Școala fu orânduită la mănăstirea Dancului. Se prevăzură trei ani de studiu; de fapt fură însă patru. Tendința școlii era curat profesională. Întâiul examen a avut loc în Maiu 1835, numărul elevilor fiind de 72. În acest timp pregătirile pentru deschiderea Academiei nu conțineau și în discursul său către Domn, din 1 Ianuarie 1835, Asachi amintește nevoia de a se deschide mai repede această înaltă școală prevăzută prin *Regulamentul organic*.

Epitropia, desigur prin pana lui Asachi, pregăti în cursul anului un Regulament special al școlilor (2), a cărui prefață e o parafrază a prefeței Regulamentului din Muntenia.

Prin acest regulament școlile sunt împărțite în ordinare și extraordinare.

La rândul lor școlile ordinare se împart în:

a) începătoare ca școala lancastrică de un an și școala normală de doi ani;

b) gimnaziu cu două clase pregătitoare și două umane, după care vine cursul filozoficesc, pentru cei ce au terminat cei patru ani;

c) Academia cu trei facultăți: filozofică, juridică, teologică și două cursuri extraordinare: geometrico-practic și cursul economiei.

Școlile extraordinare numără: școala reală, institutul tehnic, cursurile filologice ale limbilor elenă, franceză,

(1) Urechia, *op. cit.*, I, 271 publică și regulamentul acestei școli. În privința acestei școli, un articol al d-rului C. L. Istrati. *Prima școală de fete în Moldova în Literatura și Arta română*, 1900, p. 5 și 87.

(2) *Regulamentul școlilor publice din Principatul Moldovei, sub auspiciile Prea Înaltului Domn Mihail Grigoriu Sturza Voievod, întocmit de Epitropia învățăturilor publice*—Iasi, 1835. Originalul se află în Bibl. Univ. din Iasi. E publicat în Urechia, *op. cit.* IV, p. 389. Anaforaua Epitropiei prin care se recomandă acest regulament, Urechia, *op. cit.*, I, p. 286.

germană, rusiană, italiană; cursul frumoaşelor meşteşuguri: desenul de arhitectură şi geometrie, cum şi desenul de figuri istorice.

Urmează apoi toate dispoziţiile de amănunt privitoare la şcoli, la internat, la cărţi, la chipul de formare şi pregătire a profesorilor şi chiar la stema Academiei „în cer albastru un luceafăr de argint, având în mijloc pe Sfântul Duh ca porumbel, iar la margine cuvintele „Academia Mihăileană 1834“.

Inaugurarea Academiei se făcù la 16 Iunie 1835 (1). Asachi ţinu cu acest prilej o cuvântare, expunând mai ales progresele realizate în învăţământul dela 1828 încoace; 3420 de elevi s'au împărtăşit dela binefacerile şcoalelor din Iaşi şi a celor 6 şcoli ţinutale înfiinţate prin Regulamentul organic.

Nefiind încă elevi pregătiţi pentru clasele umanioare, comitetul Academiei, prin jurnalul din 17 Iunie 1835, decisese ţinerea unor cursuri de vacanţă, pregătitoare, cu două clase „în care se vor împărţi după a lor putere elevii institutului şi cei noi externi şcolari spre a învăţa gramatica română, limba latină, geografia, aritmetica, catechismul şi caligrafia“.

Prin jurnalul din 28 Octomvrie 1835, comitetul Academiei (2) alege 21 şcolari mai buni din clasa II-a pentru a forma cu ei clasa I de umanioare. Pe lângă Academie se alipeşte un internat pentru fii de boieri şi de funcţionari,—pe când fii de negustori şi bursieri continuară a stă în internatul redus acum dela Trei-Ierarhi,

(1) Asupra inaugurării: *Albina*, No. 48 şi 49 (20 şi 23 Iunie 1835). Se dă *in extenso* cuvântarea Domnului şi a lui G. Asachi. Regulamentul prevede deschiderea Academiei la Golia; s'a instalat totuş în casele Spătarului Petrache Cazimir în urma anaforalei Epitropiei. (*Urechia*, op. cit. IV. p. 425). Actul de fundaţie e reprodus în C. Erbiceanu şi A. D. Xenopol, *Serbarea şcolară*.

(2) Comitetul erà compus din G. Asachi, G. Săulescu, V. Fabian, Maior Singuroff.

conduși fiind de pedagogi la cursurile dela Academie.

În anul următor 1836, prinde a se slăni o adiere de ostilitate împotriva noului așezământ de cultură. Această mișcare, acoperită încă, plecă chiar de la Mihai Sturza care, începând să se îngrijească de avântul ideilor naționale, urzi un adevărat complot împotriva limbii române. Și anume: doi din membrii comitetului academic (de curând introduși) Crassan și Repey, făcură un proiect de reformă prin care voiau ca limba de predare a cursurilor în Academie să fie limba franceză. Ceilalți membri ai comitetului (Săulescu, Asachi, Singurov, și Flechtenmacher) se împotriviră însă (raportul din 28 Iunie 1836).

Primejdia fu înlăturată deocamdată, dar Sturza introduse pe lângă comitet un procuror al școalelor, pe Costin Veissa, cu ținta de a controla actele comitetului și ale referendarului. Fostul protector al școalelor naționale începe de acum înainte să se arate ca o unealtă mlădioasă în mâinile Rusiei. Printr'un ofis din 2 Noembrie 1836, (1) Sturza pune în vedere Epitropiei între altele să cerceteze dacă profesorii Academiei răspund menirii lor și își exprimă dorința ca limba franceză, mai bogată, să se substituie limbii române.

Acest ofis domnesc fu înaintat de Epitropie Comitetului Academiei care răspunse Epitropiei printr'o foarte lungă și interesantă întâmpinare [29 Noembrie 1836] (2) Comitetul constată bunul mers al Academiei, și sprijinindu-se pe Regulamentul organic [cap. IX. § 357], se declară cu energie pentru păstrarea limbii române în predarea tuturor materiilor. Această întâmpinare e plină de cele mai frumoase și mai nobile sentimente; ea face cinste celor ce au iscălit-o.

Lupta în jurul limbii naționale în școli avea sa con-

(1) Urechia, *op. cit.* I. 325.

(2) Iscălită de Flechtenmacher, Asachi, Singuroff, Bojinca, Săulescu, e reprodușă de Urechia, *op. cit.* p. 327.

tinue și în 1837. Prin jurnalul din 19 Martie, Epitropia se dădă de partea comitetului academic, opinând la păstrarea limbii române, și pentru înlăturarea oricărei obiecții caută să îmbunătățească corpul didactic, pe care Vodă îl învinuise ca incapabil; dispuse deci să se cheme doctorul Petre Câmpeanu, să se întoarcă bursierii de la Viena, să se aducă un nou profesor de l. și literatură franceză, alese o comisiune pentru compunerea, traducerea și revizuirea cărților didactice și a unui lexicon românesc (1).

Și, în adevăr, câțiva profesori buni se adaugă la corpul didactic al Academiei ca: P. Câmpeanu, doctorul Cihac, A. Costinescu, I. Ionescu, doctorul Maisonabe, St. André etc. Rector al Academiei e numit Maisonabe; censor al studiilor e Câmpeanu (2).

În anul următor înrâurirea rusească crește și mai mult. Profesorul Maisonabe, suspect prin ideile lui liberale, e silit să plece din țară.

Se numește, de asemenea, o comisie compusă din comitetul academic, pe lângă care se adaugă doctorii Cucușeanu și Cihac, pentru a întocmi un plan de reorganizare a școalelor. Raportul acestei comisii, din 23 Aprilie 1838, nu e iscălit de Asachi și, de fapt, e o critică a programelor de până acum, întocmite de Asachi. Abia în Octombrie epitropia supuse Domnului o nouă reformă a școalelor, care însă nu e întărită de iscălitura lui Vodă. Asachi publică la 3 Iulie o broșură intitulată „*Relațiunea istorică asupra școalelor Moldo-*

(1) Anaforaua Epitropiei către Domn e reprodusă în Urechia, *op. cit.* I. p. 326, e iscălită de Veniamin, Canta, Logof, Ghica și Asachi. Sturza aprobă această anafora.

(2) Pe acest an găsim un *Tablou despre starea școalelor în Moldova. 1837—8* în *Uricarul*, IX, 76. E de semnalat și adresa corpului profesorilor către Asachi „la prilejul desărcinării d-tale de directoratul școalelor”, cu data de 1 Sept. 1837 [*Uricarul*, IX, p. 29] despre care nu mai avem nici o altă știre.

vei" în care face bilanțul școalelor pe răstimpul de zece ani (1).

Lucrurile rămân pe loc până în 1843, când se pregătește o nouă reformă a învățământului, la care concucrează și consulul prusac Negebauer. În urma mai multor ședințe ținute, de Epitropie și comitet, se elaborează un regulament care după ce suferă observările Domnului, ale lui Neugebauer, și ale Referendarului, e trimis din nou la Comitet pentru redactarea definitivă [adresa No. 402 din 11 Iulie 1843].

Tendența acestui proiect e reacționară; sunt mai ales de relevat două puncte, și anume:

a) „Dovedindu-se din cercare că mulți din elevii din afară a Academiei sunt fiii a părinților neavuți, și cari nu au chipuri de a întâmpina a lor ținere, asemenea copii nu vor fi volnici a urmă decât numai acele două clasuri a gimnaziei, unde ei vor învăța a citi și a scrie în a lor maică limbă acele 4 speții din aritmetică, catechism și principiile moralului.”

Cela ce însemnă înlăturarea copiilor săraci dela binefacerea culturii; pentru ei școalele primare erau îndestulătoare. E drept însă că aliniatul următor aduceă o oarecare îndulcire.

„Ocărnuirea va avea drit de a alege dintre elevii a stării celor neavuți, pe acei cari se vor deosebi prin a lor alese talenturi, pre care îi va crește pe cheltuiala Statului, spre a-i face vrednici a fi în viitorime în slujba deosebitelor ramuri a învățăturilor publice”.

Al doilea punct e îndreptat împotriva limbii române:

(1) E interesant examenul din vara anului 1838, la care elevul Nicolai Ionescu, recitind poezia lui Asachi „Ținterimea unui sat” în care sunt versurile:

Nobili plini de fantezie, de ce-n ură aveți sâteanul,
Când a frunței lui sudoare...

Au născut mărirea voastră ș'avuțiilor odoare?

Vodă Mihai Sturza a plecat din examen, supărat.

b) „Deși limba românească s'au primit a fi limba fundamentală în învățăturile Academiei, dar cercarea a dovedit că spre a înlesni elevilor folositoare mijloace de îndeletnicire, neapărat este a se paradosi în toate zilele limba franceză; spre acest scop, în numărul pedagogilor se vor primi doi streini, cari vor ghimnasi pe elevi, într-o învățare mathemelor de toate zilele, ce vor fi primit în limba franceză și cea germană.”

Acest jurnal e publicat *in-extenso* de Urechia, împreună chiar cu niște note marginale, scrise probabil de Asachi: în ele bătrânul istoric vede lupta lui Asachi împotriva reacțiunii. Mie nu mi se pare într'atât: în ele văd mai ales dorința lui Asachi de a dovedi că toate noile dispoziții pleacă din spiritul Regulamentului școlastic, al cărui autor era.

În 1845 Referendarul Gh. Asachi publică o nouă broșură asupra mersului educației sub titlul „Expoziția stării învățăturilor publice în Moldova,” în care, pe lângă un istoric al școalelor, atât de obișnuit sub pana lui Asachi, se mai află și un proiect de reformă, cu gândul de a preîntâmpina reformele ce stăteau oarecum în aer.

În adevăr, în luna Ianuarie a acestui an Obșteasca Adunare numi o comisie compusă din Vornicul Balș, Vornicul Sturza, Beldiman, C. Negruzzi și Vornicul A. Sturza cu însărcinarea de a cercetă pricina *neprogresului* școalelor.

Comisia se adresează, firește, Epitropiei, cerându-i lămuriri și îndrumări pentru viitor. Epitropia nuși prea grăbi răspunsul, cunoscând bine, de altminteri, intențiile oarecum dușmănoase ale comisiei; într'un târziu îi trimise programele și toate elementele mai mult de ordin statistic, regulamente, bugete.

Abia la 6 Martie Epitropia răspunde comisiei la întrebarea de căpetenie: pricinele neprogresului școalelor care ar fi în faptul că „după toată stăruirea Epitropiei, potrivit cu hotărârea înaltului Domn, nu s'au putut

aduce încă în deobște condiția care să îndatorească la învățatură regulată pe fiecare tânăr doritor de a intra în vre-o slujbă a Statului. Cu toate astea, Epitropia ia în linie generală apărarea școalelor, arătând că chipul lor de organizație e adoptat după organizația școalelor apusene, și că rezultatele, cu toate lipsurile, sunt încă apreciable. Lupta acum se declară pe față între comisie și epitropie. Comisia, văzând că nu se poate înțelege cu Epitropia, începî a se adresa individual pe la profesorii din comitetul academic, cerându-le părerea asupra îmbunătățirilor ce sunt de făcut. Aflînd epitropia de acest demers, invită pe profesori să-și comunice mai întîiu părerile Epitropiei, care în urmă le va da curs. Mai mult decît atât, Epitropia se adresa direct către Obșteasca Adunare, plîngându-se împotriva comisiei care, în loc de a vizita școalele, culesese numai părerile unora din profesori, ce atingeau direcția învățăturilor (1).

Epitropia nu se poate deci uni cu vederile comisiei prezentate Adunării; de altminteri, comisia se mărginește în raportul său numai la critica școalelor fără să facă vreo propunere de îndreptare. Asachi înaintă Adunării, după cum înaintase și comisiei, lucrarea sa „*Cvestia învățaturii*” în care făcea aluzie la înrîurirea obscurantistă a unora din boieri, care „deprinși a considera dreptgătoriile aducătoare de câștig ca o clironomie privilegiată a familiilor mari, erau departe de a încuviința un sistem de învățatură publică, care îngăduia fără deosebire cu toate acele cunoștințe pe acei avuți ca și pe

(1) În studiul *Despre censura în Moldova* (An. Acad. Rom. seria II, v. XXIX, 1906—9, p. 446, al d-lui R. Rosetti se publică o petiție a Epitropiei către Secretariatul de stat, plîngându-se că în *Foia științifică* se publică de unii profesori „critici împătimitoare asupra ramului de învățatură.” Plîngerea privește pe Ion Ghica. Rezoluția lui Mavrocordat e un refuz: Epitropia nu are a se amesteca în ceia ce se publică cu învoirea cenzurii. Cf. E. Lovinescu, *Costache Negruzzi*, p. 122.

cei săraci, și de care acești din urmă deseori se foloseau mai mult; de acea s'au și insuflat neîncredere în țintirea acestui sistem".

Din aceste rânduri se vede lupta lui Asachi împotriva reacționarilor ce voiau să limiteze beneficiile culturii numai la o clasă socială.

În acest răstimp își prezintă și comisia raportul său, în care ajungea la următoarele concluzii, în ceiace privește scăderile învățământului. Pricinile sunt:

1. Nepăzirea unei statornice bine organizate sisteme a învățaturii, măcar pe un timp de 12 ani. Desele reforme, mai ales în facultăți, au fost de mare împiedicare.

2. Neinformare de școli începătoare mai înainte de crearea colegiului.

Iar mai apoi, publicând și un „Proiect pentru reorganizarea învățaturilor”, comisia își dădă pe față adevăratele sale intenții conservatoare: „dregătoriile publice n'ar putea fi încredințate decât la oamenii cu oare care stare, pe când cealaltă parte a cetățenilor se dedă la indeletnicirile negoțului și meșteșugurilor și a lucrării pământului de unde ar urmă, că dacă am da tot acea învățatură treptelor societății care se găsește în împrejurări deosebite, ar fi tot așa precum de a supune la una și aceeași hrană vietăți de soiuri deosebite”.

Alte observații de amănunt veneau apoi cu vădită tendință de a lovi în Asachi.

Adunarea ceru dela Vodă ca amintita comisie să dureze mai departe, numind în ea și pe Beizedea Grigore Sturza, ceea ce Domnul întări.

Rând pe rând Sturza numi ca epitropi pe Beizedea N. Suțu, Aga Lascăr Rosetti și în locul demisionatului Vornic Balș pe Beizedea Grigore. Comisia rânduită de adunare nu se mai putea aduna; fel de fel de piedeci li amânau reunirea, care se înfăptui, în sfârșit, spre finele lui Oct. 1845. În loc însă să lucreze, ea intră din nou în neînțelegeri cu Epitropia.

La sfârșitul anului Epitropia înaintează un referat

către comisie, de un cuprins reacționar. V. A. Urechia crede că Asachi n'ar fi avut nici o parte la elaborarea acestui referat, care arată între altele că scopul școalelor trebuie să fie câștigarea cunoștințelor elementare și nu a științelor înalte. Pentru cei săraci, Epitropia cere înființarea de școale *reale*, „cari vor ținti către lățirea cunoștinței industriale, comerciale și agricole”. Totodată mai cere și întemeierea de școli la sate: cât despre învățământul superior, organizarea lui trebuie amânată pe mai târziu. Dealtminteri, limba națională nici nu are toată înmlădierea pentru învățământul acadenic.

În 1847 Domnitorul M. Sturza redeschise chestia limbii naționale. Tendința reacțiunii era distrugerea întregului învățământ secundar. Academia fusese redusă numai la două clase cu îndreptare mai mult spre realism decât spre clasicism. În schimb se întemeiasă un liceu francez sub direcția lui Malgouverné, pentru fii de boeri: acest liceu se instalează pe urmă chiar în aripa Academiei unde era internatul...

Revoluția dela 1848 concretiză în chip vădit starea spiritului public față de măsurile reacționare ale domnitorului. M. Sturza crezută că preîntâmpină nemulțumirea obștească, declarând de obligatoare introducerea unui curs de gramatică română în clasele superioare ale Institutului francez (6 Fevr. 1848).

Reacțiunea care distrusese Academia Mihaileană avea să distrugă, de fapt, și Seminariul de la Socola printru mijlocirea nevrednicului mitropolit Meletie.

Ne oprim aci cu istoricul școalelor în Moldova, de oarece aci se oprește și rolul lui Asachi, în propășirea lor.

În adevăr, la 20 August 1849 bătrânul apostol se retrase din postul de referendar al școalelor. Grigore Ghica îi primi demisia la 3 Sept., recunoscându-i meritele și serviciile aduse cauzei învățământului public în Moldova.

III.

Activitatea lui Asachi în Teatru

III. ACTIVITATEA LUI ASACHI IN TEATRU

Lui Asachi i se datorește cea dintâi reprezentație în românește.

Cu propria-i cheltuială, ne-o spune singur, el întemeie un teatru de societate în casa Hatmanului Costachi Ghica. Cortina fu zugrăvită după un model adus de la Roma, înfățișând pe Apollo cu Muzele, întinzând mâna Moldovei spre a o ridica (1).

Reprezentăția pastorală *Mirtil și Hloe* (2), prelucrată de Asachi după Gessner (3) și Florian — cea dintâi reprezentație în limba română — avu loc la 27 Dec. 1816. Actorii erau copii de boeri: d-na Șubin, născută Ghica, în rolul pastoriței Hloe, prințul Ghica în rolul

(1) T. T. Burada, *Inceputul teatrului în Moldova*, în *Arhiva* 1905.

(2) *Mirtil și Hloe* pastorală, prelucrată de G. Asachi, cea întâi piesă dramatică reprezentată în limba română. Iași, Tip. Inst. Alb. 1850, cu o poezie: *Cătră Mirtil și Hloe*.

Subiectul e următor: Mirtil și Hloe și-au făcut niște daruri. Bolnăvindu-se tatăl lui Mirtil, acesta e hotărât să le jertfească pentru însănătoșirea lui Menalcaș. Un păstor Lamon vindecă însă pe bătrân și un glas din statua lui Amor vestește că nu mai incuviințează jertfa plănuită. Lamon nu primește ca răsplată cața care-i rămâne lui Mirtil, după cum îi rămân Hloei turturelele ce-i dăruise acesta.

3] Despre Gessner vezi G. Bogdan-Duică; *Salomon Gessner în lit. română*, *Conv. lit.* XXXV, p. 168.

păstorului Mirtil și Costachi Sturza în rolul lui Lizis. închinătorul lui Amor.

Piesa nu văzû însă lumina de cât în 1850, însoțită de o introducere, în care Asachi puneă în evidență însemnătatea faptului că s'a jucat în limba patriei într'o epocă de „streinomanie“. „Și fiindcă ar fi fost prea mult, adaoge el, a vorbit de odată românește despre evenimente eroice, sau despre intrigi de saloane, cari atunci numai în limbi streine se urzeau, Muza modestă s'au fost învăscut în vestminte câmpene și cu ajutorul acestui prestigiu și-a costumului național cel mai pitoresc pentru păstor, privirile s'au încântat și auzul a început a se domestici cu limba ce pe atunci se numea dialect“.

La reprezentație veni și Mitropolitul, care încurajă ca totdeauna orice manifestare de cultură națională. (1)

Tot în casele lui Costachi Ghica pare a se fi dat și niște reprezentații de tablouri vivante, în 1818 (2).

Revoluția de 1821 înăbuși însă aceste începuturi. Plecarea lui Asachi la Viena fu încă o pricină pentru care încercările de teatru național nu se mai iviră mulți ani după aceia. De la 1821 până la 1832 nu mai știm nimic cu privire la teatrul din Iași.

Nu avem de gând să schițăm o istorie a teatrului; prin urmare nu vom stărui asupra începuturilor așa zisului *Théâtre des variétés* al fraților Baptiste și Joseph Fournaux ce se deschise la 4 Dec. 1832. Ne vom opri numai asupra rolului activității Asachi...

Prin imitarea trupelor de diletanți nemți și italieni ce jucau în Iași se înjgheabă și o trupă de diletanți moldoveni. Cea dintâi reprezentație a acestor diletanți avu

(1) Asupra participării Mitropolitului Veniamin, cf. Edgard Quinet, *Les Roumains*, 1857, p. 90. A se vedea o schiță a lui Asachi reprezentând pe Mirtil și Hloe, în N. Iorga G. *Asachi ca tipograf și editor*, în Anal. Acad. Rom. ședința dela 17 Fevr. 1912.

(2) *Albina*, 1847. No. 110.

loc cu prilejul plecării lui Kiselef (11 Aprilie 1834), prin îngrijirea lui Asachi, — dar la care Kiselef nu fu de față.

Iată în scurt ce zice *Albina românească* despre reprezentare (1):

„Această alcătuire, intitulată *Serbarea păstorilor moldoveni* cu cântece și danțuri, înțățișă slava oștenească a vechilor moldoveni, nenorocirile de care această țară adese ori s'au certat, facerile de bine a noului așezământ și mulțumirea locuitorilor către bunul lor ocârmuitor. Piesa a câștigat o deplină mulțumire mai ales prin a sale nimerite aluzii foarte bine simțite de o îmbulzire nespusă de privitori...

„După ce au cântat Simfonia, demoazele Aristia Ghica, Maria Cantacuzin și Ermiona Asachi, împreună cu ai săi părinți, au depus în loja d-lui Plenipotent o cunună de flori numite nemuritoare și de frunze de măsline, pre care toți privitorii au urat cu aplausuri obștești și de strigătul: *vivat prezidentul!*...

Simfonia amintită mai sus e o bucată de voce cu acompaniament de piano cântată și compusă de Elena Asachi, cu titlul: *La Tente*, ce se găsește la Academia Română și a fost publicată de d. Lugoșianu (2).

LA TENTE

Cantate

de la

Fête pastorale, donnée au théâtre de Jassy

10 Avril 1834

Traduction du Moldave et mise en musique

par

Hélène Asaky

Lithographie de P. Abeille

O altă bucată ce s'a cântat la această serbare se păstrează încă la A. R. împreună cu muzica ei:

(1) *Albina*, 12 Aprilie 1834, p. 138.

(2) O. Lugoșianu, *O. serbare la Iași* (10 și 11 Aprilie 1834), *Revista nouă*, an VII, No. 9, p. 339.

*Ballade tirée de la fête Pastorale (1).
représentée au Théâtre des Variétés à Jassy le 10 Avril 1834
Lit. de l'Abeille,*

Cu prilejul încoronării lui Mihai Sturza, la 26 August 1834, diletanții moldoveni dădură o reprezentație la Teatrul de varietăți cu piesa : *Dragoș, întâiul Domn suveran al Moldovii*, de Asachi.

Albina scrie următoarele despre această reprezentație (2) :

„Drama eroică alcătuită de d. Aga Asachi, muzica aleasă de Dumneaei. E... A... întemeiată pe fapte istorice și înfrumusețată de harurile unui epizod interesant ; această piesă a înfățișat privitorilor vechea slavă, întâmplările și din nou nașterea acestui pământ a căreia aducere întru împlinire este păstrată ocârmuirii I. nostru Domn. Toate aluziile atingătoare de acestea s'au simțit cu voioșie de cătră o nenumărată mulțime de privitori cari, în câteva rânduri, au mărturisit cu infocare a lor supunere cătră persoana I. S. și încrederea publică întru înțelepciunea guvernului său.”

Noi nu cunoaștem însă această piesă a lui Asachi.

Scriitorul nostru ajunsese acum, după cum vedem, un fel de maestru de ceremonii.

La 25 Sept. 1835 avu loc o serbare dată de logofătul Neculai Canta, la moșia Horodniceni, unde veniră și Mihai Sturza și Mitropolitul Veniamin.

Se jucă în parc piesa *Piatra teiului*, în care Matei Millo jucă rolul unui bătrân prisacar, Alexandru Asachi pe Plăeșul Codrat și tânărul Nicu Canta pe Cimbru.

(1) S'a publicat apoi în traducere românească : în *Culegere de Poezie*, ed. II, Iași 1854.

Asupra acestei balade e un foileton interesant al lui Asachi „*Bănuțul lui Ștefan-Vodă*” din *Albina*, No. 100 din 20 Dec. 1845. p. 397. Asachi polemizează și cu *Gazeta de Transilvania*, care între alte documente istorice da și „o parodie acestei balade”, lăsând să înțeleagă că ea ar fi slujit de model poetului nostru.

(2) Anul 1834, p. 295.

G. Asachi isbuti ca, împreună cu Vornicul Ștef. Că-targlu și Spăt. V. Alecsandri, să pue în 1836 temelial unei școale filo-dramatice.

Profesori la conservator erau Paul Cervatti și Cuna la clasa de muzică vocală și Gh. Asachi la declamație. Asociații se cotizau cu câte doi galbeni.

Printre elevele conservatorului cităm pe d-nele Lang, Elisabeta Fabian, d-rele Anica Poni, Smaranda Dăscălescu; iar printre elevi pe Iancu Alexandri, Dumitru Gusti, Teodor Stamate, etc.

Cea dintâi reprezentație (1) pe care o dădură acești elevi la Teatrul de varietăți avu loc la 23 Fevr. cu „*Lapeirus*“ (2) și *Văduva vicleană* de Kotzebue, prelucrate de G. Asachi.

Amândouă sunt într'un act: întâia dramă și a doua comedie.

Reprezentația se începù cu un **prolog**, în care zâna Moldovei se ridică pe Parnas, unde era așezat un tablou al lui Apollo cu Muzele. Alecu Asachi făcea pe Ghenius și d-na Fabian pe Zâna Moldovei.

Entuziasmul produs de această reprezentație fu mare. Costache Conachi veni în ajutorul Conservatorului cu o subvenție de 36 galbeni. Reprezentația se repetă și la 26 Fevruarie (3).

A treia reprezentație românească avu loc la 8 Aprilie-

(1) *Albina*, 1837, p. 81, *Gazeta Teatr. naț.*, București. 1836. No. 13, p. 106, două scrisori din Iași: întâia laudă numai, a doua și critică puțin.

(2) Publicată; *Lapeirus*, dramă serie cu cântece prelucrată de pe a lui Kotzebue de Aga G. Asachi și întâiaoară în 26 Fevr. 1837 reprezentată pe Teatrul din Iași de elevii Conservatorului Filarmonic dramatic, Iași, Tip. *Albina*, 1837.

Broșura are un *cuvânt înainte* (13 Mai 1837). Urmează apoi *prologul* însoțit de o traducere în limba franceză făcută de d. Șarlu Diurand și publicată probabil în *Journal de Francfurt*, No. 130.

(3) *Albina*, 1837, p. 129.

1837, jucându-se *Petru Rareș-Vodă*, dramă serie în două acturi imitarisită pentru scena Moldovenească (1) și *Contradanțul sau „Intunecimea de lună*, comedie în două acturi asemenea prelucrată de pe cea germană, ambele prin D. Aga Gh. Asachi.“

Reprezentarea s'a mai repetat la 30 Aprilie. „Spectacolul s'a încheiat, zice *Albina* (2), prin păstoreasca serbare a Armindinei, pe care pastorii noștri o păzesc la 1 Mai, întru aducerea aminte de Palilia a Romanilor ce serbau în această zi aniversara de urzire a Romei. D. Aga Asachi a compus pentru acest prilej o *Idilă Moldovenească*, cu cântece și danțuri.“

Se deschise apoi stagiunea iernei 1837—38, la 17 Oct. 1837, urmându-se reprezentațiile de data asta mai regulat, de două ori pe săptămână.

La 12 Noemvrie se jucă *Pedagogul* (3), vodevil cu cântece 1 act de Kotzebue.

La 14 Noemvrie se jucă *Fiul pierdut* (4), dramă într'un act de Kotzebue, tradusă tot de Asachi.

În totul s'au jucat 22 bucăți, cele mai multe comedii, vreo câteva drame și o idilă (*Armindenul*).

La serbarea (5) din casa hatmanului Teodor Balș, la 20 Dec. 1837, elevii conservatorului executară un imn intitulat *Luceafăr lin*, pus pe muzică de Elena Asachi, și care se află într'o adevărată scenă intitulată:

Privigherea ostașului Maldovean, la prilejul serbării date prea înălțatului Domn Mihail G. Sturza V. V. de

(1) *Petru Rareș*, dramă istorică în patru părți de G. Asachi, partea I. (Iași 1853); idem, partea II.

(2) 1837, p. 149.

(3) *Pedagogul*, comedie vodevil dupre a lui A. de Kotzebue prelucrată pentru Teatrul Național de Aga G. Asaky, și întâia oară reprezentată în 12 Noembrie 1837 de elevii Conservatorului. Eșii în tip. Albinei, 1839.

(4) *Fiul pierdut*, dramă în 1 act de pe a lui A. de Kotzebue, tradusă de A. G. Asachi, întâia oară reprezentată în 14 Dec. 1837 de elevii Conservatorului. Eșii în T. A. 1839 (n'are cântece).

(5) O descripție a serbării în *Albina*, 1837, p. 401.

corposul ofițerilor, Meditație compusă de A. G. Asachi. Eși, 1837.

Ea s'a dat ca supliment la *Albina* (1).

Tot acești elevi mai cântară și aria *Se il fato bar-baro* de Elena Asachi (la T. Varietăți), cu prilejul beneficiului lui Paul Cervatti. Și, în sfârșit, la 20 Fevr. 1838 pentru întâiași dată se dădu în limba română opera *Norma* (2). Opera aceasta s'a cântat de două ori.

Reprezentările avură succes; dar Conservatorii începû să meargă rău. Părinții începură a se teme ca nu cumva copii lor să se facă actori; guvernul suprimă subvenția de 200 de galbeni; deficitul isbucni.

Treizeci de boieri înaintară o petiție către direcția Conservatorului la 30 Noemvrie 1838, rugând'o să reînceapă reprezentațiile moldovenești, făgăduind să le sprijine. Directorii Asachi și Spătarul V. Alecsandri trimiseră petiția departamentului din Năuntru, cerând mijloace.

Totul fu însă zadarnic. Conservatorul se închise după doi ani și câteva luni de ființă.

* * *

Abia la sfârșitul lui 1839 să înjghebă o societate dramatică de foștii elevi ai Conservatorului împreună cu Caragiali. Stagiunea avu loc din Decemvrie până în Martie, dându-se 12 reprezentații care fură primite cu entuziasm la început, și mult mai rece mai târziu. Critici li se aduseră chiar prin *Albina* (3).

(1) O cronică a lui C. Barozzi în *Albina*, 1838, p. 65.

(2) Cunosc trei ediții: *Norma*, trag. lir. în 2 acte, Eși 1838. (Repertoriul Teatr. Mold.). *Norma* operă lirică în 4 acte, musica di Bellini, Iași, T. A. 1851, și o altă *Norma*, opera lirică în 4 acte, tradusă din limba italiană în românește de Gh. Asachi, Iași Tip. Goldner. 1873.

(3) *Albina rom.*, 1840, No. 6, p. 24, No. 11, p. 44.

Mai aspră eră însă *Dacia literară*, ce se luptă cu direcția veche a lui Asachi (1).

„Piesele sunt rău alese, sfâșiate, și rău întocmite; iluzia scenei nu este observată, când jocul actorilor este prost, decorațiile, costumele măcar ar trebui a fi frumoase și analoage cu cuprinsul pieselor: dar aceasta este cu totul din potrivă: de multe ori se înfățișează pe scenă în tot ridicolul lor cele mai mari anacronisme; costume, oameni despărțiți prin veacuri întregi să întâlnească în reprezentațiile românești. Așa în *Vicleniile lui Amor*, s'a văzut un husar din vremea lui Napoleon, un elegant muscadin din vremea lui Molière, o cochetă din zilele noastre.“

După ce s'au terminat aceste reprezentații, guvernul numi un comitet teatral, compus din C. Negruzzi, Comisul V. Alecsandri și Căpitanul Kogălniceanu, cu care încheie contractul din 18 Martie 1840.

Cu această direcție dezvoltarea teatrului intră în o nouă fază, pe care n'o mai urmărim aici, Asachi încetând înrîurirea lui precumpănitoare asupra mersului teatrului în Moldova.

* * *

Nu trebuie să ne închipuim totuși că Asachi ar fi încetat orice participare la activitatea artistică. Vom aminti aici momentele mai însemnate în care partisipului se dovedește:

Pentru 17 Dec. 1844 vedem anunțată în *Albina* (2) reprezentația unei piese „*Dezertorul*,” vodevil într'un act de G. Asachi. Nu știm nimic despre acest vodevil, probabil numai prelucrat de Asachi.

(1) *Dacia lit.*, p. 115.

(2) *Albina*, No. 100 din 17 Dec. 1844, p. 412 și T. Buradă, art. cit. în *Arhiva*, 1907, p. 335.

La 8 Noemvrie 1845 se dădă o reprezentație extraordinară cu prilejul Sf. Mihai — patronul Domnitorului. La intrarea lui Vodă, trupa Moldovenească cu orchestra au cântat un *Imn național*, versuri de Postelnicul Asachi și muzica de Capelmaistrul Herfner. (1)

La 13 Martie 1848 se jucă *Contrabantul* sau *Mărfurile engleze*, comedie vodevil în două acte, prelucrată de Gh. Asachi, iar muzica de Elena Asachi.

Întoarcerea plăeșului din Anglia, idilă munteană. Această piesă e un mic vodevil isvorit din împrejurarea că pe timpul foametei din Irlanda (1847—48) se transportase acolo, odată cu o mare câtime de porumb românesc și câțiva țărani care să învețe pe locuitori și felul de întrebuințare al porumbului necunoscut în Irlanda.

Acțiunea se petrece dinaintea Ceahlăului. Irina e mâhnită de plecarea iubitului ei Codrat în Anglia; vești rele spuneau chiar că el s'ar fi înecat pe mare. Paznicul satului, Brădeanu, o cere de nevastă; ea nu vrea cu nici un chip cu tot îndemnul unchiului ei, Galian. Sosind la timp însă Codrat, nunta lor se face în veselia tuturor.

Piesa nu are nici o valoare. Pentru a-i da măsura, e de ajuns să reproducem următoarele scurte fragmente. Codrat întorcându-se acasă cântă:

Iacă mă 's iar aice
Lângă dorita Irină!
Ah, ee minut fericire
După durere vine.
Crudă a noastră soartă
Ni au fost giurat peire.

(1) Imnul e reprodus de Burada, *Arhiva*, 1907, p. 491. O dare de seamă asupra serbării, *Albina*, 1845, No. 88.

Dar nu ne temem de moarte
 Că ni apără Amori
 Voi îndurate stele
 Care prin mii de rele,
 În patrie m'ați adus,
 A voastră vie rază.
 Fie ș'amù de pază
 Acestui dulce odor —

În alt loc țăranul Codrat își povestește impresiile de călătorie: „La un loc ce se cheamă Civita vechia, cum s'ar zice la noi Cetatea veche, trăesc niște oameni cu carii mai că m'am înțeles la vorbă...“

E de ajuns. (1)

La 6 Maiu 1851 se cântă de opera italiană „*I due Foscari*“, din care Asachi dădu un extract:

Cii doi Foscari, tragedie lirică pusă în muzică de G. Verdi, Iași, T. I. Albina, 1851.

La 13 Maiu se cântă *L'eliesir d'amore*. Avem de la Asachi:

Eliesirul lui Amor, operă comică în trei acte, muzica de Maestro Donizetti, Iași, T. I. Albina, 1851.

La 22 Maiu 1851 se cântă *Nabuhodonosor*; rezumatul e dat de Asachi.

La 9 Oct. 1852 se cântă *Attila* de Verdi:

Attila, dramă lirică cu un prolog în trei acte. Poezia compusă de T. Solera, muzica de G. Verdi. Traducerea e de Asachi.

* * *

(1) Piesa s'a publicat în *Almanach de învățătură și petrecere* pe 1851, p. 65. S'a jucat la 15 Marte 1851. Ue scurt foileton asupra reprezentației în „*Gazeta de Moldavia*“, No. 23, din 19 Martie 1851, p. 97. Millo a jucat pe Galian, Teodorini pe Codrat, d-na Sterian pe Irina.

În teatru, Asachi mai tipări rând pe rând următoarele încercări, de altminteri, neisbutite :

Petru Rareș, dramă istorică în patru părți (1).

Cuprinsul acestei drame e următorul :

Partea I sau *Lacul* (epoha 1527) : zugrăvește viața lui Petru Rareș ca pescar, căruia Șeptelici îi aduce vestea morții lui Ștefăniță Voevod.

Acesta chiamă pe toți boerii la Suceava pentru alegerea domnului.

Partea a doua ne primblă prin cele mai mari imposibilități scenice și psihologice. Suntem în ziua alegerii Domnului. E ales, firește, Petru Rareș care ia de nevastă pe Elena.

Amândouă părțile n'au nici umbra unei valori oarecare. Cât despre celelalte două părți, pe cari le făgăduise Asachi, nu mai știm nimic (2).

Țigani, idil cu cântece de G. Asachi, reprezentat în 24 Ianuarie 1856 pe Teatrul Național, Iași, Tip. I. A. 1856.

Subiectul acestei idile e destul de simplu :

Bătrânul țigan Tufoi are două fete : Ardela, cea mai mare, care e urâtă, și Angelina care e frumoasă... Tânărul Gevriță, feciorul bulibașii, un țigan urât și chior, vrea să ia de nevastă pe Angelina, dar aceasta iubește pe un păstor român, Cimbru. Căsătoria lor însă nu se poate face, între altele, și fiindcă Cimbru e om liber și Angelina e roabă.

În momentul când căsătoria între Gevriță și Agelina avea

(1) Iași, 1'63.

(2) S'a jucat la 8 Aprilie 1837 „Drama care infățișază un istoric episod din epoca 1538. acea plină de fapturi și de hara tir nobil a strămoșilor noștri și nemerită a elevilor reprezentatie, ca prin o magie infățișind înaintea ochilor o întâmplare de trei veacuri, au pătruns pe privitori de nobile sentimenturi” *Albina*, No. 29 din 11 Aprilie 1837.

să se săvârșească, sosește și vestea desrobirii țigănilor de către Grigore Ghica. Obstacolul e înlăturat. Cimbru ia pe Angelina.

Spectacolul are și un cor, fiind presărat cu cânticiele cu muzica din *Puritani*, în felul tuturor spectacolelor lui Asachi, în care agrementul convențional are o atât de mare parte. Printre țigani e și un bucătar Matus, ce a fost cu boerul la Paris și își împetrițează limba cu expresii ca „monșer cumetre”, „bunciur” în loc de „bonjour”.

Turnul Butului, dramă originală în 3 acte, după tradiții populare de G. Asachi, Iași, Tip. Inst. A. R. 1863, pag. 25.

E legenda unei stânci de pe Pion, în formă cilindrică, ce se vede chiar de la Iași, și poartă numele de *Turnul lui Butu*.

Prințesa Ana, fiica Domnitorului Alexandru, a jurat credință veșnică logodnicului ei Butu, care a plecat cu oastea în Polonia pe țărmurile baltice și nu mai vine. Trei pețitori sosesc: Coribut, cavaler polon din Masovia, Mailat, cavaler maghiar și Valter, cavaler german. Se iau la luptă între dâșii, dar apoi se învoesc să se supună hotărârii și preferinții Anei. Acesta e actul I.

Actul al II-lea cuprinde disputa pețitorilor dinaintea Anei „în piața de carusel înaintea castelului.” Fiecare pretendent își laudă însușirile și strămoșii. Se iau apoi la luptă, din care iese învingător Coribut.

În actul al III se sosește un scutier din războiu, povestind Anei isprăvile Moldovenilor în luptele cu cavalerii Teutoni. Butu căzuse străpuns de săgeți. Ana se duce la vrăjitoarea Macrina ca să-i aducă pe Butu. Și, în adevăr, în urma unei scene de farmece, amorul lui Butu vine pe ușă sub chipul unui copil, apoi apare și Butu în zale, și o cuprinde.

Scena ne arată de odată priveliștea muntelui Ceahiău. Butu e călare și o ține pe Ana în brațe.

Voichița de Românie, melodramă istorică cu cântece de G. Asaky, Iasi, 1863. Inst. Alb. Române.

Această piesă povestește un episod din luptele lui Ștefan cel Mare și Vlad Țepeș.

În actul întâiu asistăm la pregătirile lui Vlad și la alianța lui cu Turcii împotriva Moldovenilor.

Actul al doilea se petrece într'o grotă întunecoasă, în lagărul muntenc.

Suntem în aceleași pregătiri de război. Voichița, fiica lui Vlad, cere sfat unui sihastru, spunându-i că a aflat că turcul Osman a făcut un complot ca să omoare pe Ștefan. Sihastrul se hotărăște să prevină pe Ștefan.

În actul al III Ștefan e învingător și ia de nevastă pe Voichița.

Piesa e, firește, lipsită de orice valoare.

Elena Dragoșu de Moldavia, dramă istorică originală în trei acte de G. Asachi, Iași, Institutul *Albinei Române*, 1863, p. 39.

Elena (Dragoș), fata lui Ștefan cel Mare, se mărită cu Ivan Ivanovici, fiul Țarului Ivan III, cu care avu un copil, Dimitri. Murind însă tatăl copilului, Ivan Ivanovici, se puse întrebarea cine să ia succesiunea tronului: Dimitri sau Vasile, copilul născut din căsătoria a doua a Țarului cu Sofia Paleologu. Drama se învârte în mijlocul intrigilor de succesiune.

La urmă, Țarul proclamă moștenitor pe Vasile, condamnând la închisoare pe Elena și trimițând în Siberia pe partizanii ei. „Știu, zice dânsul, că acest act va rupe legăturile de amiciție personale cu Domnitorul Moldovei! Dar cea ce nu poate astăzi uni simpatia mai târziu va opera politica care minește Moscovei un mănossu viitor.”

Piesa nu are nici o valoare.

Petru I țarul Rusiei în Iași, (1) e titlul unei piese

(1) *Petru I, Tzarul Rusiei în Jassy*, dramă istorică în 2 acte

în două acte, publicată în anul morții lui Asachi... Piesa e o lungă — deși foarte scurtă — naivitate.

Actul întâiu reprezintă piața înaintea bisericii Sf. Trei Erarhi. Cantemir, Petru și Caterina vorbesc despre războiul cu Turcii. Vin vești rele. Turcii au trecut Dunărea, Tătarii Prutul, Brâncoveanu s'a dat de partea Turcilor. Petru tulburat se retrage în cort: „Am sacrificat, zice el, pe unicul meu fiu, ca să măntui imperiul, azi mă sacrific pe mine însumi. Nu-mi rămâne decât să scriu către Senat testamentul meu (scrie). După lupte încruntate mi-a rămas 8.000 soldați în contra a 200.000 Turci, care mi-au închis toată scăparea. De nu mă vor ucide, îmi vor stoarce o declarație nefavorabilă imperiului. Dar prin acest înscris ordonez să nu dați nici o credință unei asemenea declarații care ar fi spre dauna Imperiului. De nu voi supraviețui, să alegeți pe cel mai demn dintre voi spre a guvernă țara și a o conduce la gloriosul ei destin.“

În actul al II-lea, care e de trei pagini, se încheie pacea de la Iași.

În „*Almanacul*“ de pe 1868 se mai tipărește „*Desperația unui eremit*“, farsă într'un act de G. Asachi, — desigur, o localizare.

E vorba de un tânăr, Lubin, crescut de tatăl său, „eremitul Chir Filip“, în vârful unui munte. Până la vârsta de 19 ani tânărul nu văzuse chip femeesc. La cel dintâiu prilej zărind pe Elvira, fiica lui Alfons, se îndrăgostește de ea și se pricepe să-i ceară mâna...

Cu aceasta încheiem capitolul activității lui Asachi în teatru.

s'a publicat în *Almanac de învățătură și de petrecere* pe anul 1868,

Ca dramaturg nu va rămâne nimic de pe urma lui, — deoarece i-a lipsit talentul dramatic. Meritul lui Asachi e de a fi fost un organizator de teatru românesc și un iubitor de spectacole. Prin spiritul lui întreprinzător a contribuit la răspândirea gustului pentru teatru.

IV.

Activitatea literară a lui Asachi

IV. ACTIVITATEA LITERARĂ A LUI ASACHI

§ 1. POEZIA

În judecata activității literare a lui Gheorghe Asachi, ca și în judecata tuturor începătorilor unei literaturi, ne trebuie călăuza relativității istorice.

Literatura e legată de timp; momentul istoric o domină. Ideea frumosului în sine e o idee metafizică fără nici o realitate. Scoborându-se din cer pe pământ, se amestecă și cu alte elemente străine ce o fecundează; din absolută devine relativă...

Pentru a înțelege operele de artă în evoluția veacului, se cuvine să ne punem în spiritul vremii, să ne facem un suflet nou, citindu-le cu ochii și cu simțirea contemporanilor. Numai așa le vom putea pricepe importanța, situându-le.

Opera poetică a lui Asachi nu înfruntă critica prin virtutea launtrică a frumuseții sale. Nu fixează o pagină din cartea frumosului veșnic; n'a reușit chiar să intre în conștiința noastră artistică, ca de pildă nuvelele lui Negruzzi, ce trec peste epoca lor, rămânând în gustul noilor generații. Nimic nu arată că *Alexandru Lăpușeanu* a fost scris acum șaptezeci de ani. Intuiția lite-

rară a poetului, ca și limba în care a tradus-o, au suferit prea puțin de pe urma prefacerii generale.

Opera poetică a lui Asachi nu se bucură de o largă răspândire în publicul cititor... Nu trăește deci. Adevărata viață a unei lucrări literare nu stă în scoarțele cărții, ci în amintirea mulțimii, pe buzele șoptitoare, în sămânța aruncată în sufletele altor artiști.

Poeziile lui Asachi nu numai că n'au avut vre-o înrăurire oarecace asupra literaturii noastre, dar nici nu sunt citite decât de cărturarii îndemnați de un interes istoric. Le-a lipsit deci realitatea vieții. Au ajuns de timpuriu un obiect de cercetare literară..

Ne rămâne acum să facem această cercetare, spre a fixa valoarea poetică a operii scriitorului, la lumina principiului relativității istorice.

* * *

Asachi a fost privit ca un bun poet de contemporanii lui, după cum fusese privit și Costache Negruzzi. Gloria de organizator și îndrumător pe toate câmpurile de activitate culturală era cumpănită de gloria poetică, după cum poeziile lui Negruzzi erau prețuite la fel cu proza lui. Contemporanii nu văd bine. Pentru o dreaptă prețuire trebuie ca timpul să-și aștearnă uitarea peste atâtea lucruri, cărora un amestec de împrejurări trecătoare le dă un rost și o însemnătate iluzorii; trebuie ca depărtarea vremii să șteargă amănuntele ce, văzute de aproape, opresc privirea asupra lor, împiedicându-ne de a cuprinde întregul în adevăratele lui proporții.

Peste activitatea lui Asachi s'a așternut jumătate de veac de uitare. Posteritatea cea dintâi a unui scriitor e totdeauna nerecunoscătoare. După tirania, pe care în chip firesc o exercită un om superior asupra contemporanilor, urmează o epocă de desrobire și de

îndârjire. Trecem prin starea sufletească a liberților: ne uităm la fostul stăpân cu ură. În ei nu vedem pe omul ce ne-a ajutat și ne-a liberat singur, ci pe omul care ne-a umilit. Amintirea sclaviei ne chinuște cu o inutilă amărăciune; voind să câștige din timpul pierdut, demnitatea e cu atât mai dârză cu cât e mai tardivă.

Mai toți scriitorii mari, mai toți acei ce și-au întipărit personalitatea asupra unei epoci, prin puterea minții sau a brațului, prin spiritul de inițiativă și de organizare sau prin talent, au trecut, după moartea lor, printr'o fază de uitare și de ostilitate. Când maestrul moare, robii se răscoală. Toți respiră adânc, ca după o lungă opresiune; toți încep să vadă că maestrul nu eră fără defecte, despre care nu se poate vorbi decât zâmbind. Spiritul public se trezește dintr'o lungă amorțire, dorind ceva nou. Și, cum tot ce e așteptat cu încordare, vine, o altă personalitate se ridică, impunându-și dominația. Omenirea are nevoie de fetiși. Robia e unul din postulatele sufletești. A-ți câștiga libertatea este a trece la alt stăpân. Amurgul unei soare e urmat de aurora altuia.

Dar sorii se răcesc unii după alții și mai e o dreptate și pentru dânșii: dreptatea generațiilor târzii, ce nu judecă din motive sentimentale, ce privesc într'o perspectivă mai largă, îmbrățișând mai multe epoci de odată, comparându-le între ele, ce pot vedea în fiecare scriitor o verigă a unei întregi evoluții, o clipă trecătoare ieșită din altă clipă, dar plină și ea la rândul ei de binefacerea unor clipe următoare. La lumina principiului istoric și evolutiv, mulți din acești sori, pe care îi credeam stinși pentru totdeauna, se aprind din nou, și, dacă nu ne mai încălzesc inima, ne mai luminează cugetarea... Atunci începe pentru ei o viață nouă, mai senină, la adăpostul entuziasmului sgomotos și trecător, o viață ieșită dintr'o dreaptă prețuire și recunoștință...

A venit vremea ca și Asachi să fie chemat la această viață senină; a venit vremea ca meritele lui să fie fixate în perspectiva istorică.

Cel mai mare merit al lui e de a fi fost un organizator și un deschizător de drumuri în toate ramurile de activitate culturală.

Numai în al doilea rând vine opera lui literară. Peste ea uitarea s'a așezat aproape cu desăvârșire, după ce contemporanii o prețuise prea mult. Pe deoparte deci un prisos de laudă, iar pe de alta un prisos de nerecunoaștere. Ca întotdeauna, — până ce timpul adună cenușa morților în columbarii definitive.

Literatura lui Asachi merită totuși să fie prețuită și cunoscută mai mult. Sunt poezii care și astăzi, după ce gustul și limba noastră au suferit atâtea prefaceri, se pot citi cu un interes susținut până la urmă, și chiar cu o rară plăcere estetică.

Fără a fi un mare poet, Asachi a fost un poet: nu pentru că a făcut versuri, ci fiindcă simțirea lui a vibrat pentru cele mai frumoase și mai înălțătoare lucruri cari cinstesc simțirea omenească... Avântul poetului s'a oprit însă curând, amuțind odată cu primăvara vieții, după ce se deșteptase, în cea mai poetică țară din lume. El s'a trezit la vederea rămășițelor gloriei străbune, și la întâia adiere de dragoste; a prins aripi pe pământul binecuvântat al Italiei. În astfel de împrejurări, lira lui Asachi, nu putea să nu cânte armonios. Întors în țară, activitatea poetului devie însă spre o întrebuintare mai impetuoasă. Totul era de făcut din nou: școală, teatru, presă. Asachi fu la înălțimea trebuințelor timpului; a făcut de toate. Mâna lui a alergat neobosită de la un catehism la o geometrie, de la un abecedar la un atlas de geografie...

Arar i se puteau răfăci degetele și pe strunele lirei, intonând un „înn ocazional”, un cântec de slavă pentru vreun nou câștig cultural pentru vre-o nouă

școală, sau pentru orice alt semn de bucurie națională. Simțirea eră curată, intenția bună și frumoasă, dar degetele lui, dibace de altminteri, nu izbuteau să ascundă sărăcia inspirației: întemeierea unui ospiciu, aniversarea Academiei Mihailene, deschiderea Teatrului național.

Imprejurările învălmășite ale Moldovei din întâia jumătate a veacului au ucis repede în pieptul lui Asachi poetul ce se deșteptase la vederea ruinelor din Forul Roman și la flacăra dragostei ideale pentru Bianca Mileși; înăbușind poetul, au trezit în locul lui pe omul de bine și de inițiativa neprețetată care și-a revărsat dărururile activității peste patru-zeci de ani. Cumpănind lucrurile, țara noastră avea mai mare nevoie de o energie practică decât de un talent poetic stăruind numai în literatură.

Inspirația lui Asachi, după cum vom vedea, și-a frânt aripa curând; cântecul a fost scurt și pe o gamă destul de restrânsă. Dar, dacă poetul n'a trăit în Asachi decât atât cât trăesc trandafirii, și n'a avut nici odată un avânt prea puternic, un sbor mai larg și mai rotitor, artistul a rămas intact în Asachi, dela începutul activității lui și până la urmă.

Acest merit nu i se poate tăgădui. Prin instinct și prin buna școală pe care o urmăse, cu deosebire în Italia, Asachi a fost un artist. Versurile lui, lipsite uneori de căldură, au o armonie necunoscută până la el, o varietate de metru și o prețiositate de formă, în care se vede și înrăurirea italiană dar și un simț apreciabil pentru tehnică. Limba lui Asachi e câteodată nesigură. Săulescu l'a învinuit chiar că e străin și că n'a învățat românește de cât după întoarcerea lui din străinătate. Nu vom găsi totuși decât rareori abateri de la eufonie și de la euritmie...

Simțul artistic al lui Asachi s'a realizat în mai multe

laturi: în muzică, în pictură ca și în poezie cu o eleganță și felurime de diletant superior, îndrăgit de frumos sub toate formele. În lipsa unui talent creator, a unei vocații statornice pentru o anume expresie a artei, Asachi s'a încercat în toate genurile: în poezii și nuvelă, în teatru, trecând apoi dela liră la penel.

De altminteri, i-a plăcut întotdeauna să trăiască într-o atmosferă de artă: în Italia, și-a petrecut cei mai buni ani ai tinereții, copiind tablouri din stanzele lui Rafael, fiind în legătură cu artiști ca Keck și Canova, și sub dulcea văpae ocrotitoare a unei ființe ideale, Bianca Milesi, o artistă și dânsa; mai târziu în Moldova, în tovărășia nevestei, Elena Teuber, o pianistă desăvârșită, o compozitoare, ca și fiica lor, Ermiona... Dintr'o astfel de atmosferă nu putea ieși decât un artist.

Asachi a înțeles frumosul întotdeauna deși l'a realizat mai arare, fiind lipsit de o vocație hotărâtă. A alergat de la una la alta, ostenindu-se repede. Meritul lui nu e în adâncime ci în felurime; talentul lui e o ață de apă pe care vântul a imprăștiat-o acum într'o parte, acum în alta, nedându-i prilejul să fecundeze țarina...

Apa este însă curată și cristalină; dacă nu ne stâmpără setea cu totul, ne răcorește încă... În locul unui poet găsim cele mai adese un artist. E ceva. Literatura noastră a cunoscut foarte puțini artiști în începuturile ei.

Printre versificatorii timpului, lipsiți și de inspirație poetică și de priceperea frumuseții exterioare, Asachi se ridică aproape singur ca un om cu o ureche sensibilă la cadențe, ca un înțelegător al versului și al metrului felurit și savant...

Primele motive lirice ale lui Asachi au fost: dragostea și patriotismul.

Ambele simțiri și-au luat zborul la Roma; adică

într'o atmosferă deosebit de prielnică și pentru una și pentru alta și la vârsta — Asachi nu avea decât 23 de ani — tuturor simțirilor generoase.

Am amintit romanul tânărului Gheorghe Asachi cu Bianca Milesi. Bianca eră un nobil suflet de femeie închinat artei și iubirii de patrie.

Ea a fost un îndemn viu pentru Asachi, spiritualizându-i dragostea; călăuzindu-l în înțelegerea frumosului și în iubirea neamului său îndepărtat, pe a cărui poveste o citeau împreună pe pietrele Columnei lui Traian. Bianca a fost o mare fericire pentru Asachi, o adevărată muză binefăcătoare.

E neîndoios că dragostea lor a rămas platică. Poeziile lui Asachi nu puteau fi deci decât nevinovate, desbrăcate de orice sensualitate.

În ele se frământă, în adevăr, un suflet înamorat de o perfecție trupească și intelectuală, un suflet încleștat într'o nobilă suferință, într'o adorare care purifică și înalță.

Nici o notă îndoelnică nu tulbură unitatea și curățenia acestor poezii... Ele au fost scrise mai întâi în italianește prin suggestia poezilor italieni, și mai ales a marelui cântăreț al dragostei neîmplinite, a lui Francesco Petrarca, care a rămas până la urmă „maestrul” lui Asachi. Și prin noutatea formei — sunt sonete — și prin frumusețea plastică a unora din ele și mai ales prin înălțimea și seninătatea sentimentului, versurile aceste se ridică peste poezia timpului, atât de nesigură ca armonie și plină de sensualismul poeziei noi grecești...

Se vede pe dată că isvorul de inspirație a lui Asachi nu e oriental ci latin, nu e în Anacreon sau în Atanasie Christopulo ci în Petrarca; se vede pe dată că Muza lui Asachi, nu e Casandra sau Marghioala, după care ofta un Conachi, ci e Bianca Milesi, în care se întrupau alte însușiri.

Deși motivele de inspirație nu sunt nouă, Bianca a-

ducând aminte prea mult pe Laura, deși limba e uneori nesigură, — este totuși o fericire că la începutul liricei noastre găsim acest ciclu de versuri de dragoste, în care o pasiune nobilă îmbracă o haină atât de spiritualizată și uneori de plastică :

Când întinzi a'tăle aripi, o tu cugete 'nfocate,
Și 'n noianul fantasiei te înalți cu răpegiune.
Căutând frumoase teme între cele luminate,
Pentru lira-mi umilită, doritoare să răsune ;

Ușurel pe Monte-Pincio între pinii verzi răzbate :
De virtute și frumseță, acol-o vedeă minune ;
Acol-o zina mea trece pe cărările 'ncântate,
Strălucind cu o lumină care niciodat 'apune.

[Către cugetarea mea]

Icoana Biancái, în care se intrupează virtutea și frumusețea, e evocată într'un vers definitiv :

Ușurel pe Monte-Pincio între pinii verzi răzbate,

ca o umbră elisiană ce se primblă prin aleele muntelui Pincio.

Cele trei sonete „Patima“, cu toată prețiositatea simțirii, atât de firească poeziei italiene, sunt totuși frumoase și, dacă li s'ar face unele prefaceri de cuvinte prea învechite, ar putea fi gustate și azi pentru finețelor. În cel dintâi sonet poetul ca și Petrarca își spune firii întregi dragostea :

La ființele naturii, câte împrejur-mi sânt,
Spun a inimii dorință ce se 'ncrede și iar teme,—
Însă zinei ascund numai patima în care'mplânt,

Nesiguranța, în care se sbat îndrăgostiții, nu putea fi mai bine fixată decât cum a făcut-o Asachi în versul:

Spun a inimii dorință ce se 'ncrede și iar teme,

în adevăr lapidar.

Al doilea sonet e și cel mai frumos. Firea întregă se îndulosează, ascultând povestea dragostei neîmplinite a poetului :

... numai zina pentru care
A mea inimă se 'ncinge, la durerea-mi nu răspunde.
Nici din sânul ei s'aude un suspin de îndurare !

Strofa întâia e, în deosebi, de o plasticitate cu totul neobicinuită, pe care ar recunoaște-o orice poet parnasian :

Auzit-a Apeninul eco al durerii mele,
Ce din sân Amor îmi stoarce, în tăcut 'a nopții clipă.
Răsunat-au pân' la Istru patimile cele grele,
Ce nu vindecă Higèa, nici fântâna Aganipă.

Și în al treilea sonet terțetele sunt, deasemeni, frumoase și ca armonie a versului și ca fineță a ideii poetice :

Deși'n versul meu cel umil strălucindu-va virtute
Cerc să cânt și-al vostru merit în toscană armonie,
Care de 'a voastră faimă un eco să împrumute,

Când țintează sumeț ochiul în a cerului făclie,
Întunerecul îl ceartă numai câteva minute,
Dar seninul feței voastre totdeauna-i ascuns mie.

Influența lui Petrarca e evidentă, dar nici meritul lui Asachi de a fi găsit o formă atât de potrivită și-o armonie atât de nouă nu e mic. De aceeași plasticitate e și sonetul *Profeția*, scris la plecarea poetului din Roma, în care evocă pe Bianca, rugând-o să-l ocrotească și în depărtare. în Moldova :

... Dar, pe când în luntre-ușoară brăzdui-voi Mar 'Euxină
 Infocata-mi cugetare, străbătând câmpii deșarte,
 înturna-se-va adese l'adâpostul cet de arte
 Și la templul junei Muse, unde arde-a mea lumină.

Acea stea a mântuirii, care astăzi mă 'nviază.
 Fie ca să mă conducă și în timpul viitor,
 Și-amorțita mea simțire pentru patrie fac'o trează.

În afară de sonete, tot Biancăi,—sau Leucei cum îi spuneă în chip poetic—e închinat și un cântec petrarcesc de o savantă varietate de formă, poate cea dintâi încercare de vers liber prin imitarea versului liber italian. Deși nu e tocmai limpede, deși împovorată cu prea multă mitologie, poezia are totuși multă mișcare, dovedind o neobicinuită putere de a urmări o idee într'un lung șir de perioade șerpuitoare, cu icoane prețioase și „concelli” ieșite deadreptul din lirica italiană.

Am amintit aiurea avatarele lui Asachi cu Bianca. Întors în țară, pribeagul dela Roma păstră până la sfârșitul vieții cultul pentru îndepărtata lui Muză. În câteva prilejuri, el își mai instrună lira în cinstea Biancăi, ca, de pildă, în sonetele „Către A. P. carele se înturna din Moldova în Italia a sa patrie” sau în sonetul scris la moartea Leucei, în 1849. Acesta din urmă e lapidar; terțetul final cuprinde o frumoasă idee, cu toată sovăirea limbii :

Dar, în miezul al durerii, ce-mi rămâne 'n suflet vie,
 Cea scânteie care-aprinsă-i, nu s'a stinge niciodată,
 Și-a trăi cu tine-unită în a cerului țârie.

Aceste reveniri sunt însă rare. Depărtarea și o multiplă activitate își desăvârșiră opera. Poezia de dragoste a lui Asachi încetează pe urmă aproape cu desăvârșire, spre marea pagubă a literaturii, de oarece adusese cu ea o nobleță, o armonie, o frumusețe morală și o formă unică.

A doua notă fundamentală a poeziei lui Asachi e nota patriotică, evidentă chiar de la început, și în aceleași împrejurări ca și nota erotică. Și în una și în alta, Roma a făcut să vibreze lira poetului ca un arcuș.

Am arătat indoeleile legate de originea Asăcheștilor. După unii ei ar fi Armeni, după alții Ardeleani. Dacă putem pune vre-un temel pe psihologia etnică, Asachi trebuie să fi fost Ardelean. Toate gândurile lui sboară la „Maica Roma cea bătrână”. Isprăvind studiile la Lemberg și Viena, pașii lui se îndreptară spre cetatea eternă ca în spre o încununare firească a învățăturii. Odată ajuns, ochii i se deschiseră mari, citind gloria străbună. Il vezi rătăcind prin For cu acelaș suflet ca și învățații ardeleni, ca Șincai sau Petru Maior cu care se aseamănă atât. Asachi este un daco-român, cucerit de pulberea de aur a trecutului, fermecat de câmpia Lațului și de toate urmele neșterse ale unei glorii neuzitate. Dacă aceste sentimente de admirație și de solidaritate națională au îndemnat brațul lui Șincai și Maior spre istorie, în Asachi au făcut să vibreză o coardă, care ar fi stat așipită altfel.

Abia ajuns, el scrisese oda *Către Italia*, aducând o mișcătoare salutare țărnilor fericite ale Ausoniei:

Vă urez, frumoase țărni ale Ausoniei antice,
Ncunjurate de mări gemeni, împărțite de Apenin,
Unde lângă dafin verde crește-olivul cel feric,
Unde floarea nu se trece supt un cer ce-i tot senin,
Unde monumenturi mândre-a lumii domnitoare ginte,
Inviază mi-i icoane la aducerea-amiante...

Versurile de la mijloc amintesc cunoscutul cântec al lui Mignon de Goethe:

Kennst-du das Land wo die Citronen blühen ?

Întreaga odă este frumoasă, plină de avânt, plină de înțelegerea podoabelor firei, ale artei, plină de poezia trecutului. Totul îl mișcă la Roma, dar nimic nu-l putea sguđu mai adânc decât coloana lui Traian:

Între sfărâmate temple, obelisce și coloane,
Ca un turn de fier întregă stă coloana lui Traian;
Pe ea văd Istrul: se pleacă iasiene leghioane,
Cum cu patria sa piere-al Decebalului oștean.
Și cum în deșarta Dacie popor nou se ntemeiază.
De unde limba, legi și nume a Românilor derează.

Ca și pentru mării Ardeleni coloana lui Traian răspândește acelaș farmec, aceeaș umbră sub care totul se adăpostește. Ca și mării Ardeleni, Asachi crede că noi suntem strănepoții numai ai Romanilor, de oarece Dacia fusese deșertată de locuitorii săi. Oda lui Asachi respiră o pietate filială, pietatea unui copil ce trece pe lângă casa bunicului:

Un Român al Daciei vine la strămoși, ca să sărute
Țerna de pe-a lor mormânturi și să nvețe-a lor virtute!

Dar ea nu-i numai un strigăt de recunoștință către „maica Roma”, ci și un inn către frumusețile Italiei moderne, ale Italiei ce a dat pe Galileu, pe Rafael, pe Ariost, ale Italiei îmbălsămite de flori de mirt și de frunze de laur, ale unei Italii pe care n'o văzuseră, nici Șincai nici Petre Maior. Asachi nu eră numai un daco-roman, ci mai eră și un artist: un pictor și un poet. Din acelaș isvor iese și sonetul *Către Tibru*, în care admirația lui nu merge numai spre Italia veche ci și spre Italia Renașterii, Italia sonetelor lui Petrarca:

Nici sunând pe fluier doine încă 'n Dacia umbroasă
N'auzit-am 'n junie dulce versuri așa line,
Precum sun'a 'lui Petrarca lira cea armonioasă.

Ca și în poezia erotică însă, după un debut atât de frumos, Asachi amuți repele, fiind lipsit de o inspirație adâncă, bogată, tumultuoasă. Mai mult artist decât poet, el slei în câteva poezii un isvor avar.

Până târziu va purta totuși Asachi nostalgia Italiei. Cerul Italiei, Bianca, întâia iubire, arta, urmele glorioase, îl vor însoți în Moldova îndepărtată. Un articol al lui din 1839, uitat cu desăvârșire, „*Meditația unui îmbătrânit poet*” (1) e impresionant prin duioșie și caracteristic pentru inspirația lui Asachi rămasă pururi legată de țarmurile înflorite ale Ausoniei. Credem ni merit să-l reproducem:

„Va veni ziua în care se va stinge focul vinelor mele, scrie Asachi, în sânul meu va locui iarna, fulgii cel albi îmi vor impresura tâmplele, și negurile vor întuneca ochiul meu.

În mormintele cele așezate zac prietenii, numai eu am rămas ca un singuratic spic, pe care săceritoriul a uitat a-l tăia! Un nou neam a răsărit, cu nouă dorințe și idei nouă; plin de mirare aud nume nouă și versuri nouă; sunetul numirilor celor vechi au trecut, precum m'am trecut și eu însumi, poate că sunt de puțini cinstiți, de mulți defăimat și de nimeni iubit? Și iată către mine săltând vin tineri cei cu înflorită față și cu mâna mea cea tremurătoare puindu-mi harfa, îmi zic:

„De mult ai tăcut, bătrânule, ia cântă-ne iar versuri despre visurile juniei tale”.

Atunci apuc harfa, plăcerile și durerile cele vechi se trezesc, negurile pier, lacrimile răsar iar din ochii mei cei stinși, în sânul meu se răsprimăvărează, tonuri dulci.

(1) *Albina*, No. 17, din 26, Fevr. 1839, pag. 67.

și duișii tremură depe coardele harpei, iar mi se înfă-
țoșează râul cel galben, palaturile de marmură, zinele
cele frumoase, și cânt versuri de Italia!

Acesia va fi cântecul meu cel de pe urmă, steiele
mari vor lumina ca în nopțile tinerețelor mele, raza ce
răsare a lunei îmi va atinge fața, și cântecele trecute-
lor privighetori, ca un eho vor răsuna din depărtare,
atunci ochii mei doritori de repaos se vor închide, și
sufletul se va înălța ca tonul harfei mele.

O arbure va umbri piatra de pe al meu mormânt, aș
fi dorit să fiu un dafin, însă acesta nu crește în pa-
tria mea!

Acolo vor ședeă o zi doi înamorați, pasărea care pe
ramuri se leagănă, tace, și arburea încă răspândește un
freamăt preste fericirii, cari nici au un minut de a ceti
înscrisul pietrei mele.

Dar mai în urmă, când tânărul va pierde pe a sa iu-
bită, atunci se va înturna iar la a mea arbure, va sus-
pina, va plânge, va privi la piatră mult și adeseori, și
va ceti înscrisul: „*El a iubit floarea din câmpul
Italiei!*”

Iată cuvântul ce domină toată lirica lui Asachi!

Incetul cu incetul Asachi se îndreaptă apoi spre trecutul
mai apropiat al neamului nostru, cântând pe strămoșii
răsboinici care:

Prin credință și unire apărau a patriei soarte,
Incât prin a ei virtute, ce fu arma lor și scut,
Intr'un curs de ani o mie, astă țară s'a ținut.

cântând :

Pe cel fulger al lui Ares, Ștefan, ce, cu mică ceată,
A invins pe regi, pe eroi, și-a Asiei leghioană
Pe ale Lupului trei fiice, ce'a frumuseță s'au mărit,
Ș'n Suceava pe anticul Ilion au înzoiit.

Acest *Imn de seară*, închinat Ermionei, e plin de seninătate, plin de sentimente frumoase, cu ceva din solemnitatea buciunului răsunând pe deal.

Vremea lui Ștefan cel mare aveã s'o evoce Asachi și în „*Milian și Dina*” cu un ritm felurit. Milian pleacă voios la luptă împotriva Tătarilor. Dina îl urmează cu credință :

Pretutindenea urmându-ți eu în cruntă bătaie
Lângă tine până'n urmă, voiu luptă cu bărbăție.

De acelaș avânt patriotic și ostășesc sunt străbătute și poeziile *Privigherea Ostașului moldovean*, și *Ștefan cel mare la cetatea Neamțului*. Muntele Ceahlău fiind unul din lucrurile ce s'au întipărit mai adânc în imaginația lui Asachi, în repetite rânduri, în nuvele, în piese de teatru, și în poezii, el i-a cântat legendele, sau uneori chiar, ca adevărat daco-roman, i-a plâsmuit legende. Astfel cântă, de pildă, stânca detunată în care vede pe Dochia, fiica lui Decebal, prefăcută în piatră pentru a scăpa de urmărirea Impăratului Traian :

Impăratu'n zadar cată
Pe Dochia a 'mblânzi ;
Văzând patria ferecată
Ea se'ndeamnă a fugi.
Prin a codrului potecă
Ea ascunde al ei traiu ;
Acea doamnă tinerică
Turma paște peste plaiu ;
A ei haină aurită
O preface în șaiag,
Tronu-i iarba înverzită,
Sceptru'i este un toiag.

Într'o altă baladă mai lungă „*Turnul lui But pe muntele Pionului*,” Asachi imită poezia populară, deși nu fără impestrițări de cuvinte nepotrivite. Oșteanul Butu pleacă cu oastea moldovenească să ajute pe Poloni, lăsându-și în urmă logodnica, fiica lui Alexandru Vodă :

Dar cu Butu-i logodită
 Fiica ăstui domnitor :
 De el Ana despărțită
Suspina-va de amor
 Butu 'i dă parola sa
 C'o veni și-o va lua.

Oastea se întoarce fără Butu. Domnul vrea s'o mărite numai decât cu altcineva. Ana, cu ajutorul unei vrăjitoare, îl aduce pe Butu prin farmece pe lumea asta. Apoi pleacă amândoi :

Luna luce, Butul fuge,
 Peste munte, prin hârtop,
 Vântul șueră și muge,
 Roibul sare în galop,
 Și-amu-i duce pe amândoi :
 Doamne, oare nu-i strigoiu ?"

Strofa e fluidă și, înaintea lui Bolintineanu, dă icoana unei fuge năvalnice... Din nenorocire, în împletitura ei dibacă și vie se amestecă și câte un fir străin ce-i strică frumusețea.

Cântând însă cocoșul, drumeții se prefăcura în turnul Butului ce se înalță pe Ceahlău.... Legenda ieșită, probabil, din imaginația lui Asachi, are o mișcare, o vioiciune, o plasticitate, care ar fi meritat să fie cruțate de unele inegalități și greșeli.

Prins în vârtejul atâtor întreprinderi, având a lupta în toate direcțiile spre a da o îndrumare Moldovei trezite din adâncă amorțire a domniilor fanariote, isvorul inspirației lui Asachi, sărac de altminteri și așa, scază din ce în ce. Fără a părăsi cu totul lira, el și-o pune în slujba activității practice... Intrăm într'o nouă fază poetică a scriitorului, ajuns un fel de poet oficial, fixând în versuri toate faptele mai însemnate din analele culturale sau politice ale țării sale. Nu e eveniment

mai important care să nu fi fost consfințit de Asachi printr'un sonet sau printr'un imn. Intențiunile sunt firește cele mai bune, dar inspirația adevărată lipsește uneori. Nu e ușor să cânti înființarea unui spital sau deschiderea unei școli... Cu un braț Asachi realizează în teatru, în presă și mai ales în școală, iar cu celalt își instrună lira ca să cânte ori-ce câștig cultural. Din nefericire, n-o putea face decât cu brațul stâng... Isovrîte din astfel de împrejurări, poeziile lui păstrează ceva din artificialitatea și stângăcia poeziilor ocazionale. Ceia ce nu i se poate însă tăgădui este puritatea și nobleța inspirației. A cântat tot ce e mare, frumos și bun. Fiecare din poeziile lui e o faptă bună...

Din ele răsare o adâncă dragoste de cultură, de școală, de pace și de prosperitate. Lira lui nu e războinică; a evocat uneori pe strămoși, dar atât. Incolo, a cântat pacea, premărind binefacerile ei. Oda *Către împăratul Alexandru I, 1817*, atât de aspru judecată din punctul de vedere național, nu poate fi înțeleasă și iertată decât ca un omagiu împăratului, purtătorul ramurei de măslin a păcii prin încheierea Sfintei alianțe:

Când, unit cu drepti monarhii, în al Legii sfântul nume,
Tu întâiu, o Alexandre ! așezi lină pace 'n lume...

După zguduiriile războaelor napoleoniene, Alexandru eră făgăduința unei ere noi de prosperitate și de liniște nu numai pentru apus ci și pentru principatele dunărene:

Căci pe țerile frumoase, de-al Tău scut acoperite,
Unde șesuri, vii și dâmburi d'Istru și de Prut se 'ncing,
Ce va Pactoșos al Lidiei duc arene 'nnaurite,
Unde-a câmpului odoare în belșug sătenii strâng,
N'a lucit, aleu ! pre ele a științelor făclie,
Si al Romei strănepotul zace încă 'n 'ntunecte.

În Alexandru vedeă deci Asachi începutul unor

timperi nouă de cultură pentru Moldova. Oda are, de altminteri, și părți de adevărată frumusețe poetică, ca, de pildă, următoarele rânduri în care se fixează istoria neamului nostru într'o icoană atât de nimerită :

Timpul răpede, ce toate în noianul său ascunde,
Intr'a'sale prăzi surpat-a Dacia marelui Traian,
Ce ca luntrea între stânce, sbuciumată despre unde,
A perit luptând cu vântul, pân s'ajungă în liman,
Iar, atunci când de furtună s'a sfărâmat în noapte oarbă,
A putut abia să scape al ei nume și-a sa voarbă.

Prelungul strigăt de bucurie după domniile fanariote
îsbucnește și în oda : *Către Moldoveni, 1822 :*

Viers înalt de bucurie să răsunе împrejur,
Astăzi geamătul Moldovei în armonii se preface...

în care chiamă pe „patrioți” în jurul tronului noului domn pământeian spre a aduce încă odată în Moldova timpurile de glorie. Și aici găsim versuri frumoase, prinzând o idee sănătoasă într'o icoană isbitoare :

Căci o luntre zdruncinată, ce'a scăpat din Ocean,
Dacă uită privigherea, va pieri și în liman.

La introducerea limbii românești în învățământul public, (1820) Asachi scrise un sonet frumos, plin de reminiscențe clasice, și care poate fi citit și astăzi și gustat prin versurile lui lapidare :

Muzele 'n nemernicie spăimântate-umbiau și mute,
Ne 'ndrăznind idioma patriei din cenușa ei să 'nvie :
Numai zefirul și râul cu 'ntristata armonie
Îngâneau, gemând, a' patriei strălucirile pierdute...

Bucuria simțită de poet la deschiderea școalelor naționale, al cărei merit îi revenia, de altminteri, în bună

parte, a cătat-o în oda lui : *Către onorata Epitropie a învățăturilor Publice*, 1828, o odă de o compoziție savantă, și cu destule scânteeri poetice pentru un subiect atât de arid. Inceputul, în deosebi, cuprinde o comparație meșteșugită, susținută cu virtuozitate în șiragul a treizeci de versuri. Tot așa inaugurarea Academiei Mihăilene (1838) avea să fie cântată într'un sonet „*Palladiul Moldovenilor*,” slăvind Regulamentul organic ce a creat Academia cu un fel de Paladiu al Moldovei...

Dar Asachi nu era numai un iubitor de școală și limbă românească, ci mai era și un iubitor de artă, ajutând la răspândirea ei în Moldova, prin toate mijloacele și pe toate terenurile. Care e partea lui în propășirea teatrului, a muzicii, a literaturii, se cercetează aiure. Ne oprim aici numai asupra poetului.

Asachi făptuia și cântă. În versurile lui găsim o sinceră dragoste pentru arta, lucru desigur nou într'o epocă atât de streină inițierii estetice. În Asachi vedem pe tânărul venit din Roma, din cetatea artei, unde trăise într'o lume de pictori și de poeți. Astfel crescut, firește, că la lași nu se putea simți decât solitar. A făcut, de altfel, tot ce i-a fost în putință spre a trezi și aici gustul compatrioților pentru producțiunile artistice :

Tu, Moldavio, mănoasă, ce pe mine m'ai născut,
 Adăpost dă Musel nouă care versuri a țesut,
 Pe străin și tânăr dafin, care 'n țern'acum răsare,
 Cu puternic scut să-l apăr de-a furtunilor turbare.
 Că, de-a prinde rădăcină și în urmă va 'nflori,
 Din a'sale frunzi cunună Musa ție va urzi.
 O cunună'ncunjurată de-ale vântei lină rază,
 Ce de foc, de fier, de timpuri trainic soarta o păstrează.

Versul lui se pune deci în slujba tuturor semnelor îmbucurătoare de propășire artistică și literară. Într'un sonet ne cântă „compunerile poetice în limba națională” ; în alt sonet slăvește aniversarea deschiderii teatrului național :

Intr'un timp de ofilire, pe când limba cea română,
Din palaturi interită, se vorbea numai la stână,
Nobili, voi, de neam și cuget, sfărâmând a'sale fiere
Ați vorbit întâiu c'aceia ce ni dau pâne și miere.

Mai mult decât atât, el compuse un prolog ce fu rōstit pe scena Teatrului Național la 28 Februarie 1837, în care *Geniul* ia de mână pe zâna Moldovei pentru a o urcă pe Parnas:

Nu, acel ce 'n sân păstrează de virtute o scânteie
Pentru-a'patriei folosuri, nu se teme c'o să peie !
Pe-n'Parnasului verzi plaiuri timpul este mai senin,
Sună dulce armonie, suflă zefirul mai lin :
Acolo a ostenelei trainic fruct tu vei culege :
Între noapte și lumină.—o Moldavie, alege !

Tot așa și în *Oda către Poezii români*:

Acordași române versuri pe-armonioase alăute,
Intr'un rōst ca și poporul geamăn cu cel italian
Să 'nvețe amor de Patrie, dor de glorie, virtute :
Și Românu' de pe Istru și-al Carpaților Muntean,
Cel ce bea 'n Siretiu, în Nistru și 'n a Muresului unde,
Cei l'a'cărui triste doine plaiul Pindului răspunde.

* * *

Intru cât privește forma acestor poezii sunt unele observații de făcut.

Atât în poeziile de dragoste, cât și în evocarea gloriei poporului roman sau a marilor noștri eroi naționali, versurile lui Asachi se resimt de cultura clasică a poetului și de cunoașterea, mai ales, a literaturii italiene. Și aceasta nu numai prin artă, prin felurimea ritmului, prin armonie, ci prin reminiscențe de dreptul, sau prin întrebuițarea unui material poetic — comparații, figuri, mitologie — care vin din poezia italiană... Nu e exclus chiar ca împrumutul să fi mers și mai departe.

În ceiace privește inspirația, am arătat-o, cu deosebire, când ne-am oprit asupra liriceii lui Asachi. Dar înrăurirea aceasta se poate urmări în formă și mai departe, în toate poeziile scriitorului, eroice sau erotice.

În *Privighereu ostașului Moldovean*, Asachi ne învoacă pe Echo, pe Ares, pe Bellona și pe Igea :

... De și-aiure cruntul Ares mii soții a văduvit,
Iar Bellona cu făclie secerișuri a stărpit...

Imnul din aceiaș poezie, asemănând Patria cu un vas răpit de talazurile oceanului :

...Vasul Patriei plătitor
Din turbatul Ocean

ne amintește oda lui Horațiu, „*Ad Rempublicam*“ :

O navis, referent in mare te novi
Fluctus? O quid agis? fortiter occupa
Portum.

Chiar și în frumosul *Imn de seară* Ștefan este un Ares, iar Suceava e „anticul Ilion.“

În *Oda lui Alexandru I* :

Vuietul de crunte arme și-al Belonei răcnet tace
Supt a dafinului umbră gustă Ares triumf sfânt.

Dacia e străbătută de ape :

Ce Pactolos al Lidiei duc arene 'nnaurite

În sonetul „la introducerea limbei naționale în învățătura publică,“ poetul învoacă râpa Fleghetonului :

Cele neguri ce's în râpa Fleghetonului născute,

Nu mai pomenesc de Helicon, Parnas, Apollo, Muze care vin atât de des în versurile poetului, nu mai pomenesc de atâtea nume proprii, Virgiliu, Horațiu, Collatinas, Gracchi, August, Orfeu, Euridice, Kolchos, Argonauți, de atâtea reminiscențe clasice, de atâtea comparații ce împestrițează mai toate poeziile lui Asachi.

Dar, dacă în poeziile patriotice întrebuițarea mitologiei mai are totuși o înfrânare, în poeziile de dragoste „amorașii”, „ondinele”, „silfide e” bat din aripioare; toate gingășiile afectate ale sonetiștilor italieni se resfață într'o risipă de panglicuțe de mătase! Haritele își joacă hora lor obișnuită; Cupidon e șagalic :

Mergi unde cu Hăritele
Dulce amor domnează,
Unde al meu gând și inima
De-apururi viază.

Ascunsă supt aripile,
Lui Cupidon mergi iute :
Te apără cu armele
Ce'n Olimp sunt temute,

(*Alvir către a sa miniatură*)

Căutătura-i fu senină
Ca văpaia scânteioasă,
Ochi albaștri de Atină.
Sau de Veneră frumoasă.

(*Către zugrav*)

Intregul decor mitologic, de care Asachi se folosește prea mult, strică de sigur poeziilor sale, dându-le un caracter de artificialitate și de imitație. Acest defect nu a scăpat nici contemporanilor și mai ales lui M. Kogălniceanu, care avea să primenească întreaga atmosferă culturală a Moldovei (1). În prefața poeziilor lui A. Hri-

(1) E cunoscut, de altminteri, antagonismul dintre Asachi și Kogălniceanu, care se sapă și mai adânc odată cu întemeierea

soverghi el scria cu privire la literatura ce se făcea în preajma anului 1834 :

Daciei Literare la 1840. Chiar din prefață Kogălniceanu declară că *Albina* „e prea moldovenească”, și se ridică apoi împotriva traducerilor. „Traducțiile însă nu fac o literatură. Noi vom prizoni cât vom putea această manie a gustului original, însușirea cea mai prețioasă a unei literaturi. Istoria noastră are destule fapte eroice, frumoasele noastre țări sunt destul de mari, obiceiurile noastre sunt destul de pitorești și poetice, pentru ca să putem găsi la noi subiecturi de scris ca să avem pentru această trebuință să ne împrumutăm de la alte nații.”

În același număr al revistei, Kogălniceanu socotește ca o fericire prilejul de a referi despre „*Descrierea istorică a tabloului ce înfățișează pe Alexandru cel bun primind coroana de la ambasadorii împăratului Ioan Paleolog II de D. Aga G. Asachi*”. Cuvintele bune nu lipsesc sub pana lui Kogălniceanu. Descrierea lui Asachi e „serioasă, înaltă, plină de erudiție și de talent”. Când ajunge însă la tablou, Kogălniceanu e sever. Pentru dânsul „litografierea tabloului e proastă” deși Hoffmann e un artist bun care reușise, de pildă, în litografierea chipului lui Vasile Vodă.

Asachi nu scapă prilejul de a răspunde prin *Albina*, din 21 Martie 1840, laudând tiparul și programul *Daciei*, dar nu fără o oarecare răutate la cuprinsul revistei care e scos mai mult „din alte efemeride periodice”. În ceiace privește critica făcută tabloului, Asachi îi aduce aminte lui Kogălniceanu o cugetare nemțească „Cunoștințele ce avem despre mărghinirea omenească și incredințarea că lucrul cel mai perfect este numai un ideal, învață pe critici a fi îngăduitori în judecata producătorilor omenești, ba chiar și pentru a sa mulțumire trebuie să se mărghinească în viață criticul spre nu se face cu dreptul urât... Apoi Asachi publică o scrisoare a lui Hoffmann, respingând învinuirile lui Kogălniceanu.

Kogălniceanu răspunde prin No. 3 al *Daciei*, cu prilejul recenziei asupra tabloului *Dacia și Traian*. Kogălniceanu face elogiul lui Asachi „D. Aga Asachi este bărbatul acela care în vremuri grele s'au străduit pentru luminarea neamului său, că d-lui este acela carele pentru literatura Moldovei a făcut mai mult de cât toți Moldovenii împreună, și că prin urmare trebuie să-l cruțăm însuși când D-lui nu ne cruță... Nimenea mai mult de cât mine nu prețuește slujbele d-sale Agăi, nimeni nu cunoaște mai mult câte jertfe a făcut pentru propășirea și înflorirea literaturii principatului nostru. Cu D-lui dar doresc a trăi în pace, și nici odată nu voi ridica condeiul asupra D-sale.

„Literatura în Moldova pe atunci de abia începuse a reinvia, dar slabă, neînsemnată și alcătuită numai din proaste traducții sau imitații și mai rele încă, de originaluri străine; poezia eră mai mult în afecție și conțetele italienești erau la modă; la fiecare rând al compunerilor din vremea aceea nu găsești decât muze și iar muze, Apolon, Orfeu, Belona, când Mars când Ares, Aheron, Dafnis, Tirsis și toți zii din Olimp și Tartar. Toate acestea compuneri erau ode imitate, versuri anacreontice, imne, fabule și mai ales sonete, felul de poezie favorit al Orfeilor care ne asurzeau urechile pe atunci“.

E neîndoios că această critică se îndrepta împotriva lui Asachi și a imitatorilor săi; e neîndoios de asemenea că în parte eră meritată, izbînd într'o mare scădere a poeziilor scriitorului nostru, întrețesute cu numeroase reminiscențe clasice și motive ale lirice italiene.

Dar, nu e mai puțin adevărat, că literatura lui Asachi nu se mărginește numai la acest decor împrumutat și uneori supărător, că în afară de „anacreonticele“ și de ciripirile, lui latino-italiene, Asachi mai are și poezi! frumoase, în care, cu toată înrăurirea italiană, găsim o cugetare înaltă, un vers sonor și armonios, și mai ales o inspirație națională, pe care un naționalist ca M. Kogălniceanu nu ar fi trebuit s'o treacă cu vederea.

Poeziile lui Asachi au multe lipsuri, dar nu li se poate tăgădul puritatea inspirației. În opera lui nu vom găsi un singur vers care să nu fie o faptă bună.

A cântat dragostea cea mai înaltă, tot ce face nobleța și farmecul iubirii, a cântat pe strămoșii glorioși, iubirea de patrie, a cântat actele renașterii noastre cul-

Cu privire la tablou și la broșură explicativă, Kogălniceanu e plin de cuvinte bune, afară doar în ceiace privește transcripția numelor proprii în caractere latine pe care criticul o găsește defectuoasă,

turale, teatrul, școala, limba românească, artele, întovărășind oricând fapta omului de acțiune cu premărirea poetului.

N'a isbutit întotdeauna; versurile lui sunt uneori reci, încărcate de podoabe convenționale, dar nu arare găsim versuri lapidare, comparații meșteșugit clădite, și, cu toată nesiguranța limbii, pretutideni întâmpinăm un adevărat artist, înțelegând sonoritatea cuvântului, armonia ritmurilor felurite, un erudit în tot ce privește versificația.

Cu astfel de însușiri, rare pentru timpul lui, e de mirat că Asachi nu e mai prețuit ca poet.

Nu vom aminti de cât pe scurt despre fabulele lui Asachi, deși sunt latura cea mai cunoscută a activității lui. Câteva stăruesc și acum prin cărțile școlare de lectură; pe această cale gloria cam abstractă a bătrânului scriitor se concretizează sub singura formă a unei adevărate existențe literare. Odată cu încetarea inspirației lirice, Asachi era pregătit pentru genul didactic al fabulei. Acțiunea moralistului ajută fecunda lui operă practică. Maniera discursivă îi convenia; meșteșugul lua locul avântului absent. S'ar putea deci cita strofe remarcabile prin plasticitate și prin ușurința relativă a mișcării. N'o facem pentru că fabulele lui sunt sau simple traduceri sau localizări. Lipsite de originalitate și invenție, exemplele nu s'ar valorifica de cât pentru formă.

Am făcut însă destule citate din opera poetică a lui Asachi, pentru a ne fi stabilit o idee de mișcarea lui formală (1).

(1) Așa, de pildă, traduceri din La Fontaine: *Leul și Gușganul, Lupul și mielul, Lupul și cucoara, Lupul prefăcut în priștăv, Lupul și oile, Corbul și vulpea, Cerbul la fântână, Cocăstârcul și vulpea, Greerul și furnica, Broasca și boul, Oala de aur și oala de lut, Vulpea și țapul, Broaștele care cer un împărat, Cuvântul lui Socrate, Moartea și nenorocitul, Musca și carul, Stomahul și mădulele, Cei doi cătari, În unire stă puterea, etc.*; din Florian: *Asinul și fluerul, Epurele și prietenii săi cei mulți; dia Kriloff: Călătorul și cănele, etc.*

§ 2. NUVELELE

Asachi a scris și nuvele... A scris chiar destul de multe. Dacă ar fi fost și izbutite, ele ar fi câștigat scriitorului un loc de frunte printre întemeetorii prozei noastre literare, după cum Negruzzi, de pildă, cu o singură nuvelă și-a cucerit o situație netăgăduită de nimeni.

Nu tot așa și Asachi.

Mult mai rodnic și mai felurit decât Negruzzi, Asachi nu s'a putut ridica până la artă. Lipsit de imaginație creatoare, el a rămas robul izvoarelor istorice și legendare; lipsit de putere de sensibilizare și de căldura evocației plastice, el n'a știut răspândi suflarea vieții nici chiar peste ceea ce închipuirea lui se silise să plăsmuiască.

Născocind o intrigă, imaginația lui n'a găsit nici o dată amănuntul semnificativ, n'a putut însufleți cadrul schițat prea larg.

Cu cât urinărești mai stăruitor activitatea lui Asachi, cu atât te convingi mai adânc de spiritul de inițiativă al scriitorului, de felurimea însușirilor lui sufletești, neprijinite însă de un dar de creație.

Artist în multe manifestări ale activității lui, în unele poezii nobile prin simțire și măsurate prin expresie, în tablourile și desenurile lasate, în forma îngrijită a publicațiilor lui, Asachi n'a avut și o imaginație crea-

toare. Iată pentru ce eroii teatrului său nu trăesc; dela cele dintâi cuvinte nu-ți dau impresia realității; vin pe scenă în vederea desfășurării unei acțiuni, dar nu sunt vii.

Pentru acelaș cuvânt și nuvelele lui Asachi sunt lipsite de realitate. Momentele se înșiră unele după altele, fără legătură și fără relief. Din fiecare nuvelă s'ar fi putut face mai multe, dacă scriitorul ar fi știut însuflați amănuntele în loc de a le înșirui într'o povestire, ce nu isbutește niciodată să fie și o nuvelă. Nuvela istorică e mai mult decât o povestire; ea presupune și evocarea, nu numai a faptelor ce ne vin de-a dreptul, dar și a vieții ascunse îndărătul lor.

Toate nuvelele istorice ale lui Asachi — după cum vom vedea mai amănunțit — nu se ridică până la artă, n'au viață lăuntrică, și nu sunt nici narațiuni istorice pentru că, voind să fie nuvele, nu numai se îndepărtează de adevăr, ceia ce s'ar înțelege într'o măsură, dar plutesc în largul unui romantism străin de concepția sănătoasă a istoriei.

Ne rămâne acum să intrăm în cercetarea mai amănunțită a activității nuvelistice a lui Asachi (1).

* * *

Iată, de pildă, nuvela istorică *Dragoș*, făcută „după tradițiile populare”. În partea întâia, „*Romidava*”, Dragoș, „principele” Românilor din Maramureș, voind să-și întindă stăpânirea asupra Moldovei, își logodește feciorul, pe Bogdan, cu Branda, fata lui Susman, „domnul Româno-Bulgarilor din Mizia”.

Branda, întovărășită de Căliman, fratele lui Susman, și de „un cortegiu strălucit” se imbarcă pe Dunărea pentru a veni în Maramureș. O furtună îi aruncă pe un țărm necunoscut în mânele piraților bârlădeni, ce-i

(1) Câteva pagini asupra acestor nuvele, C. Damianovici, *Nuvelistii istorici în literatura noastră în Viața nouă*, III, p. 108.

luară drept neguțatori genovezi. Spre a putea fi pirați, Bârlădenii erau îndatorați să dea o zeciueală hanului Haroboe. În cetatea Tatarilor se afla și un Român, Gramen, „carele atât din simpatia naționalității, cât și din nepractica meseriei infame, nu luase parte activă la actul ce se făcù vasfrânșilor, deși prin oarecare demonstrațiuni se nevoia a nu da Tatarilor prepus de compătimirea sa”. Găsind pe Căliman plin de răni, el îl duse într'un sat din fundul unei păduri, la maică-să, Rebeca, în grija căreia îl lăsă. Gramen se legă cu jurământ față de Căliman, să scape din robie pe Branda „cu atât mai mult că pe lângă simțământul patriotic și nobil (simțământ patriotic!!) de a mântui o jună din sclăvie, scânteia de amoriu ce i se aprinsese în inimă, sporiă de pericolul, de care vedeă împresurată pe aceea ființă neferice”. Sihastrului Coma, venit să-i dea grijană din urmă, Căliman îi desvelă taina lui, rugându-l să înștiințeze pe Dragoș de nenorocirea întâmplată.

Branda fu adusă la Romidava, capitala lui Haroboe. Hanul o îndrăgi numai decât, și, prin mijlocirea lui Negrilă, tatăl lui Gramen și omul lui de încredere, îi propuse s'o ia în căsătorie. Branda nu primi. Hanul o aruncă la închisoare. Cu o zi înainte de a se face nunta lor silită, Negrilă și cu Gramen scăpară pe Branda. Negrilă rămase însă pe loc, în timp ce tânărul Gramen luă drumul munților cu Branda, îmbrăcați tătărăște.

În partea doua, „*Bourul*”, Branda se întâlnește cu Rebeca și Căliman, acum vindecată cu totul de rănilile lui, apoi se îndreaptă spre Ceahlău... În urmă sosi la coliba Rebeca și hanul Haroboe, urmat de un Tătar ce ducea legat pe cal pe Negrilă. Căliman se ascunsese tocmai în copacul în care avea să fie spânzurat Negrilă din porunca Hanului. După plecarea Tatarilor, Căliman scăpă de la moarte pe Negrilă. În acest timp, sihastrul Coma vestise pe Dragoș de cele întâmplate în Moldova... Cu o armată, din care o ceată „numită a Brandei”, sub conducerea lui Bogdan, formă avangarda oastei

române“ Dragoș pătrunse în țară. Haroboe e ucis de mâna lui Dragoș. Locul de luptă s'a numit atunci Boureni, din pricina capului de bour purtat de un han drept cască. Dragoș cuceri apoi cetatea Romidava, iar Bogdan porni spre Ceahlău pentru a căuta pe Branda.

În partea a treia, dăruită cu titlulul „Vizione“, se povestește întâlnirea lui Bogdan cu Branda. Gramen, îndrăgitul ei paznic, fusese ucis de lancea otrăvită a unui Tatar. Prins de o neașteptată furtună, Bogdan se adăpostii în peștera Dochiei. Ostenit, el adormi. În vis i se arătară atunci destinele Moldovei, Alexandru cel bun. Ștefan cel Mare, Vasile Lupu, furtuna fanariotă și semnele bune ale unei renașteri. Deșteptat de un tunet, Bogdan își găsi la căpătâi logodnica mult căutată. Nunta se făcu la Boureni. Dragoș își fixă capitala la Baia...

Acesta e foarte pe scurt, își totuși destul de larg, cuprinsul nuvelei istorice a lui Asachi. E o nuvelă ? e un capitol de istorie ? e o legendă populară ?

Un capitol de istorie nu e și e de prisos să mai arăt de ce. Aproape nimic din ce se povestește nu e din domeniul istoriei sigure sau numai probabile.

Legendă populară nu cred să fie, de oarece n'am mai auzit-o nicăiri, și nici n'am mai văzut-o însemnată undeva. Nuvelă nu e, și iată pentru ce anume :

leşită poate pe de-antregul din închipuirea lui Asachi, povestirea e un larg cadru neînsuflețit. Nimic nu trăește. Căliman, Branda, Gramen, Negriță, Humus, Rebeca, Haroboe vin și se duc ca niște umbre, fără un pic de sânge în vine. Asachi i-a putut născoci printr'un proces intelectual, dar nu le-a putut da și suflarea vieții.

Tonul întrebunțat de scriitor e acel al narațiunii istorice și uneori chiar al cronicei. Istoria nu e numai evocătoare, cum e, de pildă, sub pana unui Michelet, ci se poate mulțumi și cu o simplă înșirare de fapte întâmplăte. Nuvela, nu ; ea trebuie să evoace. Istoriei îi

cer adevăr, nuvelei însuflețire și artă; cea dintâi poate fi moartă cum sunt cronicile bătrâne; celei de a doua îi cer să trăiască, deși lucrurile povestite nu au vre-o realitate. A întrebuițta însă tonul cronicei pentru ficțiuni literare, înseamnă a ieși și din domeniul istoriei dar și din domeniul poeziei. Din nefericire, aceasta e soarta nuvelor lui Asachi. Iată o pildă: „La 1352 Căliman, fratele lui Susman s'a însărcinat a conduce pe Branda la Maramureș cătră mirele ei.

După o pregătire convenită pentru asemenea călătorie îndelungată, Princesa Branda cu unchiul și un cortegiu strălucit, s'au imbarcat pe Dunăre spre a ajunge în un port al României, de unde aveă să înainteze călătoria la Maramureș. Un zefir lin, ce la început abia umflă vintrelile vasului, peste zi s'a prefăcut în o furtună înfricoșată; cerul și pământul se coperiră de întuneric, puterea undelor rumpsă cârma, de care fiind vasul lipsit, fu nevoit a urma cursului celui repede al apelor întăritate. Cine poate descrie pozițiunea periculoasă și starea cea amară în care se află Branda. Îngrijirea lui Căliman și disperarea marinarilor, cari nu aveau nici un mijloc de agiutoriu!...”

În aceste rânduri, luăte la întâmplare, nu avem firește un fapt istoric. Nici nu le-o cerem. Cerem însă că ficțiunea să fie însuflețită, cerem anume să vedem „pozițiunea periculoasă și amară” a Brandei, „îngrijirea lui Căliman și disperarea marinarilor”. Asachi se întrebă cu naivitate: cine le-ar putea zugrăvi? Eră de datoria lui să o facă, din clipa ce a încercat să scrie o nuvelă și nu o cronică. Naufragiul în sine nu mă interesează, nefiind un fapt istoric; starea sufletească a naufragiaților m'ar fi mișcat însă, deșteptându-mi o emoție, la care scriitorul nici nu s'a gândit.

Am dat numai o pildă. Toată nuvela e însă așa: o narrație necolorată acolo unde ar fi trebuit o creație.

Ca invenție, nuvela lui Asachi poartă întipărirea romantismului excesiv al epocii. Haroboe e un

tătar clasic : „peste coif, după modul cavaleresc, se înălțau două aripi ce aveau formă de coarne, îl asemănau cu fiara sălbatecă numită bourul, de care erau atunci împoporați munții Daciei”—ceia ce nu-l depărtează de șefii de trib descriși de Chateaubriand. Alături, domnița Branda, „strălucindă de frumuseță și cu aer maestos”. Intriga e tot ce poate fi mai melodramatic și mai tenebros. Negrilă, Gramen, Rebeca, sihastrul, jurămintele, închisoarea, fuga în preajma nunții, goana, scăparea lui Căliman, ascuns tocmai în copacul în care avea să fie spânzurat Negrilă, îndrăgirea lui Gramen de Branda. moartea lui Gramen sunt toate închipuiri romantice, răspunzând gustului vremii...

Povestirea curge printre învechitele flori retorice fără expresie, fără dialog, unită și sarbădă... Când vre-un erou vorbește, cuvintele lui alunecă din atmosfera timpului și a adevărului psihologic. Negrilă, intrând în închisoarea Brandei, îi spune: „Doamnă a Românilor! (sic) minutul mântuirii tale a venit, că știi că și eu's Român, patimele și lacrimile tale sunt mai puternice decât ferul tiranului ce mă amenință, eu și fiul meu am pus la cale a te mântui astăzi...” Ce departe suntem de dialogul lui Negruzzi atât de viu și de adevărat!

Nu mai stăruim mai mult în cercetarea noastră. Citi-torul s'a convins, de sigur, că ar fi de prisos (1).

* * *

Dragoș, Alexandru cel Bun. Ștefan cel Mare, Petru Rareș și Vasile Lupu au ispitit mai mult imaginația lui Asachi... Pe acești eroi naționali i-a evocat scriitorul în repetate rânduri, fie prin „tabloane” istorice, prin fie

(1) Amintesc aici că Asachi a mai scris și o piesă: *Dragoș, întâiul domn suveran al Moldovei*, jucată de diletanți la 26 August 1834, cu prilejul încoronării lui M. Sturza (*Albina*, 1834, p. 295). Piesa fusă nu ni s'a păstrat și nici n'o putem compara cu nuvela.

poezii, nuvele sau piese de teatru. Pe Dragoș am văzut cum, în țesutura cărei intrigi romantice, plină de Tatars sălbatici, de robi însufleșiți însă de sentimentul „patriotismului”, de dragostea unei domnițe cu un voevod, de măceluri și de o viziune ce e o adevărată apoteoză. Rămâne acum să cercetăm chipul cum a zugrăvit Asachi și pe ceilalți eroi naționali.

Pe Alexandru cel bun îl evocase încă din 1839 printr-un tablou „*Alexandru cel bun primește insignele împărătești*” (1), tot așa după cum avea să fixeze mai târziu, în 1845, un alt episod din domnia lui: „*Lupta Moldovenilor cu cavalerii Teutoni*”. (2) E de însemnat, de la început, pornirea lui Asachi de a prinde momentele a căror însemnătate trece oarecum peste cadrele țării noastre; în Dragoș el putea evoca o lume barbară; în Alexandru cel bun el evocă întâlnirea domnitorului cu împăratul Bizanțului Ioan Paleologul și lupta Moldovenilor la zidurile Marienburgului.

Nuvela intitulată „*Alexandru cel bun*” e mai mult o notiță lămuritoare a tabloului, pe care Asachi ar fi vrut-o istorică, deși e plină de erezii științifice. Notița, ca și tabloul, culminează prin aducerea darurilor împărătești din Constantinopole: „coroana regească, hlamida și o alisidă de aur numită Aburgida, împodobită cu pietre prețioase, pe care toți principii Moldovei până în epoca lui Alexandru Lăpușneanu li purtau în zilele solemne”.

În a doua notiță despre „*Lupta Moldovenilor cu cavalerii Teutoni*”, Asachi povestește ceva mai precis (folosindu-se de istoricul Longinus) expediția Moldovenilor împotriva cavalerilor, ca pe un simplu fapt istoric, fără nici o intenție literară. La urmă, ne mai amintește că în ceata Moldovenilor se afla și tânărul Butu, logod-

(1) Compus de elevii Academiei Mihăilene, litografiat de C. F. Hofmann. Asupra polemicii iscate în jurul tabloului, ct. *Dacia literară*, 1840, p. 72.

(2) Compus de artistul polonez Leessler după proiectul lui Asachi și litografiat de elevul G. Bartazar-Panaiteanu.

nicul Anei, fiica lui Alexandru, a cărui amintire ar fi rămas în „Turnul lui But” de pe Ceahlău, cântat de Asachi în cunoscuta lui baladă, prin imitarea „poezilor nemți și polonezi”. Poetul ne spune că legenda lui Butu s'a păstrat în popor. Nu-mi vine să cred, Asachi fiind prea cunoscut ca plâsmuitor de legende „populare”, iar balada lui fiind scrisă prin vădita și mărturisita înrâurire a unor literaturi străine.

Aceiaș legendă a fost prelucrată apoi de Asachi într-o dramă în trei acte, „*Turnul Butului*” (1), a cărei analiză am făcut-o atunci când ne-am oprit asupra teatrului scriitorului nostru. E de ajuns să amintim aici că drama nu are nici o valoare literară.

Tot de ciclul lui Alexandru cel bun ține și nuvela *Svidrigelo*, pornită din aceeași tendință de a dovedi că istoria Moldovei e „legată cu cea a popoarelor învecinate, cu care se află în relațiuni politice și sociale”. În această nuvelă ni se povestesc luptele pentru tron dintre Ștefan și Iliș, fiii lui Alexandru cel bun, și iuptele lui Svidrigelo pentru a dobândi ducatul Lituaniei. Invins, Svidrigelo fugi în Moldova, unde intră ca cioban la boierul Neagu. În descrierea vieții lui Svidrigelo în Moldova, cade de sigur partea de invenție a lui Asachi. La Neagu, prințul se împrieteni cu Anca, o fată de 13 ani, ce seamănă cu fiie-sa rămasă în Lituania. Cu ajutorul Anei, Svidrigelo putu scăpa de cei doi spioni veniți din Lituania ca să-l ucidă. Isbutind a-și dobândi tronul, el luă cu sine și pe Anca, măritând-o cu un nepot al lui. Nuvela lui Asachi are caracterul unei cronici documentare, nu fără o colorare romantică proprie și subiectului dar și scriitorului. În Anca mai ales (care nu cred să aibă vre-o realitate istorică). Asa-

(1) *Turnul Butului*, dramă originală în trei acte, după tradiții poporane de G. Asachi. Tip. Inst. A. R. 1863, pp. 25.

chi a voit să dovedească încă odată o idee scumpă, că „ficele Moldovei, prin a lor spirit și grații, deseori subjugau pe principii străinii și pe popoarele străine“...

Figura istorică ce l'a câștigat însă mai mult, și cu drept cuvânt, a fost Ștefan cel mare, care răsare dela toate răspântiile operei lui, dominând-o.

Încă din 1833, Asachi tipărise un tablou, reprezentând pe „Muma lui Ștefan cel mare,“ conceput în 1812, la Roma, zugrăvit de un pictor italian și litografiat abia acum de I. Miller. Un an după aceea, Asachi mai dădu la lumină un alt tablou, „Ștefan rostește testamentul său politic,“ conceput de dânsul, dar zugrăvit și litografiat de acelaș Miller, în legătură cu aceste tablouri, Asachi publică și două notițe explicative, aflate și în volumul de „*Nouvelles historiques dela Moldo-Roumanie*“ sub titlurile: 1. *Description du tableau représentant Etienne le grand, devant le château de St. Germain (Niamtzo)*; 2. *Testament politique d'Etienne le grand et tableau représentant le prince au moment où il le prononce devant l'assemblée nationale*. Pe cea dintâi legendă, Asachi a prefăcut-o, înaintea lui Bolintineanu, într'o baladă, tradusă și în versuri franceze...

Încercările nuvelistice ale lui Asachi cu privire la Ștefan cel mare sunt două.

Iată mai întâi *Valea Albă*...

Inceputul e arid, negația însăși a unei nuvele: o lungă expunere asupra Tauridei, asupra coloniilor genoveze și venețiane, asupra Chilieii moldovene, pentru a ajunge, în sfârșit, la Valea-Albă, cu descrierea amănunțită a luptei. Nimic nuvelistic până aici, ci numai istoric, deși cu nenumărate erezii. În capitolul de ia urmă, „*Credința și fanatismul,*“ Asachi adaugă și un element romantic la lunga însăilare de fapte răslețe. Fatma, fiica hanului Crimeei Mengeli-Gherai cu o sultană de origine română, fusese crescută în dragostea naționalității sale, mai ales prin legăturile de

prietenie cu familia lui Radaman, un Român cu mare trecere la curtea Hanului. După înfrângerea lui Mengeli-Gherai, Fatma putu scăpa de Turci, îmbrăcată ca băeată, în tovărăşia tânărului Radaman. Venită în Moldova, ea se creştină, şi se căsătoreşte cu Radaman, în biserica Sf. Dumitru din Suceava... Intregul episod nu are nici o legătură cu *Valea albă*, fiind pus numai pentru colorarea lui romantică; la urmă ni se dă un cânt păstoresc depre Valea-Albă... O astfel de povestire nici nu se poate numi nuvelă, nu numai fiindcă e neînsufleţită, ci pentrucă e lipsită din cea mai rudimentară „compoziţie”... Amănuntele sunt aşternute unele după altele, fără a ţine spre o unitate...

Un alt episod, asupra căruia s'a oprit în repetate rânduri Asachi, e episodul căsătoriei Elenei, fata lui Ştefan cel mare, cu Ivan Ivanovici, fiul ţarului Ivan III...

În nuvela „*Elena Moldovei*”, Asachi începe prin lungi consideraţiuni istorice, înăbuşind subiectul adevărat. Se cunoaşte firul povestirii. Din căsătoria lui Ivan Ivanovici cu Elena se născu un fiu Dimitri. Ivan Ivanovici muri însă curând. Ţarul Ivan III, căsătorindu-se încă odată cu Sofia Paleologu, avu un alt fiu Vasile. Se încinse atunci o luptă de intrigi în jurul succesiunii între fiul şi nepotul ţarului. Ţarul proclamă mai întâiu ca moştenitor al tronului pe Dimitri. Prin înrăurirea Sofiei însă, el se răzgândi, proclamând în urmă pe Vasile. Elena muri de supărare, iar Dimitri fu aruncat în închisoare...

E de prisos să mai dovedesc că nuvela lui Asachi nu are nici un fel de compoziţie, că amănuntele sunt înşirate fără alegere. Aşa, de pildă, toată istoria internă a domniei lui Ştefan cel mare (luptele cu Poloni) e amestecată într'o povestire cu care nu e în nici o legătură.

Subiectul, intrând în cadrele hotărîte ale inspiraţiei lui Asachi, l'a ispitit atât încât scriitorul l'a mai tratat şi într'o dramă în trei acte „*Elena Dragoşu de*

Moldavia", asupra căreia ne-am oprit deși e lipsită de orice merit literar (1).

Ca o urmare a ciclului lui Ștefan, putem pune și nuvelele *Bogdan-Voevod*, în care Asachi ne povestește epizodul încercărilor lui Bogdan, fiul lui Ștefan cel mare, de a se însură cu Elisabeta, sora regelui Poloniei. Pentru a scăpa de stăruințele lui Bogdan, doi frați Struss (dintre care unul era îndrăgostit de Elisabeta) se hotărăsc să-l ucidă. Expediția lor este însă nerodnică. Amândoi sunt omorâți cu întreaga lor ceată. Urmează apoi descrierea luptelor lui Bogdan cu Polonia, și apoi cu Trifaș, un intrigant, ce se adăpostise la curtea lui, voind acum să-i ia tronul. Și în această povestire nu găsim umbra unei nuvele, ci o desfășurare istorică în vederea căreia au fost folosiți mai ales cronicarii poloni, pe care Asachi îi cunoștea destul de bine.

Povestea vieții lui Petru Rareș, ascunzând atâtea iaturi romantice, a fost prinsă de Asachi într'o nuvelă mai lungă, al cărei subiect e, în puține cuvinte, următorul:

Petru, ieșit din dragostea lui Ștefan și a Domninei, trăiește liniștit printre pescari, pe malul Brateșului. Ștefăniță-Vodă, în urma îndemnului vrăjitoarei Arifa, însărcină pe Malaspina, omul lui de încredere, să ucidă pe Petru, în care vede o primejdie pentru tron.

Îmbrăcat în haine de călugăr, Malaspina poposi la Brateș, unde după câteva zile de vânătoare, Petre se întorsese cu o fecioară frumoasă, Elena, ce fusese închisă într'o cetate din codrul Tigheului ca viitoare pradă a lui Ștefăniță. Încercând să ucidă pe Rareș, Malaspina fu descoperit și răsturnat în lac. În timpul acesta Ștefăniță fusese și el ucis. Trimișii „Direptății,” vin să

(1) Dramă istorică originală de A. G. Asachi, Iași, Institutul Albinei Române, 1863, pp. 39.

ia cu dâșii la Suceava pe Rareș. În partea a doua, făcându-se dovadă că Petru e în adevăr fiul lui Ștefan cel mare, e ales Domn de boeri. El se însoară cu Elena, sărbătorindu-și căsătoria odată cu urcarea pe tron (1)...

Asachi povestește apoi întâia domnie a lui Petre Vi, poreclit Rareș, cu luptele împotriva lui Ion Zapolia și a Polonilor, cu Gritti. Asupra morții acestuia, scriitorul se oprește mai mult. Nevasta și copiii lui Gritti fură aruncați în închisoarea Sucevei. După un an, prin ajutorul unei venețian și chiar al Doamnei Elena, înduioșată de nenorocirile familiei lui Gritti, captivii scăpară din închisoare, trecând peste munți. Venețianul încercă se otrăvească pe copiii lui Rareș; fiind zădărnicit, își implântă un pumnal în piept. El nu era decât cunoscutul Malaspina, care voia să se fină de jurământul făcut de Ștefăniță de a distruge familia lui Petru. Asupra acestui episod romantic Asachi insistă firește mai mult.

Povestitorul urmărește pe Rareș în toate serpuirile soartei lui, cunoscută din istorie, până la 19 Februarie 1541, când Petru intră în Suceava pentru a domni a doua oară.

Subiectul acesta se potrivea desigur cu genul lui Asachi. Pe lângă obișnuitul roman de dragoste romantică dintre Petre și Elena, mai avem și un intrigant, frate bun cu Trifail din *Bogdan Vodă*, anume italianul Malaspina, asupra căruia Asachi s'a oprit cu o plăcere vădită.

Ca de obicei, scriitorul și-a prefăcut apoi nuvela într'o piesă de teatru, din care avem numai două părți

(1) Pe urma lui Asachi, a tratat și N. Gane acelaș subiect. A se vedea în această privință articolul d-lui V. V. Haneș, *N. Gane și C. Asachi*, în *Viata nouă*, III, 1907, p. 135.

din cele patru făgăduite, cu acelaș cuprins ca și partea întâi a nuvelei (1).

Vasile Lupa e unul din domnitorii favoriți ai lui Asachi, în calitatea lui de întemeetor al Gimnaziului Vasilian dela Trei-Ierachi, pentru propășirea căruia a lucrat atât Asachi... Asupra lui, a scris mai multe notițe comemorative. În nuvelistică, patericul episod al Domniței Ruxanda nu putea să nu-i ispitească pana, doritoare de melodramă și de exotism. Subiectul e următorul.

Timuș, fiul hatmanului Cazacilor, introducându-se fără să fie cunoscut în biserica în care se află și familia lui Vasile Lupa, trimise un bilețel Domniței Ruxandra, cu jurământul că o va lua de soție sau va muri. Domnița crezuse că străinul e pețitorul Coribut. Când sosi adevăratul Coribut, eră prea târziu. Domnița se îndrăgise de Timuș. Povestitorul se oprește asupra luptelor dintre Cazaci și Poloni, și apoi dintre Timuș și Coribut. Ieșind învingător prin înșelare, Timuș se însură cu Ruxandra (2)...

Ne rămâne acum să amintim și de cea din urmă nuvelă, de *Mazepa*, ce povestește viața hatmanului cântat de Lord Byron. Paj al unui nobil polon, el fu surprins cu nevasta acestuia. Drept pedeapsă fu legat gol de un cal sălbatec, care o luă la goană nebună mai multe zile și nopți până ce muri pe stepele Rusiei. Găzduit de Cazaci, Mazepa ajunse cu timpul Hatmanul Zaporogilor. Dându-se însă de partea lui Carol al XII, fu silit să urmeze pe eroicul rege în Moldova, de frica lui Petru cel mare.

În vederea unei colorii și mai melodramatice, Mazepa se întâlnește la Schitul Brazilii cu o călugăriță, în care re-

(1) *Retru Rareș*, dramă istorică în patru părți, Iași, 1863.

(2) Acest subiect a fost tratat și de N. Gane, Cf. art. cit. în *Viața nouă*.

cunoscû pe fică-sa, ieșită din legătura cu nevasta nobilului polonez. „Vino în brațele părintelui tău, fiică a Terezei, a cărei soartă și păcat eu am fost autor și cauză, astăzi prin a sale mirabile decrete înduratu D-zeu îmi înfătoșază ocaziunea de căință; iară fie de a închide cu mâna ta ochii părintelui tău și a morimântului de lângă mama ta (sic)“.

Voind să meargă împreună la Ierusalim, Mazepa muri pe drum, la Galați.

Pe lângă aceste nouă nuvele cuprinse în volumul de „Nuvele istorice“, ne rămâne acum să amintim și de nuvela postumă „Lopușna“, tipărită în *Calendarul pentru Români* pe 1870. De fapt această lucrare nu are niciun fel de legătură cu genul nuvelistic. Asachi povestește cele două domnii ale Lăpușneanu, pe temeiul cronicarilor moldoveni și al istoricilor streini, fără intenția de a face o operă literară. Punând alături *Lopușna* cu *Alexandru Lăpușneanu*, al lui Negruzzi, simțim mai isbitor marea prăpastie ce desparte pe cei doi scriitori. Dealtminteri, *Lopușna*, în deosebire de celelalte nuvele, nu e străbătută de nici o ficțiune; în ea nu găsim decât adevărul istoric aruncat cu toate șovăirile isvoarelor timpului, fără nici o podoabă, fără cea mai mică sforțare literară, într'o limbă incălcită și cu o sintaxă nesigură.

Tot printre nuvele—în lipsă de altă denumire—suntem siliți să punem și *Ziua din urmă a Municipiului Iașenilor* (1), care nu e de cât o fantezie istorico-patriotică, ce dă prilej lui Asachi de a povesti luptele lui Aurelian cu Persii și cu Zenobia, la care ar fi luat parte și o cohortă din Iași (2), de a descrie Roma, și

(1) P. 16—32.

(2) Tipărită în *Calendar pentru Români pe 1858* și în broșură franceză: *Le dernier jour du Municipium Iassiorum, épisode de l'histoire*, Institut de l'Abeille, 1856.

rămășiile romane în Dacia (podul lui Traian, valul lui Traian).

În mijlocul acestor descripții se desfășoară o idilă de dragoste între un nobil soldat Claudiu, de religie creștină, cu Donna, fiica lui Ancus. Claudiu, scăpat din războaiele asiatice, se întâlnește în catacombele Romei cu Donna, devenită și ea creștină, cu care se însură.

Întorși cu întreaga cohortă în Municipiul Iașenilor, ei trebuie să-l părăsească din nou, odată cu părăsirea Daciei de Aurelian. Municipiul fu ars, populația trecu Dunărea, în timp ce soldații cântau „Cântecul Legionarilor Iașeni la părăsirea Daciei”, pe care Asachi îl dă ca încheiere.

E de prisos să spunem că această „nuvelă” n'are nimic nuvelistic în ea.

* * *

Am isprăvit acum cu enumerarea „nuvelilor” lui Asachi, care, dacă nu fac o operă literară mai trainică, presupun o intenție bine hotărâtă...

Toate sunt luate din trecutul Moldovei... E un fapt vrednic de amintit că proza noastră literară s'a desființat din istorie. Începând cu marii cronicari moldoveni ai veacului al XVII, continuând prin istoricii și filologii ardeleni ai veacului al XVIII, ea încearcă să se ridice până la artă prin nuvelele lui Asachi, dar nu izbutește cu desăvârșire decât în *Alexandru Lăpușeanu* a lui Negruzi...

Asachi e tocmai veriga de trecere de la istorie la artă, de la cronicari la Negruzi... Cunoșcător al trecutului așternut în bătrânele noastre cronici, cunoșcător al istoricilor poloni și ruși, el ar fi fost destul de pregătit pentru a scrie istoria Moldovei. A voit însă s'o prefacă în artă.

Lipsit de darul creator, n'a făcut nici istorie, nici

artă. Nuvelele lui sunt un amestec de știri culese dintr-o lectură foarte bogată și din ficțiuni literare în gustul timpului, ce nu se tocesc într'un tot armonios. Asachi n'a știut elabora materialul istoric într'o operă de artă, compusă după niște legi anume, dintre care cea dintâi e *unitatea*. Nuvelele lui au mai multe planuri: lucruri mari și mici sunt aruncate unele peste altele; epizoade se pun de-a curmezișul; date statistice se îmbină cu tirade sentimentale, lipsite de adevăr istoric și psihologic.

Nici o gradație, nici o compoziție.... Stilul e narativ, cele mai adese învechit și greoi, iar altele se aruncă în declamația patriotică.

Prin concepție toate nuvelele lui Asachi sunt romantice...

Desgropând trecutul, romantismul ne-a ajutat mult la întărirea conștiinței naționale. Și prin înrâurirea ardelenă și prin cultura sa „latină”, Asachi, eră pornit mai de mult la cercetarea istorică și la un fel de cult al ideii de „naționalitate”; curentul romantic al timpului l'a îndemnat însă și mai energic să dea urmare acestei porniri sub forma ficțiunii literare.

Astfel se explică de ce nuvelele lui Asachi se desfac din istoria Moldovei.. Ca aspect general, această înrâurire a fost firește binefăcătoare; în amănunte ea a fost însă răufăcătoare...

Toate încercările lui Asachi poartă întipărirea mărelor defecte ale literaturii romantice.... Pretutindeni idile de dragoste lipsite de orice realitate, intriganți, vrăjitoare, răpiri, patetic sentimental și patriotic. Nu e pagină în care să nu tresari dinaintea unor abateri delabunul simț și a unei continui clătănări între ariditatea cronice și a frazeologiei romantice, ce dă impresia unei lipse de armonie supărătoare.

Asachi avea multe cunoștinți, avea bunavoință, intenții generoase, era un artist în expresia lucrurilor mărunte și a unor simțiri personale, dar nu avea o ima-

ginație constructivă și nu putea scoate de sub ruinele trecutului o operă de artă, în care să trăiască o fărâmbă de umanitate.

Istoria noastră literară în această privință, îi va păstra amintirea unei punți de trecere între două genuri, peste care alții mai fericiți au pășit biruitori. (1)

(1) În privința izvoarelor istorice ale nuvelor lui Asachi și a probabilei influențe a istoricului rus Karamsin asupra concepțiilor literare ale lui Asachi, cf. prefața d-lui P. V. Haneș la *Nuvelele istorice*, ed. Minerva, 1915.

§ 3. LIMBA LUI ASACHI

Să aruncăm acum o scurtă privire asupra materialului lingvistic întrebuițat de Asachi și asupra atitudinii lui în problema atât de discutată a limbii.

În prefața celei dintâi cărți publicate, *Istoria Imperiului Rosiene*, Asachi se plânge de insuficiența limbii române ce ne silește să introducem cuvinte străine „de a tălcui cu mai mare credință ideile și zicerile tehnice aflate în original”. La urmă, el adăugă un vocabular de cuvinte cu o vădită tendință franco-italiană, pe care cele mai adese limba de astăzi le-a consfințit. Cuvinte ca: *ambasador, agricultură, arest, asalt, asediu, atac, autor, brav, bătălie, buletin, vagabond, vulcan, golf, guvern, declarație, desperare, desprețuire, expediție, extraordinar, energie, entusiasm, imaginație, independență, institut, complot, coloană, companion, comunicație, congres, curaj, cult, lux, marș, melancolie, modestie, murmur, monstru, operație, opinie, rezervă, rezidență, rezultat, rival, secret, stație, tarif, favor, haos, genune*, etc. sunt azi un bun al limbii literare. E drept că mai toate cuvintele aceste sunt trecute în vocabular mai mult pentru a li se lămuri înțelesul lor tehnic decât pentru motivul că ar fi fost făurite de Asachi. Așa, de pildă: *ambasador* îl găsim încă de prin 1774 (*Uricarul*, I, p. 185), *arest* îl găsim încă din 1819 (*Uricarul*, VII, p.

85), *asalt* îl găsim în 1795 în Ienăchiță Văcărescu, *bătălie* e întrebuițat în *Alexandria* din 1784, etc. Meritul lui Asachi e de a le fi dat o circulație mai răspândită. Uneori scriitorul se încearcă să formeze cuvinte după principiul analogiei, din resursele proprii ale limbii noastre, ca în ; *anuscris* (după analogia lui *letopiseș*), *armistare*, *banco ruptă*, *mună făptură*, pe care limba nu le-a primit și *arte frumoase* ce s'a încetățenit cu totul. Altădată cercă a desgropă cuvinte vechi românești ca *vîntă* (slavă), întrebuițat de Dosoftei, *derează*, întrebuițat și de Miron Costin, ce n'au putut totuși dobândi o nouă vitalitate.

În frumosul volum de „*Poezii*” din 1836 găsim la urmă un vocabular care, pe lângă explicarea cuvintelor tehnice, ne mai dă și o listă de „cuvinte drept Moldovinești, însă părăginite, iar altele întrebuițate de Românii altor provincii, și care însă, după nevoia ce avem de a înavuți limba să cuvine să le adoptarisim ca o dreaptă moștenire a unei singure baștini Românești”.

Cum volumul e de poezii și cum în poezie Asachi a suferit covârșitoarea înrăurire italiană (1) vom găsi, pe lângă foarte multe nume proprii mitologice și geografice, un șirag întreg de cuvinte italo-latine întrebuițate cu deosebire în lirica italiană ca : *arină* (nisip) *anmîrare*, *austru*, *azur*, *aurora*, *borea*, *ceteră*, *vel*, (pânză), *gintă*, *zefir*, *lucor*, *leghioană*, *iho*, *not* (un vânt), *matronă*, *dafin*, *pont*, *filomela*, *fătul* (soartă) etc. Prin

(1) Iată ce spune el în prefața ediției *Poeziilor* din 1854 : „De aceea, lipsit de modele clasice în limba română a deosebitelor feluri de compuneri, m'am îndreptat, precât se putea după regulile Poeziei Italiene, ce sunt mai conforme cu geniul limbei noastre”.

Numai mai târziu Asachi a suferit și înrăurirea franceză. Astfel în ediția *Fabulelor* dela 1844, Asachi întrebuițează neologisme ca : *avantura*, *bile-du* (*billet-doux*) *grîmasă*, *jaluzie*, *lorneță*, *parter*, *pêrlă*, *parfum*, *rande-vu*, etc.

aceeași laudabilă tendență de a însufleți expresii vechi românești, mai găsim cuvinte ca : *adamant* (se găsește în Dosoitei și Varlaam), *balsam* (e în *Omiliar dela Govora*, 1642 și în Dosoitei), *meser* (în vechiul înțeles de *sărac*), *fust* (un fel de baston, al cărui purtător se cheamă *fustas*) etc.

Uneori Asachi formează cuvinte ca : *stelite* (=institute), *anos* (=bătrân), *june!* (=tinerel), *șerpează* (=șerpui); alteleori întrebuițează cuvinte grecești neliterare ca : *proșforă*, *sevas*, *scopos*. Nu arare forma unor cuvinte e nesigură ca : *războiuri*, *monstrări*, *arbure*, *genia*, *planit*, *domnezi* (--domnești), *mug* (=mugesc) etc. Oricum, numărul acestor cuvinte cu formă șovăelnică sau grecisme neliterare e destul de răstrâns, dacă ne mărginim cu deosebire la activitatea poetică a scriitorului. În poezie, vocabularul lui e firește mai răstrâns, mai îngrijit și mai limitat într'un cerc îngust de idei poetice. În proză însă, și mai ales în articole de ziar, limba e mai neîngrijită, formele nesigure mișună, grecismele limbii curente se strecoară prefutindeni. Ori unde vom deschide *Albina românească* vom găsi cuvinte ca : *fondos*, *costisi*, *bastarduri*, *haractir*, *palaturi*, *staturi*, *monumenturi*, *basis*, etc., etc. și un fonetism specific moldovenesc.

Limba *Albinei* eră atât de nesigură și de șovăelnică și cu un fonetism atât de moldovenesc încât avea să ridice obiecțiile unor contemporani de seamă ca Eliade și chiar ca M. Kogălniceanu.

Eliade, anume, în *Curierul românesc* (1) din 1839, într'un articol intitulat *Literatura*, dă cea dintâi lovitură. Luând o nuvelă, *Doctorul și cōreleta*, din *Albina*, Eliade o republică cu bogate îndreptări, înlocuind :

(1) No. 101 din 17 Iunie, p. 334 și No. 102 dela 20 Iunie, p. 337 și No. 105 din 24 Iunie, p. 349.

înjălept	prin	înțelept
de frigurile	"	de friguri
romansur le	"	romanșurile
acii	"	acei
sară	"	seară
descoperit	"	descoperit
crierile	"	creeri
me	"	mea
schîmbasă	"	schimbase
a se apropie	"	a se apropiă
cii	"	cei
ii	"	este, etc., etc.

Ceiace face 101 înlocuiri într'o singură nuvelă, din care mai toate sunt cumiști și în conformitate cu evoluția ulterioară a limbii noastre literare.

La această critică a lui Eliade răspunse Săulescu, filologul *Albinei* și teoreticianul școlii moldovenești, învinuind pe Eliade între altele și de muntenizarea cărților moldovenești ce se tipăreau în tipografia lui (1). Eliade reproduse „*Disertația*” lui Săulescu în *Curier* (2), dovădind că cele mai multe din învinuirile filologului ieșan nu aveau nici un temei. Săulescu răspunse, recunoscând că unele din afirmațiile sale erau greșite și propunând „*un tribunal filologic*” care să faurească o limbă unitară” (3).

Eliade avea să ducă lupta și mai departe.

Într'un articol din *Curierul românesc* (4) intitulat „*Despre Albina românească*” se bucură de mărirea formatului *Albinei* „dar bucuria cea mai mare ce ne priținește este că de unde era o gazetă *literală*, acum s'a făcut *literară*. Dela numele ce 'și-a luat acum tragem nădejde că își va face și *feuilletonul* său, *feuilleton*; că nu va mai schimba de acum înainte pe *eta* în *iota*, fără

(1) Supplement la *Albina*. No. 51 din 29 Iunie 1839, p. 209 și la No. 55 din 14 Iulie 1839, p. 222.

(2) *Curier românesc*, No. 123, 124 și 126 din 1839.

(3) *Albina*, No. 72 din 10 Sept. 1839, p. 295.

(4) No. 8. din 27 Ianuarie 1840, p. 30.

știrea a nici unei literaturi din lume, pe *a* latinesc sau *ai* franțozesc în *e*, pe *u* latinesc în *iu*, adecă tragem nădejde că de acum înainte ca o foae literară ce este va zice: *haracter* în loc de *haractir*, *fonsionar* în loc de *fonsioner*, *altar*, în loc de *altariu*. Tragem nădejde că va curăți limba de acele *uituri* și *sisiituri* străine, spre pildă va zice: *adresat* în loc de *adresuit* etc".

Eliade merge și mai departe cu bunele lui observații în No. 12 al *Curierului românesc* (1); reproducând un articol din *Albina*, îi face la urmă îndreptări de limbă :

seanșilor	seanșelor
adresuit	adresat
reglement	regulament
inaintit	inaintat
clasurilor	claselor
inaintirea	inaintarea
comerțului	comerciului
ia	ea
biugeaua	bugetul
finansurilor	finanțelor
catagrafii	catagrafiei
recomendui	recomanda
sigurisire	asigurare
interarisăște	interesează
fondamentalile	fundamentalele
prinșipii	principii

După cum vedem toate observațiile lui Eliade sunt întemeiate și au fost consfințite de limba literară de azi.

Observațiile lui M. Kogălniceanu asupra tabloului *Dochia și Traian* se mărginesc mai mult la felul greșit al lui Asachi de a transcrie numele proprii cu litere latine: „Mai mult decât toate ne-au lovit cuvânt *Romounis*(adecă Români) ce are o terminație ce nu este nici franțuzească, nici românească. Este știut că terminația românească *an* sau *în* ce este numai o apăsare a literei *a* se schimbă în franțuzește în *ain*, *an*, *en*; precum : *italian* — *italien*, *german* — *germain*, *roman*—

(1) Din 6 Fevruarie 1840, p. 45.

român, pentru ce dar român să nu facă *romain*, sau spre deosebire de vechii romani, *rumain*, întrebuintând în locul lui *o*, litera caracteristică *u*, precum zic muntenii *rumân* în loc de *român*. Terminația ar fi dreaptă și consecventă. Asemenea pre litera *p*, ce nu este decât italianescul *c*, înaintea de *e, i* (*ci, ce*), d. Aga o schimbă în patru feluri, scriind când *tch* (*Tchetatea albă* — *Cetatea albă*, când *tz* (*Scaritzica* — *Scăricica*) când *cz* (*Czeribougo* — *Ceribucul*), când *ci* (*Bistricioara*). în vreme ce numai aceasta depe urmă este bună. Celelalte nume proprii sunt asemenea rău transcrise, spre pildă: *Plăești* — *Plajessi* *Bisericiani* — *Bisericany*, *Pângărați* — *Pângaraze*, *Dealul Doamnei* — *Dialou Doamnei* (1). *Dărmănești* — *Darmanesti*, *Mitocul lui Balan* — *Mitocoului Balan*, *Crăcoanii Cracoane*, *Sgheabul gardurilor* — *Sgiabo gardourilor* și altele. De dorit ar fi ca d-lui să adopte ortografia latină primită de toți literatorii Valahiei și a Transilvaniei o ortografie rațională și întemeiată pe ortografia italiană.

Idei sistematice asupra limbii Asachi n'a avut nici-odată. Filologia eră lăsată pe seama lui Săulescu. Toți, pe alocuri, găsim păreri întâmplătoare care nu sunt de bun simț. Așa, de pildă, în articolul *Omul literat* din *Albina* (2), pe 1839, el susține întoarcerea la

(1) *Dacia literară*, 1840, p. 293.

(2) No. 12 din 9 Fevr. p. 45. Tot în *Albina* găsim un articol intitulat *Lexicografie*, reprodus și în *Curierul românesc* (No. 8, din 27 Ian. 1840, p. 31), care exprima aceleași idei. Redacția își propune pentru formarea unei limbi literare comune să scoată din vechile cărți bisericesti cuvinte ieșite azi din uz. S'a măr-ginit însă numai la câteva cuvinte din Psaltirea lui Coresi. Nu știm dacă articolul e de Asachi ori de Săulescu.

Aceiaș idee e exprimată și de articolul *Jurnalismul în România* din *Albina*, No. 3 din 9 Ian. 1847, p. 10 „Drept acea prin asemenea lucrare, dorind a spori cultura limbei pe basis național, noi credem că mijlocul cumpănit, ce am ales ar fi cel mai nimerit, adecă: a avea drept temei și model cărțile bisericesti cele vechi, asemenea manuscriptele și documentele vechi, cuvîn-

limba cărților bisericești, care e singura cunoscută tuturor Românilor „Fondosul limbei noastre, scrie el, ce pe aiure se caută, se află în sfânta scriptură, ce este de toți Români înțeleasă aceasta să se păstreze curată și literară ca singura legătură ce unește încă pe Români, despărțiți în staturi deosebite și către aceasta adăogă-se îmbunătățirile cerute după un metod simplu și care s'ar cuveni a se legiui de un giudeț *Amfiction* ce se poată închegea din gramaticii Români a Transilvaniei, a Țării Românești și a Moldovei” (1) Ideea raționalistă a unui tribunal „amficionic” eră o idee curentă a timpului.

O avusese și Eliade și Negruzzi și Săulescu (2). Toți credeau că o limbă se poate elaboră în chip artificial. Pentru a fi vindecați de această erezie științifică a trebuit *Dicționarul* lui Laurian și Massim.

Așa dar, putem trage concluzia cu privire la limba scriitorului nostru, că Asachi a fost un *arhaisant* adecă un partizan al improspătării cuvintelor vechi bisericești, un *analogist*, adecă un partizan al formării cuvintelor noi din însuși sinul limbii române prin analogie, un *italienisant*, atunci când limba veche nu eră îndestulătoare, și în ceia ce privește mai ales fonetismul și lexicul un *moldovean* sistematic, care a întârziat cât a putut formația limbii noastre literare de azi. (3)

tele cele prețioase și numeroase ce se păstrează în gura poarelor a deosebitelor provincii Române, compunerile de cuvinte trebuitoare ce se pot face chiar din cuvintele noastre și întrebuințarea cuvintelor tehnice despre pilda tuturor națiilor civilizate. Noi sântem incredințați că toată altă sistemă de neologism universal, de latinism, italianism sau galicism, va desbina literatura și sistema și nu va produce rezultatul dorit”.

(1) Revenirea aceasta la limba veche bisericească e dealtminteri destul de curentă. O propunea, de pildă, și Eliade, *Muzeul National*, No. 36 din 4 Nov. 1836, p. 143.

(2) *Albina*, No. 72 din 10 Sept. 1839, p. 295.

(3) În privința limbii lui Asachi, cf. P. V. Haneș, *Desvultarea l. literare*. Buc. 1904.

v.

Activitatea lui Asachi în publicistică

V. ACTIVITATEA LUI ASACHI IN PUBLICISTICĂ

Pe lângă atâtea merite, Asachi mai are și pe acela de a fi fost întemeietorul celui dintâiu ziar moldovenesc. Apariția presei în Principate era, firește, în ordinea lucrurilor. Redesteptarea națională dela 1821 și apoi ocupația rusească dela 1828 trebuiau să aducă după ele și această binefacere a culturii. Spiritul public era pregătit și-o aștepta. De n'ar fi fost Asachi și Eliade s'ar fi ivit poate alți inițiatori. Istoria ține însă seama numai de fapte și nu de posibilități. Meritul lui Asachi rămâne neștirbit. El a tradus în faptă o nevoie simțită. *Albina românească* e întâia trăsură de unire în limba patriei dintre Moldova și restul omenirii; se cuvine deci s'o privim cu recunoștință.

N'o putem judecă, de sigur, după ideile și nevoile noastre de azi, ci în spiritul timpului. Născută sub ocupația rusească și sub privigherea unei censuri riguroase, *Albina* nu putea fi decât un organ de înregistrare; condusă de un om harnic, cult, dar reprezentant al mentalității dintre 1821 și 48, idealul ei nu putea fi decât limitat la o bună stare economică și culturală în cadrele unei legalități, care nu pricepea noile idei revoluționare ce-și făcură loc abia spre 1848.

Vom urmări an cu an viața — dacă nu și evoluția —

acestui ziar, care, nefiind o tribună politică (chiar atunci când ar fi putut fi), a fost totuși un ferment de dezvoltare culturală. Vom despoia colecția *Albinei* și a ziarelor ce au urmat-o de toată literatura lor, spre a vedea în ce măsură au folosit culturii și apoi spre a fixa, odată pentru totdeauna, materialul literar al acestor foi așa de necesar cercetărilor.

Acelaș lucru vom face și cu revistele și calendarele lui *Asachi* care după, cum se știe, erau un puternic instrument cultural la jumătatea veacului trecut.

* * *

§ 1. ZIARE. a) *Albina românească*

Cel dintâiu pas al lui *Asachi* în vederea întemeierii ziarului *Albina* datează odată cu memoriul din 20 Februarie 1829 adresată lui Minciaki, (1) prin care scriitorul cerea autorizația:

1. De a scoate o foaie, „*Albina românească*”, care, până la instalarea tipografiei proprii, ar urmă să apară la tipografia mitropolitană, după intervenția făcută de Epitropia Școalelor.
2. Foaia ar apărea de două ori pe săptămână în 40 și în 4 pagini de fiecare dată.
3. Ea ar cuprinde știri politice scoase din ziare oficiale și semi-officiale, mărginindu-se la fapte interesante la buletinele armatei, după arătările guvernului local.
4. Pe deasupra s’ar mai da noțiuni folositoare de istorie, geografie, fizică, literatură morală, comerț.
5. Guvernul ar putea insera—pe cheltuiala sa—ordinele, decretele, publicațiile de tot felul într’un supliment.

Aprobarea guvernului rusesc—sub iscălitura lui Mir-covici—veni abia la 7 Aprilie: „Je crois cependant de-

(1) *Uricarul*, VIII, p. 154.

voir vous engager, scria Mircovici, à y observer toujours la plus grande vénération envers la religion, le respect dû au gouvernement et à ne vous écarter jamais de la plus stricte observation des lois concernant les mœurs et la décence”.

La 20 Aprilie Asachi împărți un fel de invitație pentru abonament.

Exemplarul Academiei cuprinde invitația trimisă Starostelui Mălinescu din Botoșani, rugându-l să îndemne pe boieri să subscrie abonamente pentru ziarul ce avea să apară la 15 Mai, pe lângă care se adaugă și o foaie tipărită, „*Înștiințarea despre Gazeta românească din Est*”, cu data de 17 Aprilie. Prenumeratia avea să coste, pentru Moldova, patru galbeni pe an.

Ca numere de încercare și de înștiințare, *Albina* iese într-o foaie la 10, 15 și 17 Mai, fixându-și apariția regulată pentru 1 lunie.

În adevăr, la data hotărîtă apărură în 2 foi, în frunte având o albină desenată de însuși Asachi, sub titlul: *Albina românească, gazetă politico-literară și cu o înaintare cuvântare*, din care vedem caracterul strict oficial al gazetei ce „supt prea puternica Pavază a împărății Rostei s’au privilegiazat, și prin ajutorul Eugenișilor compatrioți s’au înființat”. Redacția „nu se va abate dela acele ce privesc către îmbunătățirea inimei și a minței dogmele stinței noastre religii ortodoxă, servas câtră ocârmuirea și legile țării.” Tot acest număr mai da și lista „prenumeranților” precum și frumoasa poezie *Albina și trântorul* a lui Asachi, republicată și de *Curierul românesc*.

Hârtia e destul de bună și tiparul îngrijit. Linia de îndrumare e strict guvernamentală. Ziarul dă numai știri riguros-controlate și mai ales din afară și de cât mai de departe.

Literatura ocupă un loc destul de neînsemnat în coloanele ziarului. Totuși, Asachi publică mai multe fabule

și anume: *Guzganul de cetate și cel de câmp* (1), *Greșelul și furnica* (2), *Asinul și furii* (3) *Broască și boul* (4). *Oala de aramă și oala de lut* (5), și reproduse din *Curierul românesc*: *Sonetul despre pace* al lui Iancu Văcărescu (6).

Seria întâia a acestui an se încheie la 9 Ianuarie 1830, odată cu apariția numărului 65 (7).

Seria a doua începe la 12 Ianuarie 1830 cu titlul de „politico-administrativă, literară” și se sfârșește cu No. 127 din 29 Martie 1831, cu acelaș caracter neutru și curat informativ, cu știri mai ales din străinătate.

Literatura este iarăși cenușareasa ziarului. *Asachi* publică două fabule: *Carul și musca* (8), *Bătrânul și fiu săi* (9), apoi *Jurnalul călătorului Moldovan* (10) cu note ce nu au nimic personal, din călătoria făcută de dânsul la Petersburg, pentru a cere dela Impăratul Nicolai aprobarea *Regulamentului organic*.

Albina mai publică *Oda către Dumnezeu* (11) a lui

(1) No. 5 din 13 Iunie, p. 21.

(2) No. 16 din 21 Iunie, p. 64.

(3) No. 29 din 5 Sept. p. 76

(4) No. 42 din 20 Oct. p. 168.

(5) No. 52 din 24 Nov. p. 208.

(6) No. 8 din 3 Iunie, p. 31. Nu trebuie să uităm că *Asachi* fu nevoit să plece la București la 19 Iunie, fiind în comisia Regulamentului organic (*Uricarul*, VIII, p. 115 publică invitarea lui Mircovici. În timpul acesta *Albina* rămase în grija lui Săulescu. *Asachi* se întoarse la 7 Aprilie 1830.

(7) În numerele din Ianuarie s'a mai publicat ca literatură *Anul nou al Moldo-Românilor*, No. 63 din 1 Ianuarie 1830, p. 251; și *Cei doi cătâr*, No. 65, 9 Ian., p. 202.

(8) No. 22, din 27 Mart, p. 94.

(9) No 70, din 11 Sept., p. 301.

(10) În numerele din 25 Sept., p. 315; 9 Oct., p. 337, 16 Oct., p. 345, 23 Oct. p. 356. 6 Noemv., p. 371, 13 Noemv., p. 383, 23 Noemv., p. 399, 27 Noemv., p. 402, 4 Dec., p. 413.

(11) No. 12, d.n 20 Fevr., p. 52.

N. Dimanchi și reproduce o poezie a Logăfătului I. Văcărescu cu prilejul uniformei militare românești (1).

La 1 Aprilie 1831 ziarul intrând în anul al 3-lea, își schimbă formatul. El e mai mic, mai strâns; și pe una din coloane se tipăresc în traducere franceză știrile privitoare la Moldova și la țările vecine pentru a fi înțelese și de străini. Foaia își pierde însă cu desăvârșire caracterul literar. În toată seria aceasta până la 1 Ianuarie 1832 nu găsim ca literatură de cât *Innul* lui Asachi (2), cântat pe muzica lui Rossini din *Moise* la serbarea școlară a Gimnaziului Vasilian (3).

Anul al IV (3 Ghenare 1832—5 Ghenare 1833), tot cu format redus, nu mai e bilinguu și nici literar.

În schimb, începând cu No. 27 din 3 Aprilie, apare și o *Foaie oficială* ca suplement la *Albina*, cu anunțuri oficiale. În felul acesta au apărut 16 suplimente, până la No. 46 al *Albinei* din 12 Iunie, rămânând ca apoi să se transforme într'o foaie aparte, despre care vom aminti la urmă.

Albina nu mai apare dela 8 Ianuarie 1833 până la 7 Dec. 1833.

La 7 Dec. 1833 apare No. 1 al unui alt an, cu un format mărit și cu întregul material tradus în franțuzește pe coloana a doua.

Nu cuprinde nici o pagină literară, afară doar de

(1) No. 48, din 26 Iunie, 203.

La 13 Maiu 1830 Asachi plecă la Petersburg din ordinul lui Mircovici (*Uricarul*, VIII, p. 117), întorcându-se la 2 Noemvrie 1830. În tot răstimpul acesta, rămase în loc Săulescu.

Tot în acest an se mai publică o scrisoare a lui Eliade către Asachi, (No. 77, din 5 Oct., 1830, p. 329); un suplement cu „*Urmarea serbării la ziua lui Vasile V. V. 30 Ianuarie*” (No. 6, din 30 Ianuarie, p. 25).

(2) No. 18, din 4 Iulie 1831, p. 73.

(3) Censurarea *Albinei* fu ncredințată „la Epitropia Școlilor unde presustvește și Prea Sfinția Sa părintele Mitropolit”. Vezi acresa lui N. Kanta din 15 Ian. 1832, *Uricarul*, III, p. 201.

Străjăriul taberii a poetului Constantin Stamate, care se găsește rătăcită, împreună cu o entusiastă scrisoare, în suplimentul No. 29, 18 Martie 1834.

În spațiul de la 3 Ghenarie 1835 (No. 1) la 30 Iunie (No. 51) nu găsim nimic literar.

Aceleași anodine știri streine cu traducerea lor în l. franceză.

Albina dispăre de la 30 Iunie 1835 până la 3 Ianuarie 1837.

După o întrerupere de 18 luni seria nouă începe la 3 Ghen. 1837 și se sfârșește cu No. 102 de la 30 Dec.

Pe coloana a doua se dau în traducere franceză numai știrile oficiale din Iași. Literatură în corpul ziarului de loc. Rar apare numai câte ceva într'un supliment ca, de pildă, un articol al lui Asachi, intitulat *Archeologie*, și o stampă reprezentând coloana lui Traian, monede și vase romane (1) sau *Prologul* lui Asachi rostit „pe Teatrul Varietăților din Eși în 23 Fevr. 1837 la cea întâi dramatică reprezentație moldovenească a Conservatorului filarmonic“ (2).

Curând după aceea Asachi se hotără să scoată un supliment oficial literar cu un caracter mai permanent sub titlul *Alăuta Românească*.

În colecția Academiei Române sunt numai câteva numere din acest ziar literar, apărut, de altminteri, destul de vremelnic, și anume:

Alăuta ca supliment la No. 21 cu poezia *Reverii* a lui C. Negruzzi adresată lui Pruncu, traducătorul romanului *Pustnicul*, urmată de altă poezie „*Domnului P. Prunco*“. La sfârșit e o scrisoare: *Răspunsul D-sale D. Pruncu domnului C. Negruzzi* (3).“

(1) Supl. la no. 5 din 17 Ghenarie 1837, p. 23.

(2) Supl. la no. 21 din 14 Mart 1837, p. 97.

(3) Din 14 Martie 1837, p. 97.

Alăuta, suplement la No. 32, reproduce după *Gazeta Teatrului*, No. 12, scrisoarea lui C. Negruzzi cu impresia produsă asupra Mollovenilor de traducerea lui *Saul* al lui Alfieri făcută de Aristia. La urmă se dă o poezie a lui Aristia inspirată din *Aprodul Purice* (1).

Alăuta ca suplement la No. 49 publică poezia de curând răposatului Hrisoverghi: „*Tânărul la părau*,” imitație din Schiller, și un „*Fragment dintr'o călătorie de C. Negruzzi*” (2).

Alăuta ca suplement la No. 88 publică o poezie „*Luări înainte pentru slăbiciunile ominești a D. Post. Manolachi Drăghiei după metrul Anacreonticelor D. Aga G. Asachi*” și un așa zis „*Feileton*” româno-francez cu impresiile unui călător asupra debuturilor elevilor Conservatorului filarmonic (3).

Alăuta ca suplement la No. 101 (4) publică poezia: *Privigherea ostașului Moldovan* la prilejul serbării date de Preainălțatul Domn Mihail G. Sturza V. V. de corposul ofițerilor, meditație compusă de G. Asachi.

Alăuta ca suplement la No. 102 publică o lungă meditație filozofică asupra anului nou (5).

Pe anul 1838, avem în Biblioteca Academiei numai două numere din *Alăuta*. Întâiul e un suplement al No. 42 al *Albinei*, (6) în care se publică un „*Fragment din Zaira*, tragedie a lui Voltaire, tradus de D. Cornetu Manolache Manu”. Al doilea număr e păstrat într'o copie manuscrisă, (7), cu data de 1 Iunie 1838, conținând: *Fată bătrână, văduvă tânără* (din *Mae nosyn*, tradus din neștește de L. N.); *Filozofia vistului*, scrisă de un rus, filozof al naturii (cu: *va urmă...*);

(1) Din 25 Aprilie 1837, p. 143.

(2) Din 24 Iunie 1837, p. 215.

(3) Din 7 Noembrie 1837, p. 363.

(4) Din 23 Dec. 1837, p. 405.

(5) Din 30 Dec. 1837, p. 407.

(6) Din 3 Fevr. 1838, p. 42.

(7) Ms. 3740.

Femeile, tradus din franțuzește de L. N. Răvașuri vechi a domnilor Moldovei de L. N.; și *Varietăți*.

Alauta a fost suprimată din pricina articolului asupra wistului, în care consulul rusesc văzuse un atac adus Rusiei (1).

Albina pe acest an (2 Ghenar 1838—29 Dec.) apare în format mic și fără foileton literar.

Pe 1839 *Albina* apare în format mare, cu traducerea franceză a știrilor din Iași și, ca inovație, cu un foileton literar uneori umplut numai cu simple „Varietăți,” dar adese și cu literatură bună și abundentă.

Asachi colaborează destul de activ cu: *Meditație* (2) pentru ziua de Sf. Paște, *Copilul visător* (3), poezie iscălită Alvir Dacian, *Ochii și nasul* (4), fabulă, *Momița la bal masché*, (5), fabulă, iscălite A (Ivir) D (acian), *Castorii*, fabulă (6).

Sunt probabil tot de el și foiletoanele de interes cultural, neiscălite însă: *Omul literar* (7), *Reprezentarea tragediei Saul*; un articol asupra cărții lui V. Popp, *Disertație despre tipografiile românești în Transilvania și învecinatele țări*, (8) poezia *Pentru ziua onomastică*

(1) M. Sturza înștiințează de suprimarea *Alăutei* pe Kotzebus la 5 Sept. 1838 (*Hurmuzachi*, Supl. I vol. IV p. 201) ceiace ne face să crețem că trebuie să mai fi eșit și alte numere din *Alăuta* sau cel puțin unul la 1 Sept. (Etant parvenu à ma connaissance que dans le supplément du journal du 1-er. du courant etc.) Sturza aminteste că *Alăuta* eră în recidivă, fără a putea hotări pentru care anume articol.

(2) Supl. la No. 24. din 23 Martie, p. 97.

(3) No. 1 din 1 Ghenar, p. 2.

(4) No. 4 din 12 Ghenar, p. 15. Trecută de ed. Șaraga între fabulele lui Donici

(5) No. 7 din 22 Ghenar, p. 25. Trecută în ediția Șaraga între fabulele lui Donici.

(6) No. 87 din 2 Noemvrie, p. 354.

(7) No. 12 din 9 Fevr., p. 45.

(8) No. 12 din 9 Fevr., p. 47.

M. S. Nicolai, odă safică (1) și articolul „*Meditația unui îmbătrânit poet*” (2). Costache Negruzzi publică o traducere a celor 14 balade ale lui Victor Hugo (3). Mai publică apoi: *Reteta* (4), *Catacombele Mănăstirii Neamțului* (5), *O scrisoare asupra polemicii dintre Eliade și Săulescu* (6), *Concert de d-ra Eleonora Nalman* (7) (în rom. și franc.), o *Fabulă*, o *Enigmă* (8), *Riga Poloniei și Prințul Moldovei* (9). G. Săulescu publică și el: *Observații gramaticești asupra limbii românești* (10), *O lungă scrisoare de cuprins filologic ca răspuns la scrisoarea lui Negruzzi* (11). O altă *scrisoare* ca răspuns lui Eliade (12). *Răspuns la recenziile d-lui Eliade făcute asupra subscrișului în numerile Curierului*, 149, 50, 51, (13); apoi o poezie, *Poetul și Vinerea*, iscălită G. S. (14). M. Kogălniceanu publică patru foiletoane spirituale: *Soirées dansantes (Adunări dănuitoare)* (15). Mai amintim și de foiletoanele neiscălite: *O aventură în codrul Herței*, care ar putea fi de Asachi (16). A. Donici figurează cu o poezie: *Amor și prieteșug* (17).

(1) No. 98 din 10 Dec. p. 397.

(2) No. 17 din 26 Februarie, p. 67.

(3) Toate amănunțele asupra acestor 14 traduceri, a se vedea în volumul meu: *Costache Negruzzi, viața și opera lui*, p. 96, 97.

(4) No. 73, din 14 Sep., p. 299.

(5) No. 85, din 26 Oct., p. 347.

(6) No. 59, din 27 Iul., p. 243.

(7) No. 30, din 16 Aprilie, p. 119.

(8) No. 37, din 11 Mai, p. 152.

(9) No. 102, din 21 Dec., p. 414.

(10) Supl. la No. 51, din 29 Iunie, p. 209.

(11) No. 64, din 13 August, p. 263.

(12) No. 72, din 10 Sept., p. 295.

(13) Supl. la No. 91, din 16 Noembrie, p. 375.

(14) No. 6, din 19 Ghenare, p. 24.

(15) No. 81, 82, 83, 84, din 12, 15, 19, 22 Oct., p. 331 următoarele.

(16) No. 94, 95, 96 din 26, 30 Noembrie și 3 Dec., p. 382 și următoarele.

(17) No. 12, din 9 Febr., p. 47.

Pe 1840 *Albina* publică un bogat foileton (1).

Negruzzi colaborează prin articolul *Comerț a Moldovii și Valahiei*, traducere din *Semaforul* din Marsilia (2), și prin schița *Provincialul* (3). Paharnicui G. Săulescu e mai activ publicând poeziile *Vitele de casă* (4), *Ingerul și pruncul* (5).

Aripile lui Dedal (6), și fabula *Leul și șoarecele* (7). M. Cuciureanu figurează cu o poezie; *Toamna* (8). Camille de Barozzi publică foiletoane dramatice (9). Francezul de Gallice are și el un foileton științific (10). Costache Caragiale colaborează prin două poezii: *O pășăruică mică* (11) și *Pentru o copilă* (12).

Albina pe 1841 continuă buna tradiție a foiletonului literar. Asachi, deși nu iscălește nimic, își risipește activitatea într-o foiletonistică interesantă, căci pe seama lui trebuie să punem următoarele articole: *Anul 1840 în Câmpiile Elizee* (13); *Virtuțile* (o parabolă) (14), *Tințirimea dela Roma* (15), o anecdotă din viața lui la Roma; *Un portar* (16) (amintire de la Roma); *Puferea*

(1) De Asachi avem numai traducerea Odei lui Lamartine către o tânără Moldovă, No. 4 din 14 Ghenar, p. 13.

(2) Supl. la No. 4, din 14 Ghenar, p. 17.

(3) No. 25, din 28 Martie, p. 97.

(4) No. 28, din 7 Aprilie, p. 115.

(5) No. 40, din 23 Mai, p. 163.

(6) No. 42, din 30 Mai, p. 170.

(7) No. 45, din 9 Iunie, p. 185.

(8) No. 3, din 1 Ghenar, p. 9.

(9) No. 5, din 18 Ghenar, p. 18; No. 38, din 16 Mai, p. 155; No. 39, din 19 Mai, p. 159.

(10) *Considérations astronomiques sur la fin du monde*, No. 21 din 14 Martie, p. 81.

(11) No. 55, din 14 Iulie, p. 223.

(12) No. 94, din 15 Dec., p. 399.

(13) No. 1, din 2 Ianuarie,

(14) No. 12, din 9 Fevr., p. 45.

(15) No. 68, din 28 Aug., p. 265.

(16) No. 69, din 31 Aug., p. 268.

rugilor (1). Câteva poezii iscălite A** D** deși s'ar crede că ar fi de Asachi (= Alvir Dacianu) sunt totuși de Donici, figurând în ediția lui de la 1842: *Autorul și hoțul* (2), *Zi întâia Aprilie* (3), *Furnica* (4), fabulă. Poezia *Earna* (5), deși neiscălită, e însă de Asachi. Negruzzi colaborează cu balada lui Victor Hugo: *Zina și Peri* (XIV) (6). G. Săulescu își publică: *Cuvântul rostit în adunarea Academică la prilejul serbării din 8 Noemvrie* (7), apoi fabulele: *Fabula și adevărul* (8), *Grăul, pleava și vântul* (9), *Roza, spicul și vița* (10), *Peștele sburător* (11), *Plânta și ziua* (12), și un folieleton despre *Sapfo* (13), cu traducerea a două ode ale poetesei.

Kogălniceanu ar putea fi autorul unui folieleton: *Cu neputință! Vom vedea!* iscălit K-o (14), N. Istrate publică fabula *Albina și gândacul* (15), iar M. Cuciuran poezia *Toporașul* (16).

Albina pe 1842 continuă a avea un folieleton variat, în care găsim aceleași nume cunoscute.

-
- (1) No. 30, din 17 April., p. 115.
 (2) No. 25, din 27 Mart., p. 97.
 (3) No. 27, din 6 April., p. 103.
 (4) No. 31, din 20 April., p. 120.
 (5) No. 9, din 30 Ghen., p. 33.
 (6) No. 27, din 6 April., p. 103 și No. 28 din 10 April p. 107.
 (7) No. 90, din 13 Nov., p. 361.
 (8) No. 43, din 1 Iun., p. 180.
 (9) No. 43, din 1 Iun., p. 180.
 (10) No. 53, din 6 Iulie, p. 122.
 (11) No. 90, din 13 Nov., p. 364.
 (12) No. 17, din 27 Fevr., p. 61.
 (13) No. 95, din 30 Noem., p. 381.
 (14) No. 57, din 20 Iulie, p. 135.
 (15) No. 78, din 2 Oct., p. 313.
 (16) No. 56, din 17 Iulie, p. 131.
 (17) No. 1, din 2 Ghen, p. 4.
 (18) No. 33, din 27 April., p. 128.
 (19) No. 28, din 10 April., p. 110.

G. Asachi e autorul probabil al poeziilor *Anul Nou* (1) și al foiletonului „*Anul 1841 în câmpiile Elîsee*”.

G. Săulescu publică poeziile: *Primăvara* (2), *Vara* (3), *Iașna* (4) și un *Discurs ținut cu prilejul examenelor școlii armenesti* (5).

I. Eliade publică un fragment din *Gerusalemme liberata* cu ortografia lui și ca o dovadă de „Paralelismul limbei românești și a cei italiene”, și un „*Imn în memoria răposatului Domn G. Ghica*” (6).

C. Negruzzi (sub pseudonimul Carlu Nervil) tipărește scrierea sa „*Păcală și Tândală*” (7). I. Codrescu dă un foileton teatral (8); Ion Ionescu dă articolașe de agricultură (9).

Pe 1843 Asachi e mai activ, publicând: „*Dorința fotosului obștesc* (10) cetită în seanța publică a Academiei la 8 Noemv. 1842” apoi fabulele, neiscălite de altminteri: *Epurele și prletenii săi cei mulți* (11) *Cărările și calea dreaptă* (12), *Călătorul și cânil* (13), *Asinul și fluerul* (14). *Consultul* (15).

(1) No. 1 din 1, Ghenar 1842, și alta apărută în No. 103 din Dec. 1842 p. 409.

(2) No. 25, din 26 Martie, p. 99.

(3) No. 42, din 28 Mai, p. 165.

(4) No. 6, din 18 Ghen., p. 23.

(5) No. 66, din 20 August, p. 261, și No. 9, dia 29 Ghen., p. 33.

(6) No. 73, din 13 Sept., p. 289.

(7) No. 15, din 19 Fevr., p. 57.

(8) Teatru din Iași, No. 5, din 15 Ghen., p. 17.

(9) No. 31 din 16 April., p. 121, No. 89, din 8 Noem., p. 353.

(10) No. 17, din 28 Fevr. 1843, p. 65.

(11) No. 25, din 28 Mart. 1843, p. 97.

(12) No. 3, din 10 Ghen., p. 9.

(13) No. 6, din 21 Ghen., p. 21.

(14) No. 57, din 22 Iulie, p. 225.

(15) No. 90, din 14 Nov., p. 360. Tot de Asachi e probabil și articolul *Anul 1842 în luna 3 Ghen. 1843*.

C. Negruzzi cu *Pave de lemn* (1); V. Alecsandri cu poezia *Craiu nou* (2); D. Raletto cu fabula *Broaștele și gaița* (3); A. Hermeziu cu o fabulă: *Musca de țară și musca de poliție* (4); A. Costinescu și D. T. Stamate dau câte un foileton științific. (5) O foarte interesantă povestire neiscălită e *Suvenire din Italia, Monte di Fo* (6) cu descripția unei călătorii ce ar putea fi de G. Asachi, dacă nu ar avea jos o dată neînțeleasă de 1840. Ori cum, e povestirea unui Moldovean.

În foiletonul *Albinul* pe 1844. Asachi, în afară de *Meditația* dela început și *Anul 1843 în Elisei*, (7), mai publică foiletonul *Artele frumoase* (neiscălit) (8), lăudând între altele și pe Baltazar-Panaiteanu, pentru cele două litografii ale lui: *Românca cu fiul ei și Două surori*, și o poezie *Increderea în Dumnezeu* (9). N. Istrati figurează cu a sa „*Correspondențe între doi amorezi sau I, românească la anul 1832 și 1822*” (cu o introducere de Asachi) (10). C. Caragiale cu poezia *Ce ai zice când ai zice că sunt născut a plânge* (11). D. Gusti are o poezie, *Crucea* (12) și un foileton *Starea de față a coloniilor din Rosia de ameză-zi și Besarabia* (13). Săulescu are poezia *Învierea* (14) și fabula

(1) No. 8, din 28 Ghen., p. 29.

(2) No. 38, din 16 Mai 1843, p. 149.

(3) No. 87, din 4 Nov., p. 348.

(4) No. 66, din 22 Aug., p. 263.

(5) No. 21, din 14 Mart., p. 81; No. 45, din 10 Iulie 1843 p. 177.

(6) No. 46, din 13 Iunie, p. 181 și No. 47, din 17 Iunie, p. 185.

(7) No. 1, din 2 Ian. 1844, p. 1.

(8) No. 12, din 10 Feb, p. 45.

(9) No. 27, din 6 April p. 103.

(10) No. 21, din 12 Mart., p. 87.

(11) No. 2, din 16 Mart., p. 7.

(12) No. 24, din 23 Mart., p. 36.

(13) No. 9, din 30 Ian., p. 3.

(14) No. 25, din 30 Mart., p. 97.

Arama între celelalte metale (1). Două foarte interesante foiletoane cuprind necrologul neiscălit, dar probabil de G. Săulescu, al *Paharnicului Ion Alboteanu* (2). Un alt foileton anunță cu căldură apariția revistei *Propășirea, foae științifică și literară* (3).

Tot în acest an mai apăru și *Arhiva Albinei pentru arheologie română și industrie*, ca un supliment al *Albinei*, redactată pe de-antregul de filologul G. Săulescu cu articole arheologice. În acest an apăru șapte numere și un supliment.

Numărul 8 apăru la 4 Martie 1845, urmat încă de 3 numere. La 14 Martie 1846 apăru No. 1 al unei serii nouă care însă nu mai continuă. Abia la 25 Mai 1847 mai avem un număr din *Arhiva Albinei*, supliment la *Gazetă* (No. 41). Cu aceasta se încheie întreaga carieră a *Arhivei*.

Albina pe 1845 publică în foiletonul său foarte multe traduceri de istorisiri franceze și alte varietăți. Literatura originală e mai puțin reprezentată.

Asachi nu are decât *Imnul național* (4), cu traducerea franceză alături, poezia *Pleiada* (5) și un foarte interesant foileton *Bănuțul lui Ștefan Vodă: din biografia unui Român contemporan* (6), în care povestește călătoria făcută cu taică-său, la 1805, la Cetatea Neamțului, unde un simăstru îi dădu un bănuț de argint, apoi ne dă oarecare amănunte asupra șederii lui la Roma. Câteva poezii neiscărite ar putea fi puse tot pe seama ui Asachi: *Boul și vitelul* (7) (fabulă), *Viorica* (8), *Vio-*

(1) No. 85, din 26 Oct., p. 351.

(2) No. 94, din 26 Nov., p. 384 și No. 95 din 30 Nov. p. 389.

(3) No. 6, din 20 Ian., p. 21.

(4) No. 88, din 8 Novem., p. 348.

(5) No. 48, din 21 Iunie, p. 189.

(6) No. 100, din 20 Dec., p. 397.

(7) No. 21, din 5 Mart., p. 25.

(8) No. 26, din 1 Aprilie, p. 114.

reava (1), *Floarea* (2). — D. Gusti ne dă câteva foiletoane de critică teatrală (3), fabula *Forficul și croitorii*. (4) — G. Sion ne dă poezia *Inserarea* (5). — A. Donici fabula *Adevărul și cocoșul dela moară* (6). — I. Poni poezia *O vizită la munte* (7).

A. Hermeziu o *Elegie* (8); I. Codrescu un foileton teatral (9). Spre sfârșitul acestui an vedem anunțată apariția unui ziar „*Mercuriul Iașilor*”, (10) pentru 1 Ianuarie 1846 despre comerț, industrie și agronomie, în 40 ce va ieși în fiecare Miercuri sau după mulțimea materii încă în o zi a săptămânii. Prețul pe an va fi un galben”.

Mercuriul însă nu văzu lumina zilei.

Albina pe 1846 apare pe o hârtie poroasă mai bună și cu un tipar mai elegant și cu un foileton mai bogat.

Dintre vechii și credincioșii colaboratori cel mai activ e D. Gusti cu poeziile sale: *La o pășăruică* (11), *Irina doarme* (12), *Cimbru și Domnica*, (13), *Sofia*, (14), *La o floriceică* (15) sau cu foiletoane teatrale (16) și cu un răspuns la *Critica criticei* a lui A. Russo (17). G. Sion

(1) No. 35, din 6 Mai, p. 138.

(2) No. 43, din 3 Iunie, p. 171.

(3) No. 81, din 14 Oct., p. 321; No. 85, din 28 Oct., p. 337; și 88 din 8 Nov., p. 351, No. 89, din 11 Nov., p. 353.

(4) No. 98 din 13 Decem., p. 391.

(5) No. 78, din 4 Oct., p. 311.

(6) No. 63, din 12 Aug., p. 249.

(7) No. 44, din 7 Iunie, p. 176.

(8) No. 47, din 17 Iunie, p. 185.

(9) No. 84, din 25 Oct., p. 333.

(10) No. 94, din 29 Nov., p. 373.

(11) No. 7, din 24 Ian., p. 27.

(12) No. 12, din 10 Fevr., p. 47.

(13) No. 37, din 12 Mai, p. 145.

(14) No. 45, din 9 Iunie, p. 177.

(15) No. 47, din 16 Iunie, p. 188.

(16) No. 4, din 13 Ianuarie, p. 13; No. 5, din 17 Ian., p. 16; No. 83, din 20 Oct., p. 309.

(17) No. 15, din 21 Fevr., p. 57.

figurează cu poezia *Melancolie* (1); N. Istrati printr'un *Cântec ostășesc* (2), Costache Negruzzi (Carlu Nervil) printr'un articol aș „*Magaziile orașului*“ ce nu se află în *operile sale complete*; (3); agronomul Ion Ionescu publică o serie de foiletoane de cuprins științific (4).

A. Pelimon tipărește o poezie: *Trăsurile unui în-ger* (5).

C. D. Aricescu, Baronschi, C. Boleac, I. Eliade își retipăresc poeziile (apărute întâi în *Curier*) închinată Doamnei Elisabeta Știrbei, sub titlul de *Triumful virtuții* (6); tot așa și Gr. Alexandrescu, poezia: *O impresie. Închinată ostașilor români cu prilejul reviziei dela 22 Aprilie 1846* (7). A. Russo răspunde unei critice a lui Gusti asupra *Băcăici ambițioase* printr'un lung foileton intitulat *Critica criticei* (8). Apare și un nume nou, Nicoleanu, cu poeziile: *Vespele în știubei* (9), *De sunt mâhnit?* (10), *Limba și buzele* (11). Neiscălitite — și deci poate de Asachi — sunt foiletoanele: *Anul 1845 câmpurile Elizee* (12), *Un nou popor român* (13), (cu privire la Istrieni), *Un pelerinaj* (la Mănăstirea Neamț) (14).

Anul 1847 are o literatură destul de variată. Asachi e autorul probabil al poeziei *Anul nou* (15) și al foile-

- (1) No. 5, din 17 Ian., p. 19.
- (2) No. 91, din 17 Noem., p. 341.
- (3) No. 10, din 3 Fevr., p. 37.
- (4) No. 8, 9, 60, 61, 79, 90, 91, 96.
- (5) No. 101, din 22 Dec., p. 383.
- (6) No. 25, din 28 Martie, p. 97.
- (7) No. 49, din 23 Iunie, p. 193.
- (8) No. 13, din 14 Februarie, p. 48.
- (9) No. 17, din 28 Februarie, p. 66.
- (10) No. 69, din 1 Septemvrie, p. 253.
- (11) No. 72, din 12 Septemvrie, p. 266.
- (12) No. 1, din 2 Ianuarie, p. 1.
- (13) No. 12, din 10 Februarie, p. 45.
- (14) No. 97, din 8 Decemvrie, p. 365.
- (15) No. 1, din 2 Ian.

toanelor *Zugrăvia în Mo'dova* (1) (interesant) și *Armindena* (2), și al sonetului închinat lui Liszt în românește și franțuzește.

Neobositul D. Gusti publică poeziile: *Lui Liszt* (3), *Doi soldați iubesc* (4), *Ștefan cel Mare și arcul lui* (5), *Două furnici și un tânțar* (6), *Bujor și Safta* (7), *Dă-mi astă floare* (8), *Psalmul 17* (traducere) (9), *un foileton teatral* (10) și foiletonul *O mulțumire națională* (11). A. G(allice) publică trei foiletoane asupra lui Liszt (12), N. Bălcescu două foiletoane asupra lui Miron Costin (13), A D(onici ?) fabulele: *Bricele* (14), *Cănele lătrând* (15), M. Cerchez un foileton teatral (16). I. Ionescu publică un foileton științific (17), și câteva foiletoane despre „*Pictorii greci și romani*” (18), C. Negruzzi publică o scrisoare a lui G. Sutzo privitoare la Școala de Meserii (19). Necunoscutul Nicoleanu colaborează cu poeziile *Fata'n poeniță* (20) și *Cleștele și fieră-*

[1] No. 73, din 14 Sept., p. 303.

[2] No. 35, din 4 Mai, p. 136.

[3] No. 5, din 16 Ian., p. 19. Amândouă sonetele în acelaș număr.

[4] No. 41, din 25 Maiu, p. 164.

[5] No. 53, din 6 Iulie, p. 215.

[6] No. 59, din 27 Iulie, p. 239.

[7] No. 60, din 31 Iulie, p. 242.

[8] No. 61, din 3 August, p. 247.

[9] No. 52, din 3 Iulie, p. 210.

[10] No. 11, din 6 Fevruarie, p. 41.

[11] No. 50, din 26 Iunie, p. 200. Un alt foileton despre *Sân-băta Moșilor*. No. 38, din 15 Maiu, 149.

[12] No. 3, 4, și 5.

[13] No. 1 și 2, din 2 Ian. și 4 Ian.

[14] No. 62, din 7 August, p. 251.

[15] No. 63, din 10 August, p. 254. Amândouă fabulele sunt trecute în ed. *Sărăza a fabulelor lui Donici*.

[16] No. 36, din 8 Maiu, p. 141.

[17] No. 14, din 16 Fevr., p. 53.

[18] No. 21 și 22.

[19] No. 16, din 23 Fevr., p. 61.

[20] No. 37, din 11 Maiu, p. 147.

rul (1). Mai sunt și alte câteva poezii neiscălite (2), și un articol interesant *Jurnalismul în România* (3).

În 1848, preocuparea politică trecând înaintea preocupății literare, era firesc ca *Albina* să se resimtă de acest lucru. Foiletonul uneori lipsește cu totul, alte ori nu pășește peste pagina întâi. Printre neînsemnatele „varietăți” și numeroasele dări de seamă teatrale, Asachi strecoară sonetul său *Fiicei mele Eufrosina, Viziune* (4), și probabil și foiletoanele neiscălite *Jurnalismul român* (5), *Memoria Domnului Vasile V. V.* (6), *Serbarea Învierii la Monastirea Slatina* (7), *Datine naționale* (8). Tot fiicei lui, Asachi îi mai închină o poezie și D. Gusti „*Stanțe la moartea Eufrosinei Asachi*” (9), însoțită de o traducere germană și un foarte interesant foileton asupra lui *Gheorghe Lemeni*, mort de holeră (10). G. Sion colaborează cu poezia *Părul meu alb* (11). Elegia „*La moartea vornicesei Ecaterina Sturza*”, apare sub inițialele A. D. (12). Aci se oprește literatura *Albinei* pe acest an, afară de alte câteva bucăți neiscălite (13).

Aceiași lipsă de literatură se observă și pe anul 1849.

[1] No. 69, din 31 August, p. 279

[2] *Junele și bătrânul*, No. 19; *Căminul*, No. 21; *Roza și mormântul*, No. 22; *Moartea lui Isus*, No. 23; *Cărlanul căpchieț*, No. 65; *Rândunelul și păsările*, No. 83.

[3] No. 3, din 9 Ian., p. 10.

[4] No. 61, din 1 August, p. 245.

[5] No. 2, din 4 Ian., p. 4.

[6] No. 10, din 1 Fevr., p. 27.

[7] No. 33, din 25 Aprilie, p. 131.

[8] No. 43, din 30 Maiu, p. 171.

[9] No. 60, din 29 Iulie, p. 241.

[10] No. 84, din 21 Octombrie, p. 337.

[11] No. 13, din 12 Februarie, p. 49.

[12] No. 22, din 14 Martie, p. 87.

[13] Poezia *Vă las un trist adio*, de C. C. ar putea fi de Caragiale, (No. 32, din 22 Aprilie, p. 127), Mai e o fabulă *Cafeaua și zahărul*, No. 56, din 15 Iunie, p. 225.

Albina apare cu o literă mai mare. Folletonul e aproape suprimat. Abia găsim un articol (cu traducerea în limba franceză) al lui N. Istrati despre *Cetatea Neamțu* (S. Gherman) (1) și o poezie neiscălită „*Muza către poetul panoramei Moldovei*”, din *Gazeta de Bucovina*, No. 53^a (2) și la încheiere fabula *Albina și Trântorul la anul 1849*, ca un răspuns la fabula ce se publicase la început: *Albina și trântorul la anul 1829*.

[1] No. 101, din 22 Decembre, p. 425.

[2] No. 90, din 13 Noem., p. 381.

b) Gazeta de Moldavia

La 2 Ianuarie *Albina* fu înlocuită prin *Gazeta de Moldavia*. Asachi punea în legătură apariția noului ziar cu noul regim liberal al lui Grigore Ghica. „*Gazeta Albina*, scria el, s'ar părea un anacronism dacă neschimbată ar fi rămas în condițiile ființei sale începătoare”. *Gazeta de Moldavia* își propune să dea o mai largă parte știrilor dinăuntru, ceiace nu era îngăduit înainte. Foiletonul avea să poarte numele de *Albina românească*, rămânând închinat literaturii, „compunerile originale din istorie, documentele țării, articole de Arheologie, agronomie, economie politică” (1).

De fapt însă literatura originală e foarte slab reprezentată. Se publică unele „documente istorice a Moldaviei din 1718” (2). G. Asachi își mai instrunează lira pentru a frânga un sonet în amintirea logofătului Alexandru Ghica, tatăl domnitorului (3). Sub inițiala lui mai apar o poezie intitulată „19 Sept. 1850” (4), apoi un foileton: „*Acea întâie reprezentație dramatică în limba ro-*

[1] *Gazeta* apăru în format mai mare, de două ori pe săptămână, cu un abonament de 7 ermelici pe an.

[2] No. 23, din 3 Aprilie, p. 93 și No. 24, din 6 April. p. 98.

[3] No. 26, din 13 Aprilie, p. 105.

[4] No. 76, din 9 Octom., p. 312.

mână" (1) și un foileton despre *Marca Țerii Moldovii* (neiscălit) (2).

C. Negruzzi își publică spiritualul articol *Proprietar și chirigiu* (3). Poezii G. Sion și D. Gusti se inspiră dela moartea lui Petru Cazimir pentru două elegii (4). N. Istrati publică foiletoanele *Din istorie* (5), *Fragment istoric* (6).

Pe 1851 *Gazeta* nu publică aproape de loc literatură originală ci numai foiletoane de „varietăți” și romane străine. Asachi își traduce și în franțuzește un articolăș de arheologie fără fond (7). Mai găsim și două poezii: una neiscălită (probabil a lui Asachi), *Osânditul în groapa ocnelor* în 16 August 1851, când au cercetat-o Prea I. Domn Grigori A. Ghica VV. (8), și alta reprodusă din *Gazeta de Transilvania: Devotament înălțimii sale Seren, Principe Carol de Schwartzenberg din partea națiunii române din Transilvania* (9).

Se publică și un „*Marsc Românesc*” (cu litere latine) a lui Ioan Văcărescu și închinat Marelui Spătar Const. Nestorel Herescu (10).

Foiletonul pe 1852 are ceva mai multă literatură.

Asachi scrie un foileton „*Poezii populare, Balade, cântece bătrânești adunate de D. V. Alecsandri, partea I tipărită la Buciumul Român*” (11). Tot el mai publică

(1) No. 27, din 17 Aprilie, p. 109.

(2) No. 51 din 13 Iulie 1850, p. 209.

(3) No. 26, din 13 Aprilie, p. 106.

(4) No. 1 din 9 Ianuarie, 1850.

(5) No. 30, din 1 Maiu 1850, p. 121.

(6) No. 75, din 5 Oct., p. 307 și No. 76 din 9 Oct., p. 311.

(7) No. 39, din 17 Maiu, p. 157.

(8) No. 70, din 3 Sept., p. 279.

(9) No. 65, din 16 August, p. 265.

(10) No. 5, din 15 Ian., p. 17.

(11) No. 20, din 17 Mart., p. 77.

un sonet în românește și italienește „Companiei alese filarmonice” (1).

Un foileton „Pompei” iscălit „A” cu prilejul traducerii romanului lui Bulwer de G. T. Avineanu, e cu siguranță tot de Asachi; tot așa și necrologul lui T. Stamate (2), acesta iscălit. Negruzzi publică „Pelerinagiul la Târgul Ocnei” (3). Iancu Sion are o poezie despre Anul nou și o fabulă Săteanul și Albin. O poezie a lui P. Maire (4) A. S. A. S. *Le Prince Grégoire Ghyca à l'occasion de la fondation de l'hospice des Enfants-Trouvés de lassy* (5) e dată și în traducere română (6). Tot astfel se reproduce după *Gazeta de Transilvania* poezia „Omagiul de Fidelitate” al lui Mureșanu (7).

Foiletonul *Gazetei* stăruie și pe 1853 a avea mai mult varietăți. G. Asachi însuși ne dă un foileton despre spiritism: „Preambulatul sau danțul meselor” (8) și traducerea românească a poeziei lui P. Maire „A. S. A. S. *Le Prince Grégoire Ghyca à l'occasion de l'Hospice à Galatha*” (9) C. Negruzzi se rătăcește cu două scrisori privitoare la artista Brambilla (10), iar Nicoleanu cu poezia *Amintiri* (11). Cronicile au caracterul informativ și comercial.

În 1854, cu prilejul războiului, scăpară câteva lucrări poetice și în foiletonul *Gazetei*. Astfel Negruzzi găsi

(1) No. 24, din 3 Aprilie, p. 93.

(2) No. 98, din 18 Dec., p. 287.

(3) No. 68, 69 și 74.

(4) No. 1, din 3 Ian., p. 1.

(5) No. 20, din 17 Martie, p. 78.

(6) No. 7, din 31 Ian., p. 25.

(7) No. 61, din 11 August, p. 139.

(8) No. 32, din 23 Aprilie, p. 129.

(9) No. 54, din 9 Iulie, p. 217.

(10) No. 15, din 19 Febr., p. 57 și No. 19 din 5 Martie, p. 77.

(11) No. 29, din 9 Aprilie, p. 117.

nemerit să traducă „*La ocazia rezelului de acum, versuri tipărite în No. 37 din Albina Nordului, tradus din rusește de C. Negruți*” (1). I. Ianoș se inspiră și la „*ocazia cetirii manifestului imperial din 9 Fevr. a acestui an*” (2) și „*La ocazia trecerei armiei 1 a Rusiei peste Dunăre în 11 Martie 1854*” (3). Acelaș poet mai publică două poezii: *Învierea lui Hristos* (4), și *Noșterea lui Hristos* (5). Asachi republică într'un supplement ilustrat (6) *Moșii, Sâmbăta morților legenda, populară*.

În folletonul anului 1855, Asachi publică un articol în românește și franțuzește *O vizită după cincizeci ani ce se sfârșește cu o poezie La termele de Karlsbad* (și în l. germană) (7), pe care Asachi o fixase pe stâncă numită Parnas dela Karlsbad. Cunoscuta feminista Sofia Cocea figurează printr'un „*Răspuns la întrebarea: care e avocatul cauzei pierdute?*” (8) I. Ianoș publică o „*romanță*” (9).

Anul 1856 e plin de preliminările păcii. Folletonul adesea e suprimat sau lăsat pradă traducerilor lui A. Obregia. Ianoș își aduse doar aminte că nu cântase încă *Restignirea lui Hristos* (10). Numele uitat al lui Em. Cobulcescu Cadet apare în josul unei poezii: *Gratularea ostașilor Moldoveni* I. S. P. Grigore A. Ghica V. V.

(1) No. 17, din 1 Martie, p. 65.

(2) No. 19, din 8 Martie, p. 73.

(3) No. 24, din 25 Martie, p. 3.

(4) No. 30, din 19 Aprilie, p. 117.

(5) No. 101, din 23 Dec., p. 401.

(6) No. 41, din 27 Mai.

(7) No. 63, 64, 65, din 11, 15, 18 August, p. 249, 253, 257.

(8) No. 45, 47, din 13, 16 Iunie, p. 179--184.

(9) No. 75, din 22 Sep., p. 297.

(10) No. 30, din 1. Aprilie, p. 117.

de anul nou (1); o altă poezie e neiscălită: *Imnul Moldo-Românilor* pentru 25 Ianuarie 1856, ziua onomastică, a P. I. Domn Grigore A. Ghica (2). C. Negruzzi figurează prin poezia *Princesei Catinca Conachi Vogoridi*, 24 Ian. 1856, reprodusă după *Steaua Dunării* (3). Cronicile teatrale aparțin harnicului Obregia.

Gazeta pe 1857 debutează cu un supliment în format mic și elegant, „*Noua Albină română, foaie literară și artistică, adaos la Gazeta de Moldavia*, No. 1, Sâmbătă 5 Ianuarie, cerând concursul tuturor literaților în clipa când „patria e chemată la o nouă viață” — concurs ce nu avea să vie. Suplimentul e în românește și franțuzește. Pe lângă un articol „*Arhèologie*”, și un alt articol „*Cavalerii români în Franța la 1345*”, în care se vorbește de legenda Banului Mărăcine, Asachi mai publică și poezia *Anul nou în 1857 în Moldova*, cu traducere franceză — în josul unei frumoase litografii.

Numărul II al suplimentului (Joi 24 Ianuarie) cuprinde un articol *Valul lui Traian* și, pe lângă alte mici articole neînsemnate, și fabula *Desacii*.

Numărul III (7 Fevr.) are un articol, *Serbarea zilei de Trei-Sfinți*, o litografie reproducând pe Vasile-Lupu, o poezie de Asachi, *Marșul Ostașilor Români, care se duc în Basarabia*, și una de Ianov „*Imnul Moldovan de ocazia trecerei oștirilor Moldovei în Basarabia*”.

Suplimentul a încetat cu acest număr. Incolo, foiletonul e suprimat aproape cu desăvârșire.

În ceea ce privește partea politică, *Gazeta* stărue a avea un caracter hotărît oficial, înregistrând toate actele de guvernământ, făcând jocul politicei dezastruoase a lui Konaki-Vogoride, înregistrând triumful din alegerile

[1] No. 5, din 16 Ian., p. 17.

[2] No. 8, din 26 Ian., p. 29.

[3] No. 9, din 30 Ian., p. 34.

din Iulie dar și înfrângerea din August, nu fără a aduce laude imparțialității Caimacamului.

Anul 1858 fiind prea învălmășit de luptele politice ce aveau să pregătească o nouă stare politică, e firesc ca *Gazeta* să se închine cu totul politicei, rămânând, de altminteri, în aceeași strictă părtinire guvernamentală. Literatura dispăre din coloanele ei, ocupate numai cu dispozițiile administrative. În Octombrie, încetând guvernarea provizorie a lui Konaki-Vogoride, se încheie de fapt și cariera *Gazetei*. Ea nu mai putea răspunde stărei noi de lucruri, reprezentată prin cămăcăria lui St. Catargiu, V. Sturza și A. Panu. În adevăr, dificultățile dintre guvern și *Gazeta* începură curând. Un pretext, după cum vom vedea, avea să se găsească lesne. *Gazeta* încetă fără altă anunțare cu No. 93 din 24 Noembrie.

c. Patria.

Patria continuă *Gazeta de Moldavia*, apărând Lunea și Joia în format mare, și cu articolul prim tradus și în limba franceză. Cel dintâi număr ieși la 27 Noemvrie 1858.

În No. 5 al ziarului Gh. Asachi, printr'o scrisoare adresată Redacției, explică motivele dispariției *Gazetei* (1).

Gazeta publicând un articol asupra venirii Prințului Mihai Sturza (No. 9), guvernul prin ofisul No. 5.680 puse în vedere lui Asachi că, existând un *Monitor Oficial*, *Gazeta* trebuie să se conformeze legii presei făcute de Grigore Ghica și să depună garanția de 5.000 de lei cerută oricărui ziar ce nu e oficial (2). Asachi preferă să înceteze apariția *Gazetei*, care eră atât de compromisă cu vechiul regim și cu toate încercările plezișe ale lui Vogoride de a împiedică Unirea. Mlădios ca totdeauna, Asachi pune la dispoziția noului guvern o foaie nouă și nepătată, ne mai păstrând ca urmă a vechiului program decât un vag conservatism. „Pășind cu încetul, dar pășind purure înainte, zice manifestul din 27 Noemvrie, ne vom feri a nu cădea niciodată în categorie nici de staționari, nici de alegători pentru că

(1) *Patria*, No. 5, din 11 Dec., p. 17.

(2) Art 41. Vezi *Gazeta de Moldavia*, supl. la No. din 31 Maiu 1856.

mersul nostru va urmà a fi totdeauna acelaș, totdeauna serios, fără a schimba principiile pentru persoane sau a pierde din vedere că oamenii trec, iar generațiile rămân“.

Un colaborator însemnat al *Patriei* erà, firește, N. Istrati, care debutează printr'un lung articol împotriva competiției de a ajunge deputat. Tot lui i se datorește, desigur, atitudinea din ce în ce mai energică a ziarului într'o direcție strict conservatoare fără a fi reacționară, deși voește încă a rămâne separatistă. „Cuvântul separatiști, scrie el (1), ar fi fost mai bine întrebuintat în privința noastră, căci principiul nostru a fost totdeauna despărțirea politică a ambilor Principate. Numai în acest punct de vedere am fost și vom fi conservatori, dar nici odinioară nu înțelegeam a păstra vechiul regim cu viciile lui“.

Tot astfel în duelul ce se încinge în sânul Căimăcămiei cu privire la alegeri, între Stefan Catargiu de o parte și A. Panu și V. Sturza de alta, *Patria* e firește cu cel dintâi, protestând împotriva presiunii guvernamentale (2).

După alegerea lui Cuza, tonul războinic al *Patriei* cade. Facând încă deșăra iuni de „conservatorism progresist“, *Patria* se mulțumește a reproduce actele de guvernământ. Mai mult de cât atât *Patria* se leacă la de *Gazeta de Moldavia*, „dela care nu ar fi luat de cât tipografia“ (3).

Lipsită de acest caracter militant, *Patria* nu mai putea durà mult. Cel din urmă număr e din 5 Oct., 1859 (No. 87), în care Asachi anunță că ziarul său dispăre dinaintea *Monitorului Oficial*, ziar al *Principatelor-Unite*, în care își trece partea politică. Bătrânul scriitor își încheie astfel lunga carieră de ziarist, mul-

(1) No. 2, din 1 Dec., 1858, p. 5.

(2) No. 4, din 8 Dec., p. 13.

(3) No. 34, dia 26 Martie, p. 133.

zumind compatrioților „pentru a lor indulgență” și urând ca ziarele ce vor mai apare să ducă mai departe opera începută de dânsul.

Contribuția literară a *Patriei* e firește neînsemnată ; nu în astfel de vremuri putea propăși literatura, în foiletonal, ce mai poartă încă numele de *Foiletonul Albina Română*, abia găsim o poezie, *Seara de Crăciun* (1), a lui Z. Bou, o altă poezie „*Prietenșugul și Civilizația*” (2) sub inițialele V. D., *Un cânt secular* al lui G. Asachi pentru aniversarea 30 Ian. 1859 a lui Vasile Lupu, fondatorul Academiei, cu traducere în franceză și o litografie (3), sonetul „*All'Italia*” al lui Vincenzo da Filicaja tradus de Asachi (4), o altă poezie a lui Asachi *Dedicat Manelor lui Alexandru Humboldt la ocazia înmormântării sale* (5). Ici și acolo se găsește un foileton mai interesant ca de pildă *Balade* (6), articol de A. Marian Marienescu, un necrolog al lui A. Humboldt de G. Asachi (7), o serie întreruptă de foiletoane „*Italia, însemnările unui român*”, neîscălite (8), un articol *Filo-românul Edgard Kiné* (9), o comemorare de 30 ani a *Albinei române* (10).

-
- [1] No. 9, din 29 Dec., 1858, p. 33.
 [2] No. 17, din 26 Ianuarie, 1859, p. 67.
 [3] No. 18, din 29 Ianuarie, 1859,
 [4] No. 55, din 11 Iunie, 1859, p. 218.
 [5] No. 47, din 14 Maiu, 1859, p. 185.
 [6] No. 26, din 26 Fevr., 1859, p. 101.
 [7] No. 44, din 4 Mai, 1859, p. 173.
 [8] No. 48 și 59.
 [9] No. 42, din 27 April., 1859, p. 165.
 [10] No. 54, din 8 Ian., p. 209.

d). Foaea oficială și Foaea sătească.

Rămâne acum să amintim foile, care fără să aibă un caracter personal și cultural, au fost publicate de Asachi.

În numărul 27 din 3 Aprilie 1832 apare un supliment al *Albinei*, sub titlul de *Foae oficială*, cuprinzând anunțuri oficiale. Suplimentul se mai continuă încă la 16 numere până la 12 Iunie, apoi se transformă în foae separată, *Buletin foae oficială* (No. 1 din 22 Iunie 1832), apărând regulat Joia și Duminica. La 1 Iulie 1851, *Foai*a își mărește formatul și își schimbă și titlul în „*Buletin, foae publicațiilor oficiale a Principatului Moldovei*, purtând în josul paginei „Redactor Gheorghe Asachi”. La 1857 se intitulază „*Buletin oficial*”. *Foai*a publicațiilor oficiale a Principatului Moldovei; în 1859 se preface în „*Principatele Unite Moldova și Valahia, Buletin oficial al Moldovei*, — iar apoi la 27 Sept. 1859 devine *Monitorul oficial al Moldovei*, cu care avea să se contopească și ziarul lui Asachi *Patria*, la 5 Oct. 1859.

La acest Monitor Oficial, Asachi publică în 1861 două așa zise adaosuri literare și anume:

1) *Adaos literar la Monitorul Oficial al Moldovei de anul nou 1861*. Pentru D.D. Abonați. G. Asachi (1). Cuprinde: *Odă la Dumnezeu pentru prosperitatea pa-*

[1] *Inst. „Albinei Române”, 1861.*

triel Române, cu litere chirilice și cu ort. italiană, apoi *Ode a Dio per la prosperità della Patria romana* (traduzione dal romeno), și o traducere germană.

2) *Adaos literar la Monitorul Oficial al Moldovei*, Fevruarie. Pentru D.D. Abonați. Cuprinde un articol „Roma”, urmat de traducerea sonetului *La Italia* al lui Vincenzo da Filicaja și de poezia lui Asachi *La Italia* din 1809. Urmează apoi o altă poezie *Imparzzeria Pamentului* (imitație cu ortografie italiană) și o *Revistă politică*.

O altă foaie, îndreptată numai spre țărani, e *Foaia sătească* ce apare odată pe săptămână, începând dela 2 Aprilie 1839, și tipărindu-se în Tipografia *Albinel*. La 7 Aprilie 1840, ea trecu sub direcția căpitanului M. Kogălniceanu și la tipografia Mitropoliei. Apoi, după ce mai trecu sub direcția lui Rolla (10 Dec. 1845 - 2 Iunie 1846), *Foaia* intră din nou sub conducerea lui Asachi, la 2 Iunie 1846, până la dispariția ei la 31 Decembrie 1850.

Mal târziu, în 1853, tot în Institutul *Albinel* apărură o nouă foaie intitulată *Săteanul, foaie periodică pentru locuitorii*. *Adaos lunar la Buletinul oficial al Moldovei*, Iași. Ian. - Iunie 1853, odată pe lună, sub direcția lui Mihalie de Hodocin și Leon Filipescu.

§ 2. REVISTE a) Spicuitorul Moldo-român.

Dacia literară dispărând după o scurtă dar glorioasă viață, Asachi crezu că o poate înlocui printr-o publicație franco-română, care prin format, prin felul de apariție, și chiar prin unele intenții aduce aminte de revista lui M. Kogălniceanu. Revista se întitula: *Spicuitorul Moldo-român jurnal științific, literar și industrial, diriguată de o Societate de literați sub direcția lui G. Asachi sau Le glaneur Moldo-Valaque, journal scientifique, littéraire et industriel, réd gè par une société d'hommes de lettres sous la direction de G. Asaky*. Planul de activitate publicat în „Prospect” (1) e, firește, foarte vast. *Spicuitorul*, credincios titlului, își propune să dea articole din toate ramurile științelor, „a frumoaselor arte și a industriei”, nu numai pentru profani, ci chiar și pentru învățați; pentru agricultori se va da „descrierea uneltelor arătore și metodele pentru îmbunătățirea pământului”; „industrișii” și negustorii vor găsi articole a unele scrise pentru dâșii *Spicuitorul* își mai propune să spicuiască din revistele străine tot ce e mai însemnat și mai folositor.

Revista avea să apară în 5—6 coale lunare cu un abonament de 4 galbeni pe an; articolele urmau să fie

[1] S'a publicat mai întâi în „*Albina*”, No. 57, din 21 Iulie, p. 231. Apariția e anunțată pentru Sept. 1840. De fapt revista n'a apărut decât în Martie 1841.

plătite—lucru rar! — cu 50 de lei de coala tipărită. Ca semn de încurajare Lupu Balș din Bozieni trimise de la început 30 de galbeni (24 Iulie 1840) ca abonament pentru trei ani (1).

Dacă Asachi era „spiritus rector” al acestei reviste, secretarul de redacție și pana cea mai activă era, desigur, A. Gallice, pripășitul francez ce se alăturase de Asachi.

Ca și *Dacia*, *Sp'cuiorul* apăru în format de carte și la trei luni odată. Tiparul e îngrijit și cu literă mică; pagina tăiată în două: în stânga franțuzește, în dreapta românește.

Întâia fasciculă apăru în Martie pentru trimestrul Ianuar—Februar—Martie și are 123 de pagini... Firește că publicația e departe de a răspunde pianului tras de mai înainte.

Articolul-program, un foarte lung articol, e iscălit de A. Gallice, cuprinzând considerații generale asupra progresului spiritului omenească, și la urmă, planul de lucru. *Sp'cuiorul* va face pe deoparte cunoscut lumii apăsene civilizația românească, iar pe de alta „il recherchera et glanera partout les richesses intellectuelles pour mettre ensuite son précieux butin au profit des contrées qui sont l'objet spécial de ses travaux”. Toate ramurile de cunoștință și de ocupație omenească vor fi îmbrățișate — afară de politică și de religie. Din nefericire, chiar din întâiul număr, cele mai multe articole sunt numai retipări, ca articolul despre Basarabia al inginerului Hommaire de Hell sau articolul intitulat „*Archéologie*” al lui Asachi. O traducere franceză a poeziei *Cântecul Soldatului* a lui Grigore Alexandrescu, o poezie originală a doamnei Adèle Hommaire, și o novelă inedită dar fără deosebită valoare literară — *Roxanda Doamna* — a lui Asachi, fac textul acestui întâi număr al revistei. La urmă, avem o cronică asupra teatrului

[1] O scrisoare publicată în „*Albina*”, No. 61 din 4 August 1840, p. 247.

francez din Iași de Gallice, în care se aduc laude lui Negruzzi, Alecsandri, Kogălniceanu și mai ales lui Fourreaux; alte cronici ne dau scurte notițe asupra descoperirilor științifice, asupra comerțului Moldovei. Alături.

Al doilea număr apără pentru trimestrul April—Maiu—Iunie într'un format de 129 pagini. Gallice începu un lung studiu asupra „instrucției publice”, în care se arată același teoretician pornit spre priviri generale și considerații filosofice, în puțină legătură cu nevoile timpului. Traducerile figurează printr'o bucată din Franklin, prin poemul *Oscar d'Alva* al lui Byron, în versiune franceză de Amédée Pichot și în versiune românească de Spatarul C. Negruzzi. *Oda* lui Alphonse de Lamartine către o tânără moldovă e tradusă în românește și capătă un răspuns în versuri franceze și românești din partea lui Vasile Alecsandri. Într'un articol „*Tableaux d'histoire moldave*” Asachi ne dă notițe asupra tabloului său, reprezentând pe Ștefan cel Mare dinaintea Cetății Neamțului.

La urmă, aceleași cronici despre descoperiri, comerț, mode. O litografie ne dă pe Doamna Ruxandra și alta ne dă harta topografică a cetății Neamțului.

Fascicula a III-a (Iulie, August—Sept.) începe prin un studiu asupra „*Românilor din Anovlahia*”, cu știri luate din Pouqueville, prin un studiu de cercetări „geognostice” asupra Moldovei de C. Mihalic de Hollocia, o nuvelă „*Un hôtel garni à Péra*” de Adèle Hommaire de Hell. Asachi, în articolul „*Archéologia*”, ne relatează despre descoperirile făcute lângă Buzău în vara anului 1838, dându-ne și reproducerea obiectelor găsite. Tot el ne mai dă descripția tabloului, reprezentând testamentul politic al lui Ștefan cel mare. *Șalul negru* al lui Puschin e publicat în traducerea franceză a lui Charles Durand și română a lui Costache Negruzzi; iar *Cosacul*

în traducerea lui I. Poni; *Elisa Mercoeur*, poezia d-nei Hommaire, e tradusă tot de I. Poni.

La urmă avem obișnuitele cronici și informații științifice.

A patra fasciculă și cea din urmă (Oct.—Noemv.—Decemv.) ne dă continuarea articolului asupra Basarabiei a lui Hommaire de Hell, alături de o poezie a d-nei Hommaire. Asachi, mai activ de data aceasta, publică *Viața Prințului Dimitrie Cantemir*, scoasă din cronicile Moldovei, republică balada *Ștefan înaintea Cetății Neamfului* și poeziile *Vioreaua de Martie* și *Spicuitorii* împreună cu alte notițe asupra industriei moldovenești, asupra fabricii de hârtie inaugurată la 8 Noemvrie 1841, (cu o litografie), și chiar o cronică asupra unor concerte date de două stele muzicale. Săulescu are și dânsul o disertație archeologică asupra obolului pus în gura morților.

Cu aceasta se încheie activitatea *Spicuitorului*, pornit pe un plan mai vast, și redus apoi la proporțiile mai modeste de magazin științifico-literar cu colaborația a puțini scriitori, cu articole mai învechite, și mai ales cu lipsa unei direcții hotărâte care să facă un curent și să deschidă o cale. Ca magazin își are însă valoarea lui.

b) Icoana lumii

Icoana lumii, foaie pentru îndelutnicirea Moldo-Românilor a apărut la 29 Sept. 1846. *Icoana* își propunea să fie o foaie de intuiție și de vulgarizare științifică pentru tinerime și popor, având a apărea în o coală săptămânală cu câte 4 sau 5 icoane. Al doilea număr abia putu însă apare la 13 Oct., urmând apoi destul de regulat, cu „varietăți” științifice, istorice și geografice nu totdeauna riguros exacte și cu ilustrații destul de slab executate. Până la sfârșitul anului apărură în tot 13 numere.

La 5 Ianuarie apăru No. 1 din 1841, urmând foarte regulat 51 de numere până la sfârșitul anului.

Nesprijinită în deajuns de public, *Icoana* își suspendă apariția până la 1 Oct. 1845, când începu o nouă serie ce se încheie cu No. 50 (25 Sept. 1846). Un mare progres se vede mai ales în execuția litografiilor, care sunt minunate și în „hors-texte”.

§. 3. CALENDARE

Ne rămâne acum să cercetăm și *Calendarele* scoase de Asachi, și care, după cum se știe, erau pe atunci, alături de ziare și reviste, un însemnat instrument de progres cultural.

Cel dintâiu calendar apărut în Moldova, ne vine din teascurile tipografiei *Albinei*, la 1835; sub titlul *Calendarul nou pe anul 1835*, tradus și în franceză *Almanac de Iassy pour l'année 1835*. E o broșură franco-română, care nu cuprinde nimic altceva decât un material strict calendaristic.

Incercarea lui Asachi fu reluată mult mai târziu de M. Kogălniceanu pe o temelie mai largă. El avea să dea, cel dintâiu, calendarului un rost cultural, scoțând în 1842, așa numitul *Calendar pentru poporul românesc*. În partea I e materialul calendaristic; în partea II, intitulată *Almanah de învățătură și petrecere*, ni se dă deocamdată mai multe varietăți (*Dispre Franklin, Vase cu aburi, Cercori făcute de om spre a sbura în aer cu aripi...*) și de loc literatură propriu zisă.

Anul al II al *Calendarului* (1843) e un progres. *Almanahul* lui cuprinde și câteva poezii de ale lui Alecsandri (*Hora, Cântecul ostășilor căiărești, Vora vine, vara trece*) din volumul *Doine* ce se publică la Cantora *Foalei Sătești*.

Anul III (1844) e și mai bogat. În *Almanah* găsim printre colaboratori pe M. Kogălniceanu (*Fiziologia provinciatului în Iași*), V. Alecsandri (nuvela *Touder și Mărința* și poezia *Groză hoțul*), N. Istrati (*Correspondențe între doi amorezi*) C. Negruzzi (*Luminărica*), A. Donici (*Paingul și Bondarul, Braminul*), Ion Ionescu (*Despre contracturile moșiilor*).

Anul al IV (1845) e o minune de execuție tipografică; planșele, numeroase, sunt foarte reușite (1). C. Negruzzi colaborează cu *Sobieschi și Românii, Vasile V. V. și Biserica Trei Ierarhi, Paveaua de lemn, Bogdan V. V.*; V. Alecsandri cu nuvelele *Borsec, Iașii în 1844* și poeziile *Altarul Mănăstirii Putna și Ursiții*; C. Negri cu poezia *Tânăra copilă*; M. Kogălniceanu cu articolul *Despre pauperism*. M. Corradini cu articolul *Hai la vorbă*. Se dă și continuarea povestirii *Tunsul*, tradusă de A. Donici din *Almanahul Odesei*. Întâia parte apăruse în *Propășirea*.

Calendarul pe 1846 — cel din urmă pe care l'a scos Kogălniceanu — nu se află în biblioteca Academiei Române, așa că nu putem ști ce cuprinde.

Odată cu 1847 *Calendarul* e scos de Asachi în Tipografia *Albinei* într'o broșură destul de modestă. (2). În *Almanahul de învățătură și petrecere* al acestui calendar, Asachi nu e iscălit în josul a nici unui art. col. Negruzzi își publică cunoscutul articolăș „*Despre Lupi*”; Săulescu un studiu intitulat: „*Ce este calendarul?*”, dând și o colindă; A. Donici fabula „*Vărul primare*”, I. Ionescu un studiu „*Plugăria și păstoria*”, D. Gusti a notiță despre „*Bătălia dela Rahova*”.

[1] pp. 200.

[2] pp. 74.

Se adaugă mai multe articole neiscălite, ca de pildă unul despre „Istro-Români” cu un cântec al „păstorului istro-român” cules de un „june-călător moldo-român”. Se dau și plânse foarte bine executate ca „Biserica Sf. Ioan din Peatra”, *Peatra idolilor la Petrodava* (cu notițe ce sunt probabil de n.âna lui Asachi), *Păstorul Istro-Român* (mult idealizat) și *Femeia unui hoț român*.

Calendarul pentru Români, pe anul visect 1848 — cu indicația: anul VII — e însoțit de nelipsitul *Almanah de învățătură și petrecere*. El începe cu un articol iscălit de Asachi (G. A.) intitulat „*Anotimpurile vieții omenești*”, comentând o stampă ce reprezintă deosebitele vârste ale omului. Asachi mai publică și un interesant articol „*Kir-Angeleu, filosof cosmopolit în Moldova*”, fostul elev, în vârstă de 60 de ani, al școalei de inginerie. D. Gusti tipărește un articol „*Vărăticul*”, cu o stampă. P. Doici un studiu asupra lăcustelor. D. Ralletto un articolăș „*Droșcomania*”. N. Istrati o fabulă „*Omul și șerpele*”, poetul V. Alecsandri publică o poezie „*Plângerea codrilor*”, din colecția lui populară ce se pusese sub tipar.

Calendarul pentru Români pe 1849 (anul VIII), își începe partea literară printr'un articol „*Anul nou*” al lui Asachi care mai semnează („A”) și un articolăș „*Codreanu*”, în amintirea lui Gheorghe Codreanu. Fără să le iscălească, Asachi își mai publică sau republică poeziile *Dorul*, *Viziune*, *Nestatornicia lucrurilor lumii*, cântec de societate în emigrația 1821, cu muzica lui a.ăt.iri.

Colaborația străină e cam să-acă. Credincio- ul D. Gusti tipă este câteva poezi (*O faptă creștinească*, *Speranta*, *Ea cată-ți treaba... Ea te omoară!*, *Calendarul*, *Unui amic*). Dintr'un memoriu oficial al lui Mihalic de Holocin, Asachi publică un fragment, „*Sarnițele sau Oenele Moldovei*”, apoi un articolăș de acelaș ntitulat „*Albinele*”. Câteva alte mici însemnări completează restrânsa parte literară a acestui calendar.

În *Calendarul* pe 1850, Asachi își publică nuvelele „*Svidrighelo*, novelă din istoria patriei”.

Colaboratorul principal pe acest an e N. Istrati cu *Romanța*, cu fabula *Lumina și întunericul* și o altă fabulă oprită de censură *Văduva și judecătorul*. Celelalte articole (ca: *Meditație evlavioasă și morală după Sfântul Augustin*, *Democrit și Erăclit etc.*, traducere din *Iliada* lui Omer, etc.) sunt neiscălite.

Calendarul pe 1851 publică nuvelele lui Asachi „*Elena de Moldavia, din istoria patriei*”. Tot aici se mai publică și o schiță dramatică intitulată „*Inturnarea plăeșului din Anglia*, idilă munteană, (1850) a lui Asachi (1). Subiectul fusese scos din împrejurarea că pe timpul foametei din Irlanda (1847—8) se transportase acolo odată cu o mare câțime de porumb românesc și câțiva țărani care să învețe pe locuitori felul de întrebuințare a porumbului necunoscut în Irlanda. Asachi mai republică sub inițială câteva poezii: *Invierea arului*, *Convorbire nocturnă*, *Amorul plugar*; A. Donici o fabulă, *Umbra și omul*.

Doctorii Vârnăv și Fătul publicară niște articolașe de medicină și de igienă; N. Istrati dădu o biografie a Mitropolitului Veniamin.

Calendarul pe 1852 publică nuvelele lui Asachi: „*Dragoș restatornicitorul domniei Românilor*” cu numeroase plănșe. Asachi își mai republică sub inițialele A. D. — *Imnul de seară* (2).

N. Istrati ne dă o disertație istorică „*Cele din urmă*”

[1] S'a jucat la 15 Martie 1851. Cf. *Gazeta de Moldavia*, No. 23 din 19 Martie, p. 95.

[2] În ediția Șaraga a fabulelor lui Donici se face enormitatea de a se pune această poezie pe seama lui A. Donici, din pricina semnăturii A. D., ce înseamnă însă Alvir Dacian.

evenimente a Cetății Neamțului“, o mică schiță *Podarul și Măgarul* și o fabulă *Baba și dracul*.

A. Donici are două fabule : *Două mance și un copil*, *Trecătorii și căței*.

Calendarul pe 1853 cuprinde în *Almanah* nuvela istorică a lui Asachi „*Bogdan VVd*“ cu mai multe stampe, alături de alte două articolașe ale lui „*Marca țării Moldovei*“ și *Arheologie* și cunoscutul poem *Fijia N. Istrati* figurează printr'un articol *Podarul și măgarul* (scena II la podul Bistriței), prin câteva poezii: *Un suspin*, *Turturica*, *Satana și drăcimea*, *Epurele*; A. Obregia prin poeziile *Femeia la pârâu*, *Scaul*.

Calendarul acesta, mai bogat ca altele, cuprinde și alte multe articole neiscălite, mai ales de caracter moral (*Concordia sau unirea cetățeană*, probabil de Asachi, *Datoria parohului*, *Lumile nevăzute a lui Dumnezeu*, *Familia*). Doctorul A. Fătul colaborează și dânsul.

Stampele sunt destul de slab executate.

În *Calendarul* pe 1854 găsim nuvela istorică a lui Asachi *Petru Rareș*, cu patru ilustrații de A. Asachi, balada *Sire-a lacului*, imitație după o tradiție poporană, și satira *Soția de modă*; restul *calendarului*, destul de mare de altfel, e compus din articolașe traduse cu deosebire de sânguinciosul A. Obregia și de răposata Eufrosina Asachi (1).

În *Calendarul* pe anul 1855 (an. XV) Asachi colaborează printr'o nuvelă „*Valea albă*“, nuvelă din istoria Moldovei cu patru stampe și la urmă cu un cântec pas-

[1] Articolul *Mănăstirea Pângărați în Moldova* ar putea fi al lui G. Asachi. Piansa e de Alexandru Asachi. Tot astfel și articolul *Atilna în Moldova*, în care se pune în legătură Catilina cu Cotnar (cu două ilustrații) și *Hărlăul* (cu două ilustrații) de A. Asachi].

toresc, „*Valea albă*“, compus tot de Asachi și cu muzică de Ioan Cartu. După cum comemorase într'un alt calendar pe Gheorghe Codreanu, acum scriitorul publică un articol „*Memoriei lui Neculai Roșca Codreanu*“ însoțit de testamentul filantropului.

Cuprinsul acestui calendar e mai mult patriotic. Întâiul articol *Patria pătîmindă*, meditație, poate fi chiar de Asachi. Urmează apoi *Iubirea de Patrie, Adevăratul patriot* (neiscălite), poezii ca *Anul 1855, Patria de la-nov*. N. Istrati colaborează printr'o fabulă, *Capra și sarea*, și cu o traducere din „*Maxime și reflexii morale din ale Ducăi Roșucold*“, iar nelipsitul Obregia prin fabula *Advocatul compătîmîtor* și printr'un lung articol *Viața omenească*. Mai întîlnim și numele Doctorului A. Fătul și al lui D. Asachi.

Almanahul Calendarului pe 1856 cuprinde nuvela lui Asachi, „*Mihai Viteazul, nuvelă din istoria Principatelor Române*“ cu două ilustrații și o poezie „*La ocazia redeschiderei Teatrului Național în Iași la 18 Dec. 1855. Imn*“. Materialul acestui număr e slab, întemeindu-se mai mult pe traduceri de A. Obregia. Abia N. Istrati ne dă o poezie „*La Moldova cu ocazia emancipării țiganilor, 28 Noembrie 1855*“ cu o traducere „*Expresiile țiganilor pentru emanciparea lor*“ și cu o stampă reprezentînd Serbarea Țiganilor. Incolo, nimic (1).

Calendarul pe anul 1857 [anul XVI] cuprinde partea II a nuvelei „*Petru Rareș*“ a lui G. Asachi, cu trei planșe. Se reproduce apoi un fragment istoric din apocifra „*Cronică a lui Arbore*“ cu o „*Prefață la fragmentul istoric a Moldo-Românilor*“ de G. Asachi. Apare un nume nou, G. Melidon cu două bucăți de

[1] Articolul *Castelul pentru arestanții ocnelor în Moldova* [cu o minunată ilustrație] ar putea fi de G. Asachi.

proză: *Un vis curios și Trei minute pe mormântul lui Ștefan cel mare*, cu poezii „*La coroana lui Ștefan cel Mare*”, *Cassandra*, traducere imitativă din Schiller.

A. Donici publică o fabulă *Frunzele și rădăcina*; I. Ianov două poezii *Romantă* și *Adio*. Incolo, calendarul e plin de străduințele de traducător ale lui A. Obregia.

Calendarul pe anul 1858 publică nuyela lui G. Asachi „*Ziua din urmă a Municipiului Iașenilor [Iässiorum]*” cu patru ilustrații și o fabulă a aceluiaș „*Epurile și broasca festoasă*”.

N. Istrati colaborează prin patru poezii: *La o mamă*, *La o floare*, *Satana și ministrii lui* și o fabulă *Prutul și Danărea*; G. Melidon prin două: *Melancolie*, *Mormântul lui Alexandru Vodă cel bun*; Ianov prin poezia *O sută lei pe lună*. Se republică studiul lui Hommaire de Hell asupra Basarabiei, publicat altă dată în *Spiculatorul*. Incolo mici traduceri ocazionale, mai ales de A. Obregia, ce nu pot da o valoare unui calendar [1].

In Calendarul pe 1859 Asachi își publică nuyela *Mazepa în Moldova* și poezia *Vot la cometul 1858*.

Melidon e fecund: *Melodia inimii mele*, *La ziua aniversării*, *Intâiul escadron*; Ianov publică și el: *O suvenire*, *Hora reorganizării*. Restul calendarului e compus din varietăți și traduceri mai ales de A. Obregia.

Calendarul pe 1860, în lipsă de material publică pe *Menscicov sau giucăria norocului* a Arhimandritului Leon Asachi, împrăită întâi la 1816.

[1] Un articolăș „*Aprozii Români în Franța*”, reamintind legenda Banului Mărăciine la curtea lui Philippe de Valois, ar putea fi de G. Asachi. Autorul vede în ajutorul de acum al Franței o recunoștință pentru sprijinul ce i-am fi dat noi Franței în timpul fixat de legendă. Se dă și o planșă.

G. Asachi mai publică un articol „*Apoteosul lui Schiller*”, traducându-i și poezia *Credința*, apoi câte o scenă din *Wilhelm Tell*, din *Jeanne d'Arc*. Retipărește pentru a nu știu a câtea oară și poezia *Pleiada*, odă către poeții români, 1845.

Decadența calendarului e tot mai văzută.

Calendarele pe 1861 și 1862 nu se află în biblioteca Academiei. [1]

În *Calendarul* pe 1863 [anul al XXII] găsim varietăți asupra lui Garibaldi, Ierusalimului, Pompei, etc.

Literatura e reprezentată prin republicări din Asachi: *La Tibru*, *La ocazia sborului aerostatic a Madamei Blanchard în Roma la 1811*, *Sonet la ocazia celei dintâi publicații literare la români în Moldova 1821*, *Către Moldoveni*.

Apoi câteva poezii de G. Tăutu.

Calendarul pe anul 1864 cuprinde în partea I a almanahului nuvela lui Asachi „*Alexandru cel bun*” urmată de *Elena Dragoșu de Moldavia*, dramă istorică originală în 3 acte. Se publică totdeodată și mult cunoscuta „*Notiță biografică*, supliment la articolul Asachi, tipărit în *Dictionnaire universel des contemporains*”.

În partea II nu e nici o pagină literară ci numai „rețete” și lucruri practice.

Almanahul Calendarului pe 1865 republică tabloul sinoptic „*Istoria veche și nouă a Moldovei*” a lui G. Asachi, publicat mai întâiu la 1842. Asachi își mai re-

[1] În *Calendarul* pe 1861 Asachi dă din „*Memoriile unui Român*” o schiță veselă „*Printul de Aracan, Areng-Jeib din Indic în lași*”. Cf. N. Iorga. *Ist. lit. rom.* III, p. 304.

tipărește oda *La Italia*, 1809, apoi un *Epilog*, după o odă lui Horatius.

D. Gusti tipărește un sonet închinat lui Gh. Asachi; lanov trei sonete și o poezie [*Cavalerul de Bon-ton*].

Și în acest almanach partea II nu are literatură.

Calendarul pe 1866 nu se găsește în Biblioteca Academiei.

Calendarul pentru Români pe anul 1867 [anul XXVI] se deschide printr'un articol în românește și franțuzește de G. Asachi asupra *Prișului Corol I*. Asachi își mai publică un discurs: „*Doriața folosului obșteesc*”, cetit de P. G. Asachi în seanța publică a Academiei, la 8 Noemvrie 1842”.

În *Almanah* în afară de obișnuita *Meditație* găsim o mică nuvelă istorică a lui G. Asachi: **Pacea la Prut: Slut la Prut!** și o republicare a baladei *Turnul lui Butu* [cu o planșă colorată].

Încolo, materialul calendarului se compune din neînsemnate traduceri și din varietăți de actualitate.

Almanahul pe 1868 începe printr'o *Meditație de anul nou* a lui G. Asachi, urmată de dramă istorică în 2 acte „*Petru I, Țarul Rusiei în Iassy*” a aceluiaș scriitor [cu un act de 3 pagini!], apoi de o farsă într'un act: „*Desperația unui eremit*”, și de un articolăș „*Rediul Moldovenilor la Viena*”.

Se continuă nuvela *Petru Crudu* [începută în calendarul pe 1866], de aci încolo sunt actualități și traduceri.

Ilustrațiile sunt cât se poate de rău executate.

Adaosul la *Almanahul Albinei Române* pe anul 1869 cuprinde *Sonetul la introducerea limbei naționale* în

publică învățatură al lui G. Asachi, un articolaș, *Datinele Naționale*, al aceluiaș; traducerea poeziei lui A. de Lamartine „*Către o jună Română*” și *Pleiada* din 1845.

Acest an e, după cum se știe, anul morții lui Gheorghe Asachi. Calendarul continuă însă să apară sub direcția lui Alexandru Asachi. În deosebi, *Calendarul* pe 1870 e pregătit de însuși Gheorghe Asachi. În ei se publică nuvela postumă *Lopușna*, în vederea căreia Asachi făcuse o călătorie în Bucovina. Tot în ei găsim și poezia lui *Viitorul*, scrisă la Roma 1812, din care am putut urmări itinerariul scriitorului la întoarcerea lui în patrie.

* * *

Tot aicea, în legătură cu activitatea în presă și publicistică, e locul de a schița în puține rânduri și activitatea lui Asachi ca tipograf și ca editor.

Data înființării tipografiei *Albina*, după cum stabilește Gr. Crețu în lucrarea lui [1], e 1 Ianuarie 1832. Invoirea Obșteștei Adunări e din 22 Dec. 1830, coprinzând un privilegiu pentru 15 ani. Tipografia *Al-*

[1] *Tipografiile din România dela 1801 până azi*, 1910, p. 28. E de notat că cei mai mulți din biografii lui Asachi pun înființarea tipografiei la 1828 sau 1829. Asachi fixează data la 1829, când apare *Albina*. De fapt însă *Albina* apărură mai întâiu în tipografia Mitropoliei. Redacția ziarului era în Mănăstirea Trei Ierarhi. La 11 August 1832 redacția și tipografia se găseau în casele răposatului lordache Drăghici [*Albina*, No. 63], de unde se mută în casa proprie în 1834 [*Uricarul*, IX, 111, notă] sau 1835 (Ion Negre, *op. cit.* p. 72) în casa unde e școala de menaj „Principesa Maria” din strada Codrescu.

Notițele acestea au fost reluate de N. Iorga în *Gh. Asachi ca tipograf și editor*, ședința 17 Fevr. 1912 An. Acad. Rom. Secția istorică, p. 743. În *Uricarul*, XVI, p. 168 se dă: „Lista de cheltuelile întreținerii Institutului *Albinei* și a personalului său pe un an”. Buzetul se urcă la 10.000 lei pe an.

bina există până în 1875, cei din urmă șase ani fiind sub administrația colonelului Alecu Asachi.

Litografia *Albinei* se deschise prin Noemvrie 1832, [1] sub conducerea tehnică a lui Dimitrie Contoleos Romanos, meșter artistic fiind Friederich Hoffmann.

Din acelaș spirit întreprinzător, Asachi întemeie fabrica de hârtie de la Peatra în 1841, pe temeiul unui privilegiu de ușurință a furnizării materiei prime și de scutire de biruri a personalului. Un scurt istoric al acestei fabrici, l'am făcut aiurea.

Nu vom mai urmări aici și activitatea de editor a lui Asachi care se poate urmări, între altele, din „*Catalogul de cărțile tipărite și de manuscriptele aflate la Institutul Albinei*”, Iași, Tipografia institutului *Albinei* 1847, retipărit de curând de d. N. Iorga, în *Analele Academiei Române* [2].

[1] *Albina* din 3 Noemvrie 1832.

[2] Ședința 17 Fevr. 1912. Secția istorică, p. 743.

VI.

**Bibliografia Cronologică a
lui Asachi**

VI. BIBLIOGRAFIA CRONOLOGICĂ A LUI ASACHI

Ne rămâne acum să dăm lista cât mai completă a lucrărilor atât de felurite ale lui Asachi, dintre care unele s'au și pierdut (1). Modul de orânduire a bibliografiei va fi cronologic, care e și cel mai firesc. Dăm de altfel, acest tablou fără pretenția de a-l fi stabilit complet. Rămâne pe seama cercetătorilor de mai târziu să-i implinească golurile.

1825

Cea dintâi operă a lui Asachi e portretul împăratului Alexandru al Rusiei, litografiat la 1825, pe când Asachi se afla la Viena, după cum reiese din scrisoarea acestuia către bancherul Pop, cu data de 5/17 Aprilie 1826 (2). Despre acest portret nu știm nimic altceva (3).

(1) Incercări de bibliografie a lui G. Asachi se găsesc în *Uricarul*, XVI, p. 412 (mai întâi în *Ecoul Moldovei*, No. 5 din 15 Oct. 1890); apoi în G. Ionescu, *Institutul „Albina” din Iași*, în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, XI, 1910, p. 213.

(2) Publicată de N. Iorga [*An. Acad. Sect. lit. XXVIII*, p. 216].

(3) Numai incidental amintim că după afirmația lui Asachi,

1832

Istoria Imperii Rosiene, compusă de consilierul de Stat și cavaler Ioan Caidanov, tradusă de Aga Gheorghe Asachi, mădular Academiei de Roma, Partea I; apoi Partea II, apărută în 1833. Volumul e dedicat lui Kisseleff, și are o precuvântare (1).

1833

Muma lui Ștefan cel mare, tablou compus de Asachi la Roma (1812) și litografiat de I. Miller (4).

în foaie de la 1827, i s'au distrus traduceri *Alzirei* și a lui *Saul*, o tragedie *Mihai Viteazul* și o istorie a Romei. *Albina*, 1829 No. 5 din 13 Ian. Cf. V. A. Urechia, *Ist. șc.*, I. p. 118, nota 14.

(1) Eșii în privilegiata Tipografie a *Albinei*, 1832, p. 436. Cartea e anunțată în *Albina* No. 99 din 15 Decem. 1832, p. 396.

Despre limba acestei traduceri, cf. P. V. Haneș; *Desvoltarea l. literare*, Buc., 1904 p. 46 și 61.

(2) Titlul complet e: „*Mama lui Ștefan cel mare împiedică pe fiul său de a intra în cetatea Neamț la 1486* (sic)”. Broșura explicativă are ca titlu: „*Descrierea cadrului întâi din Istoria Moldovii*”.

Asupra acestui tablou sunt interesante notele într'un articol al lui Asachi în „*Bănuțul lui Ștefan cel mare: Dia biografia unui român contimporan*”, (*Albina*, No. 100 din 20 Dec. 1845 p. 397). Asachi însărcină la Roma cu facerea tabloului pe tânărul Gianî. „După ce în mic se făcuse compoziția istorică, artistul o execută în un cadru de figuri de o mărime naturală. Noutatea subiectului și frumusețea lucrului trasă laure aminte a comandantului de Roma, generalul francez Miois, carele îl cumpără și împreună cu alte cadre, îl expedie în Franța, iar acel întâi cadru rămase proprietatea junelui inventor și fu prototipul litografiei, ce la 1833 se făcu la Iași.

Sistematizarea domniilor streine ținea până atunci amorțit tot sentimentul de patriotism în inimele Moldovenilor, de aceia și cadrul fu văzut însă nu prețuit. Dar renașterea politică fu o scântee electrică ce trezi sentimentul nobil al patrioților. Acest subiect istoric, reprodus în litografie, fu urât cu obștească entuziasm, carele ajunse cel mai înalt grad în 10. Aprilie 1834 la

Tot în acest an Asachi publică o broșură în 4° de 7 pagine intitulată „*Mauzoleu*,” în care descrie mausoleul ridicat la Mănăstirea Frumoasă de Mihai Sturza tatălui său Grigore. Nu se află la Academie. E amintită de V. A. Urechia în *Ist. școalelor*, I, p. 253.

1834

Ștefan rostește testamentul său politic, tablou compus de Asachi și litografiat tot de Miller (1),

1835

Isvod pentru rangurile boerilor, în folio de G. Asachi (Exemplarul văzut la Expoziția de științe din 1903, a fost cumpărat de inginerul Istrati de la un anticar de pe malul Senei din Paris (2).

Nu se află la Academia Română și nici nu e trecut în Catalogul *Albinei* din 1847, cu atât mai puțin în *Bibliografia* lui T. Codrescu.

1836

Invățătura hristiană sau în scurt sfințita istorie și catehisis a bisericei drept credincioase,

o reprezentație teatrală, în care episodul lui Ștefan Vodă fu în lipsa unui cântător român, expus prin o baladă cântată în limba franceză. Aprins de mărimea subiectului, publicul acoperi cu nepilduite aplauzuri pe baladă, care era tot de acel juuc compusă ce la 1805, îl văzusem în ruinele Cetății Neamțului⁴.

(1) Despre apariția tabloului acestuia, *Albina*, No. 16 din 1° Febr. 1834, p. 67. În No. 30 din 2° Mart. 1834, p. 122 e un ofis al lui Kisselef, mulțumind lui Asachi pentru cele două tablouri. O scrisoare a lui Asachi în *Icoana lumii*, No. 10 din 1845, arată că tablourile *Mama lui Ștefan* și *Testamentul politic* „sunt a mele și sub a mea direcțiune în Roma lucrate la 1811.”

[2] G. Ionescu: *Institutul „Albina” din Iași în Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, XI, 1910, p. 213.

de pe limba Rosiană dus pe Românie pentru întrebuințarea shoalelor naționale.

O broșură cu o „*Înainte cuvântare*“, iscălită de G. Asachi (30 August 1836) (1).

În articolul lui G. Ionescu, mai găsim anunțat un **Abecedar Român**, ed. III, pe care însă nu-l aflăm niciăieri, în nici o ediție (2).

În bibliografia din *Uricarul* (3) găsim trecut și o carte „*Inceputurile limbei latine*“, despre care nu avem altă știință.

Poezii a lui Aga G. Asachi, mădulariu Academiei de Roma (4). Volumul e frumos tipărit, pe hârtie groasă. În frunte e un „*Înainte cuvânt*“ datat din 1 Martie, în care Asachi spune că își publică poeziile „câte au scăpat de focul anului 1827“.

Fabule alese, pe românie aduse de Aga G. Asachi, mădulari Academiei de Roma (2). Cartea, modestă ca înfățișare, are o litografie reprezentând pe Esop între dobitoacele lui și o „*Înainte cuvântare*“ (pp. I-XX) cu viața lui Esop.

[1] Eșii în tipografia *Albinei*, 1836, p. 86. A mai avut o ediție în 1841.

[2] *Rev. p. ist. arh. și fil.* XI, 1910, p. 212.

[3] XVI, p. 413.

[4] Eșii, în tipografia *Albinei*, 1836, p. 174. La urmă se află un *vocabular*, sau *lămurirea unor cuvinte* întrebuințate în aceste versuri.

Îată cum e primit acest volum de I. Eliade în *Curier românesc*, No. 65 din 2 Oct, 1836 p. 260.

„Lira moldovenească subț degetele D, Aga G. Asachi scoate niște sonori pline de entuziasm și de plăcere. Poeziile acestui poet eșite la lumină pline de patriotism, de dragoste și adevăr coprinde mai multe ode, sonete, elegii, bucăți anacreontice, pastorale, și fabule“.

[5] Eșii, în tipografia *Albinei*, 1836, [p. XX+55].

Volumul cuprinde toate fabulele din volumul de *Poezii*, la care se mai adaugă doar: *Roza și spinul* și *Picătura și râul* trecute acolo la *Anacreontice*.

Elemente de matematică de Aga G. Asaki, mădulari Academiei de Roma, Partea I *Aritmetică*. Un volumaș bine tipărit și chiar legat (1). În frunte se află un „Înainte cuvânt”, în care Asachi ne povestește că cel dintâi, la 1814 „a parodosit în public românește matematica și anume: Geometria teoretică și practică spre informarea inginerilor civili, pentru care a fost compus un curs elementar de Matematică, a căruia manuscrise se întrebunțează încă la școale. Iar acum spre îndămânarea tinerimii am socotit a da la lumină o compilație în scurt de cunoștințele matematice, în trei părți, din care aceasta I cuprinde *Aritmetica*, a II-a *Algebra*, și a III-a *Geometria*...”

1837

Elemente de Matematică, de Aga G. Asachi, mădular Academeii de Roma. Partea II: *Algebra* (1). Un volumaș legat ce continuă cursul lui Asachi, și care e prevăzut cu un „Înainte cuvânt”: „În limba românească am început această știință a paradosi în Eși întâiiaoră în anul 1815, iar acum pentru începători se da la lumină această prescurtare de *Algebră*, orânduită la clasurile de umanicare”.

În *Albina*, No. 23 din 21 Martie 1837 găsim următoarele: „Asemenea se află la acea librărie harta generală a lumii cei vechi, spre înțelegerea istoriei, cu tablou cronologic și sinoptic a întâmpărilor de căpetenie urmate de la începutul lumii până la căderea imperiei

[1] Eșii, tipografia *Albinei*, 1836, p. 208.

[2] Eșii, tipografia *Albinei*, 1837, p. 120.

romane, adecă: surparea Romei de Genzeric, la anul 476, de la Chrs. alcătuire de D. Aga G. Asachi și întâia oară în limba românească tipărită, se vinde cu preț de lei 10“.

Lapeirus, dramă serie cu cântece, prelucrată după a lui Koșebue de Aga G. Asachi. și întâia oară, în 26 Fevr. 1837, reprezentată pe Teatrul din Eși de elevii Conservatorului filarmonic-dramatic (1).

Broșura e precedată de un „Înainte Cuvânt“ și *Prologul* cu traducerea lui în l. franceză făcută de D. Șarlu Diurand, la Francfort, precum ea se află în Jurnalul No. 130, anul 1837. La urmă se dă și „însemnarea pieselor de muzică, după care s’au cântat versurile cuprinse în această dramă“.

Privigherea ostașului moldovan, *La prilejul serbării date Pre Înaltului domn Mihail G. Sturza V. V. de corposul ofițerilor*, meditație compusă de A. G. Asachi.

O ciudată broșură în formă de caet de caligrafie, cu o copertă ce are o litografie reprezentând un soldat pe țărmul unei ape „La urmă se află și muzica imnului „Luceafărul lin“ închinat lui Mihai Sturza“ (2).

Elemente de matematică de Aga G. Asachi, partea III, *Geometria elementară* (3).

E continuarea cursului lui Asachi, însoțit de un cuvânt înainte: „Eu mă voi ferici dacă prin această publicare, care încă la anul 1816 am paradosit aici în liceul public întâia oară în limba românească, va capăta un sporiu în privirea numărului doritorilor a se folosi cu această știință interesantă“.

[1] Eși, tipografia Albinei, 1837. p. 73.

[2] Eși, în litografia Albinei, 1837, p. 8.

[3] Eși în tipografia Albinei, 1838 p. 312 și la urmă cu numeroase planșe cu figuri geometrice.

Repertoriul teatrului în Moldova Norma, operă lirică în 2 acte (1), Muzica prelăudatului Belini. Prelucrată de Aga G. Asachi.

Pe foaia interioară se adaugă: reprezentată întâia-
oară la Eși 20 Fevr. 1838 de elevii Conservatorului
Filarmonic.

În frunte e o „Înainte cuvântare“, în care Asachi expune greutățile întâmpinate în cursul traducerii, „în limba românească care n'au ajuns la gradul celor cultivate“.

Emisferul pământului și sistema soarelui, Europa, Africa, America, de G. Asachi (2).

Relație istorică asupra școalelor naționale în Moldova de la a lor statornicire 1828—1838, înfățișată în seansa generalnicului examen în 3 Iulie 1838, de Aga G. Asachi, referendariu publice învățături (3). O broșură format mare, extrasă probabil din *Albina românească* și tipărită pe două coloane, în românește și franțuzește.

1) Eșii la Institutul *Albina*, 1838, p. 49.

2) Ionescu, p. 215, V. A. Urechia. *Ist. Școal.*, II, p. 88. *Atlasul* n'a apărut tot deodată, de oarece găsim în *Dacia literară*, 1840, p. 81. „Asemenea s'au publicat tot la același institut, urma *Atlasului geografic românesc*, cuprinzând hărțile *Asiei* și a *Americii*. Aceste hărți sunt săpate nu se poate mai bine și fac atâta cinste D. Antoni care le-au săpat, cât și d. Aga Asachi sub a cărui direcție s'a publicat acest atlas, cel mai dintâi ce avem în limba românească“.

Tot așa din No. 3 al *Daciei*, p. 220, vedem că se tipărise numai *Emisferele, Europa, Asia și America*, rămânând: 1. Africa, 2. Australia, 3 și 4 Moldova (pe două coale), 5. Valahia, 6. Titlul cu o scurtă descriere geografică și statistică a pământului. *Atlasul* îl vedem anunțat complet în *Albina*, No. 22 din 17, Mart. 1840, p. 86.

3) *Relation historique sur les écoles nationales en Moldavie, depuis leur rétablissement l'an 1828 jusqu'à 1838 faite dans la séance de l'examen général le 3 Juillet 1838, par l'Aga G. Asaky référendaire de l'Instruction publique. Eșii în Tipografia Albinei*, 1838.

1839

Pedagogul, comedie-vodevil, după a lui A. de Kotzebue, prelucrată pentru Teatrul Național de Aga G. Asaki și întâia oară reprezentată în 12 Noembrie 1837. O broșură format mic, precedată de un „Inainte-cu-vânt” (1),

Fiul pierdut, dramă în 1 act de pe a lui A. de Kotzebue, tradusă de A. G. Asachi și întâia oară reprezentată în 14 Dec. 1837 de elevii Conservatorului.

Reclamația episcopiei învățăturilor publice în Moldova asupra egumenilor Mânăst. Sf. Trei Erarhi înfățișată divanului domnesc, de Referenduriul Gh. Asachi, vechilul episcopiei în Mai 1839. (3)

Alexandru I Domn al Moldovei luând coroana și mantia din mâna solilor Împăratului Ioan Paleologu (4). Tablou compus de elevii Academiei Mihăilene, litografiat de K. T. Hoffmann.

Tot în acest an mai avem trecută în bibliografia din *Uricarul* (5) și o *Enciclopedie francezo-română* de G. Asachi, ce se află și în *Catalogul* din 1847. Nu se găsește la Academia Română.

1840

Zâna Dochia și Traian despre zicerile Moldo-

1) Eșii, în tipografia *Albinei*, 1839, pp. 76.

2) Eșii, tip. *Albinei*, 1839, pp. 30.

3) O broșură de 19 pp.

4) Asupra polemicii în jurul acestui tablou între Kogălniceanu și Asachi, a se vedea *Dacia literară*, 1841, p. 72, și răspunsul lui Asachi din *Albina*, No. 23 din 21 Mart. 1840,

(5) XVI, p. 413.

Românilor. (1839). Compusă de Schiavoni. Broșura explicativă se intitulează, „*Doquie et Trajan, légende populaire des Roumounis, suivie d'un itinéraire au mont Pion*” și e din 1840. Ea are la început vederea Cetății Neamțului, și cuprinde și poezia cunoscută: *Dochla și Traian*. (1).

1841

Relație de starea învățăturilor publice în Moldova pe anul școlar 1839—1840. (*Rapport sur l'état de l'instruction publique en Moldavie pour l'année scolaire 1839 1840 par le référentaire*) (2) O broșură format mic, tipărită pe două coloane în românește și în franțuzește.

Lexicon de conversație prelucrat în limba românească de o societate literară sub direcția lui Aga G. Asachi. 4 Tomuri 8° format mare pe hârtie velină, tipărit la Institutul Albinei Românești.

Colaboratorii sunt: Asachi, G. Săulescu, Dr. Căm-

(1) În privința acestui tablou a se vedea articolul lui M. Kogălniceanu din *Dacia literară*, 1840, p. 202.

În afară de cele patru tablouri publicate până acum Asachi își mai propunea să dea la lumină încă alte 6, după cum reese dintr'un prospect din *Albina*, No. 22 din 17 Martie 1840, p. 85 și anume: 1. *Lupta eroică a călărimii Moldovene, urmată la 1423 cu cavalerii Teutoni pe șarmul Mării Baltice*, 2. *Bătălia de la Baia la 1467, în care Ștefan cel mare învinge armia Ungurilor, și război pe marele crai Matei Corvin*, 3. *Învăgerea lui Ioan Albeș, rege de Polonia în codrul sau Dumbrava Roșie la 1497*, 4. *Fompa sau ceremonie de înmormântare, serbata de Ștefan cel mare pentru ostenii Moldoveni, uciși la 1476 în crunta bătălie de la Valea-Albă, așezarea temeliei unei biserici monumentale*, 5. *Ovidius în mijlocul Dacienilor*, 6. *Arburea cronologică a Domnilor Moldovei cu o scartă istorice începând de la Dragoș până la Pre. Înălțatul nostru Domn M. Știrza Voevod*,

Din aceste tablouri n'a eșit de cât întâiul, la 1845.

(2) *lassy*, Institut de l'Abeille, 1841, p. 15.

peanu, C. Botezatu, Albineț, Dr. Stamati, Inginerul A. Costinescu (1).

Tablou sinoptic din Istoria veche și nouă a Moldovei, după manuscrisele Patriei și cele streine orânduit de Gh. Asachi.

Acest tablou (împărțit în trei perioade: *Ist. antică, Ist. veche* (1350—1527) și *Istoria mijlocie* (1527—1566) s'a tipărit întâi la 1842, cu harta Moldovei vechi la mijloc.

S'a reprodus apoi în *Calendarul pentru Români* pe 1865 și, însăfârșit, în *Uricarul*, IX, p. 209.

În bibliografia din *Uricarul* găsim trecută și o broșură „*Genealogia familiei Mihai Sturza sau Turza cu stema ei*”, peste care nu am dat încă.

1844

Fabule versuite de G. Asachi, madular Academiei de Roma și a mai multor soțierăți învățate, ediția a treia, adăogită. Volumul, în format mic, se compune din două părți. Partea întâia reproduce toate fabulele din ediția de la 1836. În partea a doua se adaugă alte fabule (2).

(1) Planul lexiconului era fixat încă din 1839. Un nou prospect e în *Albina*, 1840, No. 36 din 9 Mai, p. 147.

Albina No. 20 din 8 Martie, 1842, p. 77, anunță apariția coalei întâia.

În *Albina*, No. 4 din 14 Ghenar 1843 vedem anunțată apariția broșurei întâi. Volumul urma să aibă patru broșuri.

Tot în acest an e însărcinat, împreună cu G. Săulescu și Hatmanul Iordache Costache, ca să alcătuiască spița familiei Costache, marca familiei, în urma cererei Mitropolitului Veniamin.

Adresa din 30 Martie 1842, *Uricarul*, VIII, p. 208.

(2) Iași, institutul *Albinei*, 1844, p. 138.

1845

Expoziția stărei învățăturilor publice în Moldova, de la a lor statornicire 1828, până la anul 1843, și un proiect pentru a lor reforme de referendarul G. Asachi (1).

Lupta Moldovenilor cu cavalerii Teutoni, tablou compus de artistul polonez Leessler, după proiectul lui Asachi și litografiat de elevul G. Baltazar Panaiteanu (2).

În bibliografia din *Uricarul*, e trecut și „*Catechismul sau învățătura în scart pentru hristianitate*”.

1847

Istoria Noului Testament pentru tinerimea moldo-română de G. Asachi (Bibl. Burada) (3). Nu se află la Academia Română.

1850

Mirtii și Hloe, pastorală, prelucrată de G. Asachi. Cea întâi piesă dramatică reprezentată în limba română.

O broșură în format mic, prece lată de o „*Procurvântare*” și de poezia. *Către Mirtii și Hloe, moldo-români. Pentru ziua aniversară a deschiderei Teatrului Național, în anul 1816 (4).*

(1) Iași, la institutul *Albinei*, 1845, p. 24.

(2) În *Artă română*, III Fevr. 1910, p. 36 se publică două scrisori ale lui Asachi către Panaitescu, ce era la Munchen, cu privire la acest tablou. Alte scrisori, III, p. 70 și 108. Broșura explicativă se intitulează: *Tableau de l'histoire moldave: combat des Moldaves contre les chevaliers teutoniques.*

(3) Ionescu, *art. cit.* p. 229. E trecut și în bibliografia din *Uricarul*, XVI, p. 414.

(4) Iași, Tipografia: Institutul *Albinei*. 1850.

1851

În bibliografia din *Uricarul* (1) găsim pe acest an „Nabucodonosor și Belisar“ scene.

Tot acolo găsim. „Atila“.

1852

În bibliografia din *Uricarul* găsim și *Vestala* tragedie în 3 acte, tradusă—pe care nu o avem însă.

Tot acolo găsim și *I due Foscari*.

1854

Culegerea de Poezii a lui G. Asachi, însoțită de o mică prefață în care Asachi spune că s'a îndreptat. precât se putea, după regulile Poeziei Italiene, ce sunt mai conforme cu geniul limbei noastre. Volumul, frumos tipărit, e compus din trei părți (2).

În partea I avem pe lângă poeziile cuprinse în culegerea din 1836 și altele noi.

Partea a doua intitulată „*Raccolta di Poezie*“ pe lângă un „Proemiu“ în italiene te și într'o limbă româno-italiană prin influența lui Elia de, ni se dau câteva poezii în italienește și în limba română italianizată.

Partea a treia e o „culegere de poezii germane și franceze, traduse din limba română“.

1855

În bibliografia din *Uricarul* găsim „*Harta generală*

(1) XVI, p. 415.

(2) Ediția a doua adăugită, Iassi, tip. Institutul Albinei, 1854. Partea I-a p. 251; Partea II-a p. 89.

a Moldovei și Basarabiei cu ținuturile și porturile lor (1855).

1856

Calendarul de perete, istoric, pentru Românii din principalele dunărene cu tabloul Român din principatele dunărene, de G. Asachi (1).

În bibliografia din *Uricarul* găsim „Harta Moldovei și Basarabiei după tratatul din Paris (1856).

Țiganii, idilu cu cântece de G. Asachi, reprezentat în 24 Ianuarie 1856, pe Teatrul Național (2).

1857

Anul nou 1857 în Moldavia. Auguștilor suverani subscriitori tratatului de Paris. Dedicazție de Georgi Asaki (3).

O broșură în format mare, coprinzând poezia lui Asachi în l. română (cu desăvârșire italianizată) și cu traducerea ei în limbile franceză, germană și italiană.

1858

Cvestia învățăturei publice în Principatul Moldovei de G. Asachi, — cu o mică prefață din Fevruare 1858 (4).

(1) Ionescu, *art. cit.* p. 226.

(2) Iași, tipografia Institutul Albinei, 1855, p. 38.

(3) Cu traducerea franceză: *Le nouvel an 1857 en Moldavie Aux augustes souverains signataires du traité de Paris dédié par G. Asaky.* — Iassy. Imprimerie d'Adolphe Bermann.

(4) Iași, Tipografia Institutului Albinei, 1858, p. 33.

1859

Nouvelles historiques de la Moldo-Roumanie par G. Asaky, traduit du Roumain. Première partie. (1) Volumul are o prefață datată din 1858 și coprinde următoarele capitole: 1. *Fragment historique* (din cronica Campoducelui Arbore!), 2. *Archéologie*, 3. *Doquie et Trajan* (légende), 4. *Dragosh*, 5. *Alexandre le Bon*, 6. *Swidrigello*, 7. *Vale Albe*, 8. *Etienne le Grand devant le chateau St Germain* 9. *Hélène de Moldavie*, 10. *Testament d'Etienne le Grand*, 11. *Bogdan*, 12. *Pierre Rarèche, premier règne*.

În amintirea zilei 10 Noemvrie 1859. Prima seculară a nașterii lui F. Schiller, sublim cantor de virtute și de patriotism, tribut de admirare depune în numele giunimei române, un veteran (2).

O broșură în folio care mai cuprinde și traducerea poeziei lui Schiller: *Credința* (die Burgschaft).

1861

Poetul: D-sa le D. Vasile Alecsandri, dedicat de G. Asachi, foaie volantă (3).

1862

Pentru prosperitatea patriei Române, odă dedicată Inaltei Adunări electivă a Principatelor-Unite de G. Asachi.

E o foaie volantă, format mare (4).

Ode an Gott Für das Heil des romänischen Vater-

[1] Iassy, Institut de l'Abeille, 1859, p. 314.

[2] Iassy, Tip. Adolf Bermann.

[3] Iassy, Inst. Alb, Rom. 1861.

[4] Iasii, Institutul Alb noi. 1862.

landes. — Uebersetzung aus dem Romänischen — Wort und Versmaass treu.

Fcae volantă fără nici o dată, însă poezia în românește, italienește și nemțește s'a publicat în Adaos literar la Monitorul Oficial al Moldovei de anul nou 1861.

Fabule, întâe oară în limba română, versuite de G. Asachi, a patra ediție, adăogită cu viața lui Esop (1).

Volumul acesta reprodue întocmai ediția din 1844. Se adăogă numai: *Oile*, apolog (imitație) terminată cu un ciu lat „a se urma”; *Esop și ștregarul*, fabulă de circumstanță; *Momița*; *Frunza*.

1863

Notițe biografice, suplement la articolul *Asachi*, publicat în *Dicționarul Contemporanilor*, Paris, 1853, cunoscuta autobiografie a scriitorului, în limbile română și franceză (2).

Culegere de Poezii a lui G. Asachi, e tipărită cu litere latine și în condiții tehnice mai modeste (3).

Această ediție coprinde toate poeziile din ediția din 1854, partea I, fără traduceri în limba germană, italiană și franceză, având pe deasupra: *Cucoarele lui Ibcus* după Schiller și un articolaș; *Serbarea seculară a lui Schiller*, 1859, cu traducerea poeziei *Credința* (die *Bürgschaft*).

Elena Dragoșu de Moldavia, dramă istorică originală, în trei acte de G. Asachi (4).

(1) Iasii, Institutul *Albinei*, 1862 o. 145. Un volum neîngrijit tipărit în caractere semi-chirilice.

(2) Iasii, Inst. *Albină română*, 1863.

(3) Ediția a treia adăogită, Iasii, tipografia institutului *Albinei Române*, 1863, p. 243.

(4) Iasii, Institutul *Albinei Române*, 1863, o broșurică de 39 pagini.

Turnul Butului, dramă originală, în trei acte după tradiția populară de G. Asachi (1).

Voichița de Românie, melodramă istorică cu cântece de G. Asachi (2).

Petru Rareșu, dramă originală din Istoria Moldovei de G. Asachi, Partea I-a și a II-a.

Pe pagina interioară e scris Petru-Rareș, dramă istorică, în patru părți de G. Asachi, Partea I — urmează apoi broșura din 1853, tipărită cu litere chirilice (3).

Partea doua e, în adevăr, din 1863, retipărită cu litere latine (4).

1864

Ballo in Maschera, operă în 3 acte [5].

1865

Nepotului meu Georgi, 23 Aprilie 1865: Santul Georgi, o foaie volantă cu poezia lui Asachi.

1866

Le dernier jour d'un Municipium lassiorum, épisode de l'histoire Moldave par G. Asaky, tipăritură separată din Tome II des *Nouvelles historiques* (6).

[1] Iassii, Tip. inst. *Albinei Române*, 1863, p. 25.

[2] Iassii 1863, Imprimeria Institutului *Albinei Române*, p. 22.

[3] Iassii, Inst. Alb. 1853, p. 56.

[4] Iassii, Tipografia Institutului *Albinei*, 1863.

[5] p. 48, cf. Ionescu, *art. cit.* p. 228.

[6] Iassy Institutul de *l'Abeille*, 1866, p. 36, are marginile aurite.

1867

National Hymne: Seiner Hoheit Carl I Fürst von Romänien [Übersetzung], poezie de G. Asachi Iassy, Iuli 1867. Foae volantă.

Nuvela istorice a României de Gheorghe Asachi, ediția a III-a, adăugită cu notițe biografice și cu portretul autorului [1]. Un volum format mare, tipărit în 1867 și cu litere chirilice, fiindcă tipărirea se începuse de mult de „un amic al autorului” cu litere chirilice și trebuia continuată cu aceleași caractere.

În frunte se află o notiță ce înșiră meritele lui Asachi. Ni se spune între altele că el e membru al Academiei de Roma, a Societății Scandinave, al artelor frumoase de Austria și al Societății de agricultură română și că pe lângă limba română el cunoaște limbele polonă, rusă, latină, germană, italiană, franceză și engleză.

Nouvelles historiques de la Moldo-Roumanie par G. Asaky, traduit du roumain. Première partie [2]. E reproducerea ediției din 1859, însoțită de un frumos portret al lui Asachi.

Le dernier jour du Municipium Iassiorum [Iassii] reproducând broșura din 1865 cu adaosul unui articol: „Les roumains de Panovalachie [p. 37-48].

1868

Vasile Lupu Domn al Moldovei, Fundatorul

(1) Iasi, Inst. *Albinei Române* strada Asacki, 1867, p. 272.

(2) Iassy. Institutul de *l'Abeille*, 1868.

Academiei din Iași și restauratorul Literaturii Române, 1634. Foare volantă coprinzând un articol și un *Cântec secular*, pentru aniversarea 30 Ianuarie 1868.

Moșii. Sâmbăta morților, legendă poporană. Foare volantă, format mare, cu o frumoasă litografie în frunte. Fără dată.

VERIFICAT

1987

vii.

Incheere

VII. INCHEERE

Iconografia lui Asachi ne-a păstrat chipul unui moșneag, nins de plete bucălate, cu bustul ușor înclinat, așa cum ni l'a fixat și statua lui. Nu-l putem vedea altfel. Peste imaginea materială se suprapune și imaginea morală; din scrisul lui Asachi se răspândește un parfum de vetustate; întorsătura învechită a frazei, nesiguranta sintactică și lexicală, un aer bătrânesc sau numai bătrâncios i-au săpat în conștiința noastră un chip de patriarh mai adânc de cât marmura de la Iași. După cum pe Negruzzi îl vedem numai tânăr, tot așa pe Asachi îl vedem numai bătrân printr'un impresionism invincibil. În impresiunea noastră intră însă un număr impunător de imponderabile ce determină atmosfera morală a oamenilor și a lucrurilor. Și totuși Asachi a fost și tânăr nu numai în înțelesul biologic ci și în înțelesul psihologic. A iubit. Spiritualizându-se însă repede, iubirea lui pentru Bianca Milesi ne dovedește o tinerețe temperată și resemnată la convenționalism poetic. A iubit prin poezia lui Petrarca o ființă ideală, ce l'a îndemnat la bine și frumos, un fel de Laură transfigurată în Muză; la Roma i-a împletit cununa câtorva sonete de nobilă pasiune conținută în respect și devoțiune; din depărtarea Iașilor, i-a păstrat câteva decenii o amintire recunoscătoare fixată în poezii ocazionale; după moartea ei, gândul lui pios a plutit până la urmă în jurul grațioasei năluci întrezărite odinioară printre pinii de pe Pincio. E, desigur, în această atitudine multă noblețe și oare care convenție; nu este însă o tinerețe impetuoasă. Mărginită la o „stimă și admirație reciprocă”, iubirea lui a fost mai mult o motivare poetică pe care Asachi a întreprins-o ca pe un foc sacru, într'o vatră

părăginită astfel, timp de treizeci și cinci de ani. Ieșind din micul episod pasional de la Roma, dintr'o iubire crescută în tiparele lui Petrarca, omul s'a îndreptat apoi la lași spre o multilaterală activitate practică. În munca lui ostenitoare, se apropia din când în când pentru a arunca o floare poetică spre „îndepărtata” Leuca, muza cuminte, severă, plină de avânturi artistice și patriotice, a singurilor lui ani tineri... Scurtă viziune și rari tresăriri de renaștere sufletească. Prematurul moșneag își încovoia apoi din nou umerii spre brazda lui anevoioasă.

* * *

Asachi a fost omul providențial al epocii lui, adică omul ieșit din mijlocul necesităților vremii. N'a comandat timpul; s'a pus însă în serviciul lui cu o bogăție remarcabilă de aptitudini. Trăind într'o epocă de nediferențiere culturală, Asachi a fost din rasa enciclopediștilor. Pe lângă o cultură științifică a avut și o educație artistică; a mântuit lira, penelul și echerul; umanităților le-a adăugat și vaste cunoștințe poliglote; muzicii i-a adăugat ingineria. Epoca noastră de diferențiere nu are nevoie de astfel de enciclopediști; fiecare își sapă în adâncime galeria speculației lui. În faza haotică a renașterilor, enciclopedismul e o necesitate; acestei necesități urgente i-a răspuns apariția lui Asachi în Moldova și a lui Eliade în Muntenia. În înțelesul unei providențe determinate de legi naturale, Asachi a fost deci providențial.

Trebue să-l măsurăm cu măsura timpului și să-l privim mai mult ca pe-o figură culturală de cât ca pe-o figură literară. N'a avut un talent hotărât și nici nu-l putea avea. Numai Dante a fost în stare să creeze în acelaș timp o operă și o limbă. Posibilitățile lui Asachi erau infinit mai modeste. A fost numai un om de activitate multilaterală în domeniul spiritului. Nu trebuie deci judecat după realizări ci după inițiative. Artist, cu un real simț al euritmiei, n'a posedat însă în deajuns limba și nici n'a avut o inspirație sguduitoare pentru a crea ceva durabil în poezie.

Versurile sunt totuși partea cea mai pozitivă a operii lui literare; câteva strofe ar figura cu cinste în orice antologie; le-a lipsit doar o mai mare emoție. În teatru și în nuvelistică, încercările lui Asachi au numai o valoare pur documentară; lipsa de talent e evidentă.

În nuvele, scriitorul rămâne în umbra compilatorilor, pe când Negruzzi se desface ca un adevărat creator; în teatru, ca și Negruzzi, bijbte în domeniul melodramel, al vodevilului și al unui fel de naivă operetă cu cuplete patriotice. Pe drept, totul poate fi trecut în muzeul cultural. Artă e streină de astfel de producțiuni. Li se ține în seamă numai intenția patriotică și impulsul pentru dezvoltarea gustului teatral.

Modest prin valoarea intrinsecă a realizării artistice, rolul lui Asachi prinde amploare pe terenul inițiativei culturale. A deschis, cu siguranță, drumuri în toate direcțiile. Fără a fi fost un revoluționar sau un temerar, el a tăiat cai noi, menținându-se în stricta legalitate. O oarecare timiditate l'a destinat unei activități mai mult oficiale, — dar tot ce se putea face cu aprobarea Consului rusesc și a lui Vodă a făcut-o cu un spirit întreprinzător...

Fiind om al timpului său, nu l'a depășit. Obiecțiile, îndreptățite, de altfel, ce se aduc celor douăzeci de ani din urmă nu țin seamă de rolul lui limitat la o epocă. Asachi a văzut în Rusia o putere tutelară; toată activitatea lui culturală este dominată de Regulamentul organic, la întocmirea căruia a contribuit și dânsul.

Rolul lui se încheie la 1848. Peste această dată Asachi devine un anacronism, trecând facla luminii lui Mihail Kogălniceanu. Fiind împotriva spiritului nou al vremii, activitatea lui e profund regretabilă. Istoria culturală ar putea-o chiar ignora pentru a-i circumscri figura în cadrele ei firești.

TABLA DE MATERIE

	<u>Pag.</u>
<i>Prefața</i>	3
I. <i>Viața lui Gh. Asachi</i>	7
II. <i>Activitatea lui Asachi în școală</i>	55
III. <i>Activitatea lui Asachi în Teatru</i>	87
IV. <i>Activitatea literară a lui Asachi</i>	103
§ 1. <i>Poezia</i>	105
§ 2. <i>Nuvelele</i>	131
§ 3. <i>Limba lui Asachi</i>	149
V. <i>Activitatea lui Asachi în publicistică</i>	159
§ 1. <i>Ziare</i> a) <i>Albina Românească</i>	160
b) <i>Gazeta de Moldavia</i>	178
c) <i>Patria</i>	184
d) <i>Foaea oficială și Foaea sătească</i>	187
§ 2. <i>Reviste</i> a) <i>Spicuiorul Moldo-român</i>	189
b) <i>Icoana lumii</i>	193
§ 3. <i>Calendare</i>	195
VI. <i>Bibliografia cronologică a lui Asachi</i>	209
VII. <i>Incheiere</i>	229

VERIFICAT
 2007

